

Tartu maakonna tervise- ja heaoluprofiil 2021

Tartu 2021

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	5
RAHVASTIK	6
Rahvastiku koosseis ja selle paiknemine.....	6
Rahvastiku sooline ja vanuseline koosseis	7
Rahvastiku rahvuslik koosseis.....	8
Ränne, iive, prognoositav rahvaarv	8
Elussünnid ja sündimuse riskitegurid.....	11
Raseduse katkemised/katkestamised	12
Surmad	13
Surmade arv ja suremuse põhjused.....	13
Peamised surmapõhjused omavalitsustes	13
Suremus vanusegrupiti	15
Oodatav eluiga ehk elada jäänud aastad.....	15
Tervena elatud aastad.....	16
Haridustase	16
Tööhõive	17
Registreeritud töötus	17
Tööhõive valdkonna arengud ja väljakutsed	20
Sissetulek.....	21
Vanaduspension ja töövõimetuspension	23
Rahvastik. Valdkonna kokkuvõte	24
ARSTIABI KÄTTESAADAVUS.....	25
Töötavad arstid ja õendustöötajad.....	25
Arstiabi kättesaadavus	26
Tervise enesehinnang	26
Väikelaste immuniseerimine	27
Täiskasvanute immuniseerimine	27
Arstiabi kättesaadavus. Valdkonna kokkuvõte	29
TERVIST TOETAV ELUVIIS.....	30
Alkoholi tarvitamine	30
Tubaka tarvitamine.....	30
Narkootiliste ainete tarvitamine.....	31

Kehamassiindeks	31
Liikumine	32
Toitumine	33
Tervist toetav eluviis. Valdkonna kokkuvõte	33
VAIMNE TERVIS	33
Enesetapud	33
Enesetappude riskitegurid	34
Laste vaimne tervis ja selle probleemide ennetamine haridusasutustes	34
Vaimne tervis. Valdkonna kokkuvõte	35
LASTE JA NOORTE TERVISLIK JA TURVALINE ARENG.....	37
Laste ja noorte tervise enesehinnang	37
Laste ja noorte tervis: riskitegurid	37
Alkohol	37
Suitsetamine	38
Narkootikumid	39
Toitumine ja kehakaal	39
Liikumine	40
Koolinoorte vaimne tervis	40
Seksuaalkäitumine	40
Lapsed ja noored haridusasutustes	41
Laste ja noorte tervislik ja turvaline areng. Valdkonna kokkuvõte	42
TURVALISUS JA ENNETUSTEGEVUSED.....	43
Kuriteod	43
Registreeritud väärted	43
Alaealiste süüteod	44
Õiguskorra tagamise valdkonna arengud ja väljakutsed	44
Liiklusnäitajad	45
Liiklusõnnetused	45
Teeehitus ja -hoole	47
Liiklusharidus ja liiklusohutusosalased ennetustegevused	47
Liiklusvaldkonna arengud ja väljakutsed	49
Päästesündmused	49
Tulekahjud	49
Tuleohutuse valdkonna arengud ja väljakutsed	50
Veeõnnetused	51
Veeohutuse valdkonna arengud ja väljakutsed	52

Esmaabikoolitused	53
Turvalisus. Valdonna kokkuvõte	54
SOTSIAALNE SIDUSUS, ELUKESKKOND JA RAHULOLU	55
Rahvatervis kohalikes omavalitsustes	55
Tervist edendavad asutused.....	55
Rahulolu elukeskkonnaga	56
Elukeskkonna parandamine	58
Sportimisvõimalused ja harrastussport	59
Noorte aktiivsus ja tegevusvõimalused.....	60
Kultuur.....	60
Kultuurivaldkonna arengud ja väljakutsed	61
Sotsiaalne sidusus ja rahulolu elukeskkonnaga. Valdonna kokkuvõte	62
HEAOLU TOETAVAD TEENUSED JA TOETUSED	63
Teenuste ja toetuste sihtrühmad	63
Abivajavad lapsed	64
Lapsed asenduskodudes ja turvakodudes	65
Turvakoduteenuse osutajad ja saajad	65
Lähisuhtevägivald.....	65
Puuetega inimesed.....	66
Tervis ja töövõime	67
Hoolekandeteenuste osutajad ja saajad	67
Ravikindlustatus	68
Vaesus ja vaesusrisk, toimetulekutoetuse taotlused.....	69
Sotsiaal- ja heaolualdkonna arengud, väljakutsed ja eesmärgid	69
Heaolu toetavad teenused ja toetused. Valdonna kokkuvõte	70
ÜLDKOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	71

SISSEJUHATUS

Inimese tervis kujuneb ja muutub kogu elu jooksul vanematelt saadud geenide, elukeskkonna ja valikute koosmõjus. Erinevate mõjurite tagajärgedega tegelemisest oluliselt tulemuslikum ja pikaajaliselt jätkusuutlikum on keskenduda ennetusele. Inimese heaolu mõjutavad paljud eri valdkonnad (näiteks haridus, majanduslik olukord, transpordikorraldus ja teenuste kvaliteet ning kättesaadavus jne), seetõttu on ennetusvaldkonna tervikliku pildi ja järjepideva arengu tagamiseks äärmiselt oluline läheneda elanike heaolule valdkondade üleselt.

Tervise- ja heaoluprofiil aitab selgemini näha seoseid eri valdkondades tehtavate otsuste ja kavandatavate tegevuste ning tervisemõjude vahel. Teadmise sellest, mis on hästi ja mis halvasti, võimaldab oma edaspidised tegevused suunata õigesse kohta ning kulutada vahendeid targalt ja tulemuslikult.

Terviseprofiili sisendiks on nii indikaatorite alusel kogutud statistilised andmed kui ka kogukonnaliikmetelt, otsusetegijatelt ning tervise- ja muude valdkondade spetsialistidelt kogutud arvamused ja info. Nii on terviseprofiil abivahend inimeste ja keskkonna terviseseisundi mõõtmisel, hindamisel, analüüsimisel, paremate tervisetulemite eesmärgistamisel ning nende saavutamiseks vajalike tegevuste ja vahendite määratlemisel.

Tervise hoidmiseks ja parandamiseks vajalikud hoiakud ja oskused kujundatakse juba lapseas, seetõttu pööratakse tervise- ja heaoluprofiilis tähelepanu kogu elukaarele.

Tervisenäitajate paranemiseks on vaja riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste, era- ja kolmanda sektori ning kogukondade ja kõigi ühiskonnarühmade koostööd. Oluline on, et osapooled arvestaksid oma tegevuste mõjuga tervisele ja näeksid seejuures tervist investeringuna mitte kuluna.¹

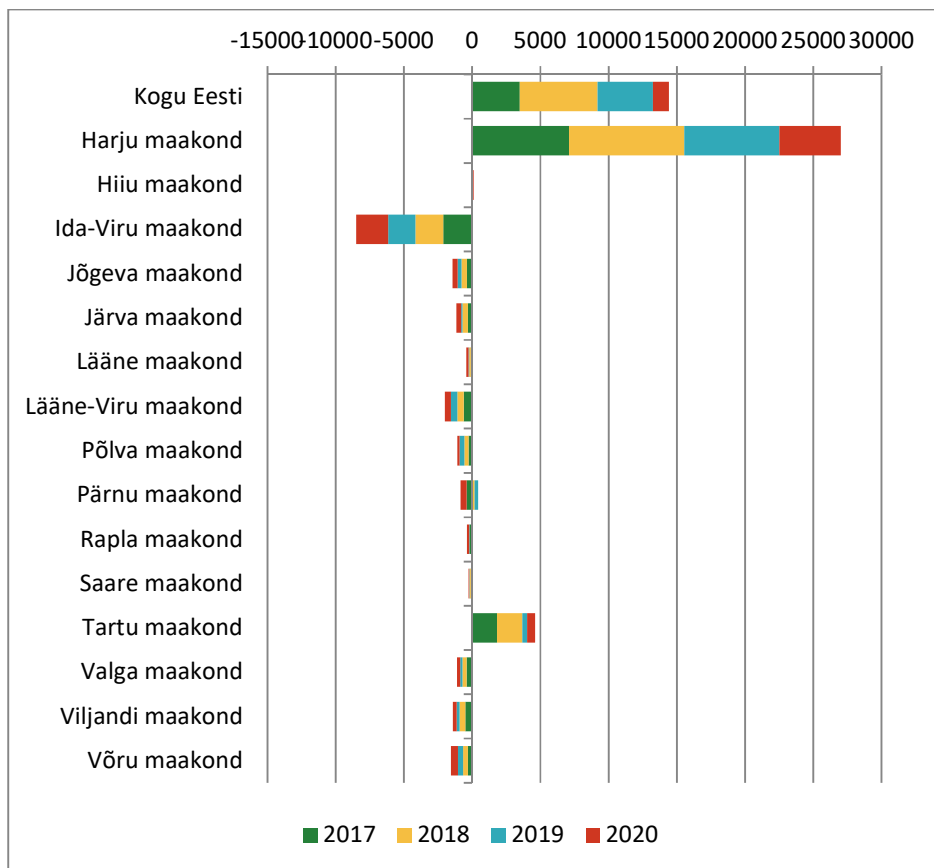
Tartu maakonna tervise- ja heaoluprofiili koostamisel on kasutatud üleriigilistest andmebaasidest ja teistest andmeallikatest pärit andmeid. Kus võimalik, on toodud ära võrdlus Eesti keskmisega ning Tartumaa kohalike omavalitsuste andmed. Lisaks on profiili kokkupanekul kasutatud erinevate valdkondade spetsialistide ja maakonna Heaolu koostöökogu liikmetelt saadud sisendeid.

Tartumaa heaoluprofiili 2021 koostas Maali Käbin, OÜ Statistikatalu

¹ Rahvastiku tervise arengukava 2020-2030

RAHVASTIK

Tartu maakond on lisaks Harjumaale ainus maakond, kus rahvaarv on viimase nelja aasta jooksul kasvanud (Joonis 1) – nelja aastaga on maakonda lisandunud ligi 5000 elanikku. Rahvaarvu muutumine on toimunud piirkonniti erineva kiirusega ja erineva suunaga: kui valdavas osas piirkondades tuleb tulla toime kahaneva rahvastikuga, siis suuremates linnastutes, sh Tartus ja Tartu ümbruses elanike arv kasvab.²

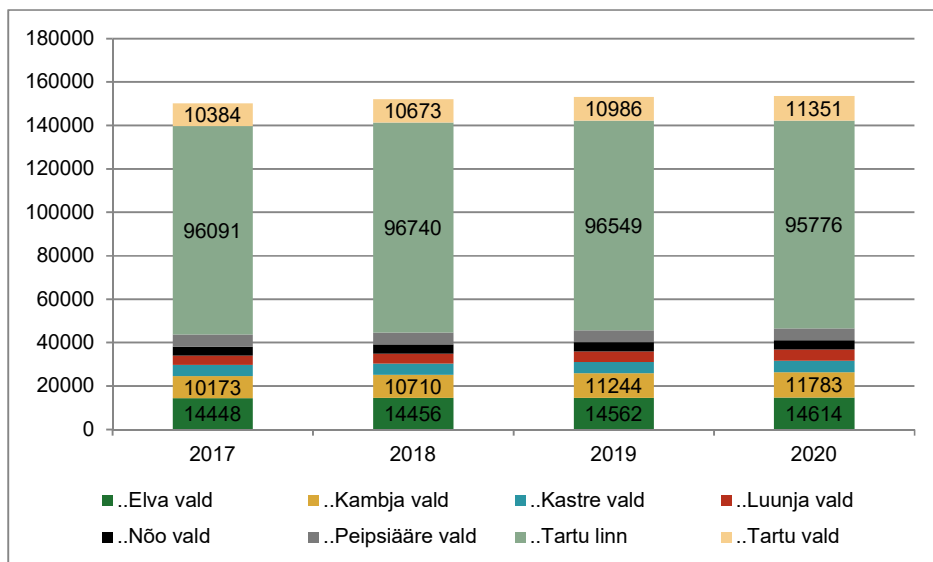

Joonis 1. Rahvaarvu muutus Eesti maakondades 2017-2020

Rahvastiku koosseis ja selle paiknemine

Viimase 5 aasta jooksul on Tartu maakonna rahvaarv kasvanud Tartu linna lähivaldade arvelt (Joonis 2). Tartu linnas elas aastal 2020 63% maakonna rahvastikust. Samas keskusest kaugemal olevaid valdasid mõjutavad sarnased muutused nagu ülejäänud Kagu-Eestit: rahvastiku vähenemine ja vananemine.

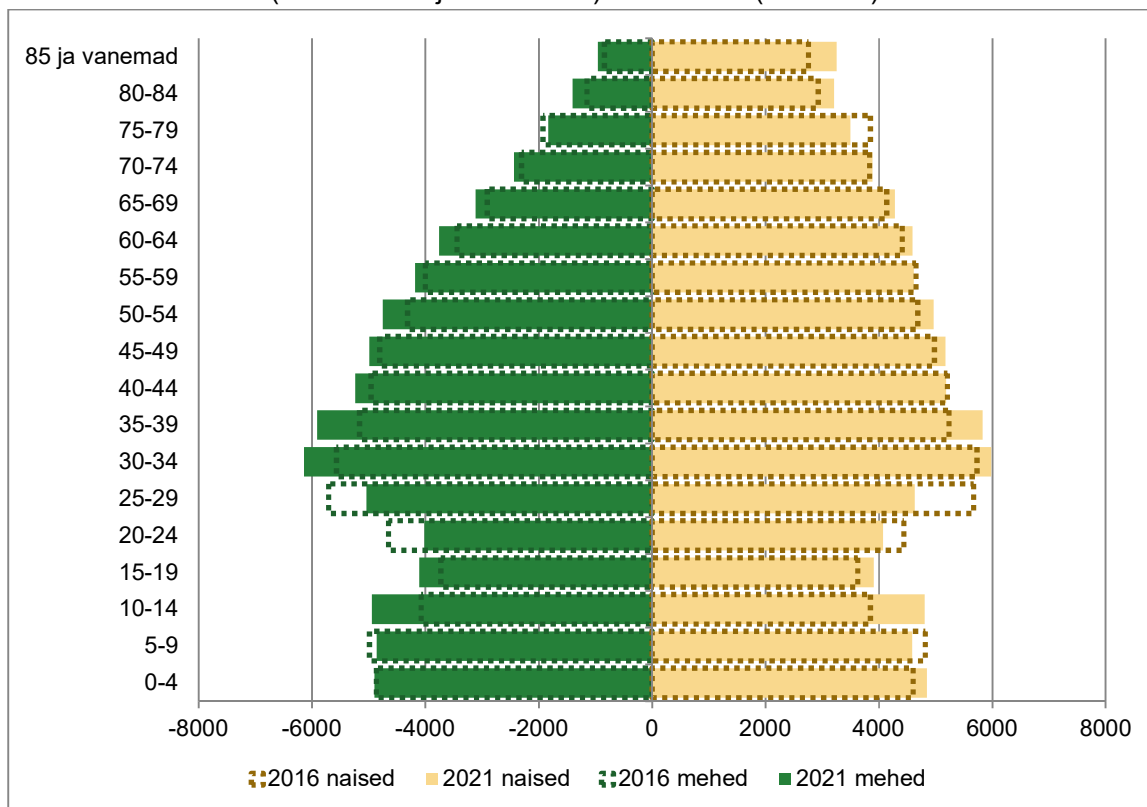
² Noorkõiv, R. (2021). Rahvastiku arengu piirkondlikud eripärad Eestis. Aruanne. MTÜ Baltic Sea Development & Media Center, Tallinn.

Joonis 2. Elanike arv Tartumaa omavalitsustes 2017-2020

Rahvastiku sooline ja vanuseline koosseis

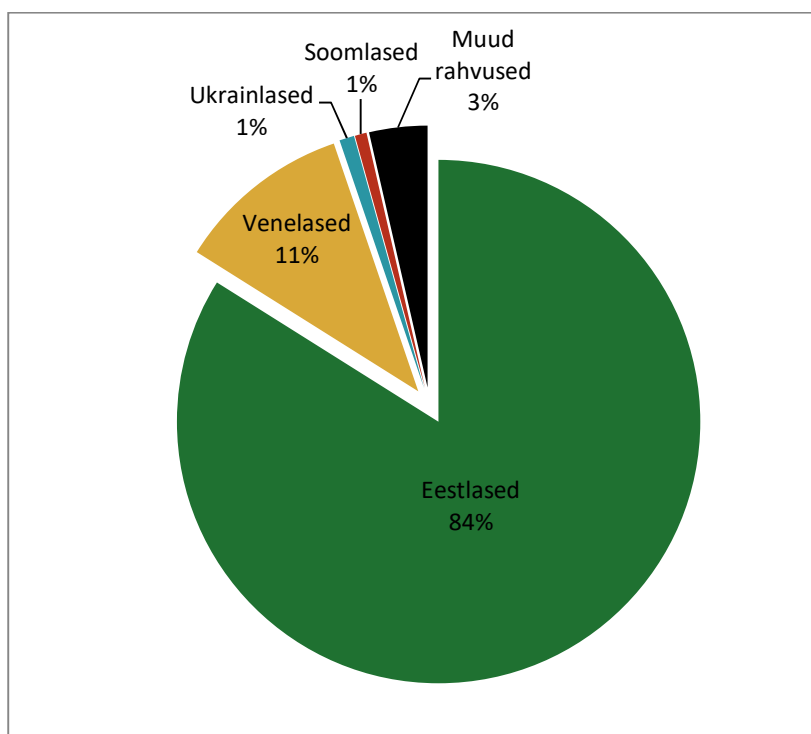
Tartu maakonna rahvastikku iseloomustab vanemaealiste osatähtsuse suurenemine, nii nagu terves Eestis. Tartu maakonna rahvastiku soo-vanuskoosseis näitab, et enim on rahvastikus tööelist elanikkonda, suurim vanuserühm on 30-39-aastased. Võrreldes viie aasta taguse seisuga on vähenenud 20-29-aastaste arv, kes ongi nüüdseks jõudnud vanuserühma 30-39. Kasvanud on 10-14-aastaste arv, nooremate laste arv on jäänud samaseks. Võrreldes viie aasta taguse ajaga on pisut kasvanud ka eakate (85-aastaste ja vanemate) naiste hulk (Joonis 3).

Joonis 3. Tartu maakonna rahvastikupüramiid 2021, võrdlus 2016. aastaga. Allikas: Statistikaamet

Rahvastiku rahvuslik koosseis

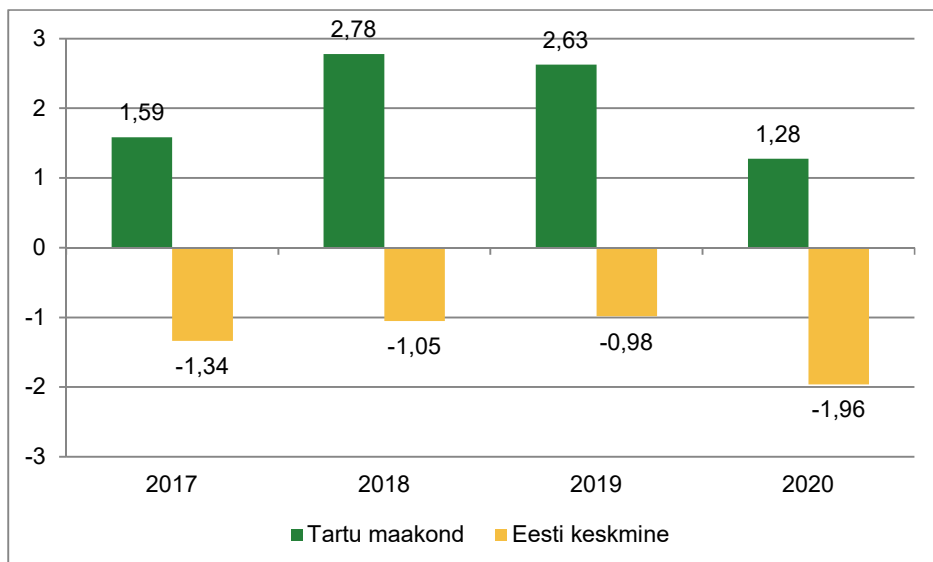
Statistikaameti andmetel on Tartu maakonnas võrreldes Eesti keskmisega keskmisest suurem eestlaste osatähtsus – 84% elanikest oli aastal 2021 eesti rahvusest. Muud rahvused moodustavad elanikkonnast 16%. Kõige suuremad rahvusrühmad on venelased (16 776 elanikku), ukrainlased (1425 elanikku) ning soomlased (1132 elanikku) (Joonis 4). Teiste rahvuste esindajaid on 5561. Paljud siin elavad teisest rahvusest inimesed on siiski Eesti kodakondsusega – aastal 2021 elas Tartu maakonnas muu riigi kodakondsusega 7173 inimest, kellest 2210 omas mõne Euroopa Liidu riigi kodakondsust ning 4963 mõne väljaspool Euroopa Liitu asuva riigi (enamasti Venemaa, Ukraina) kodakondsust.

Joonis 4. Tartumaa rahvastiku rahvuslik koosseis 2021. Allikas: Statistikaamet

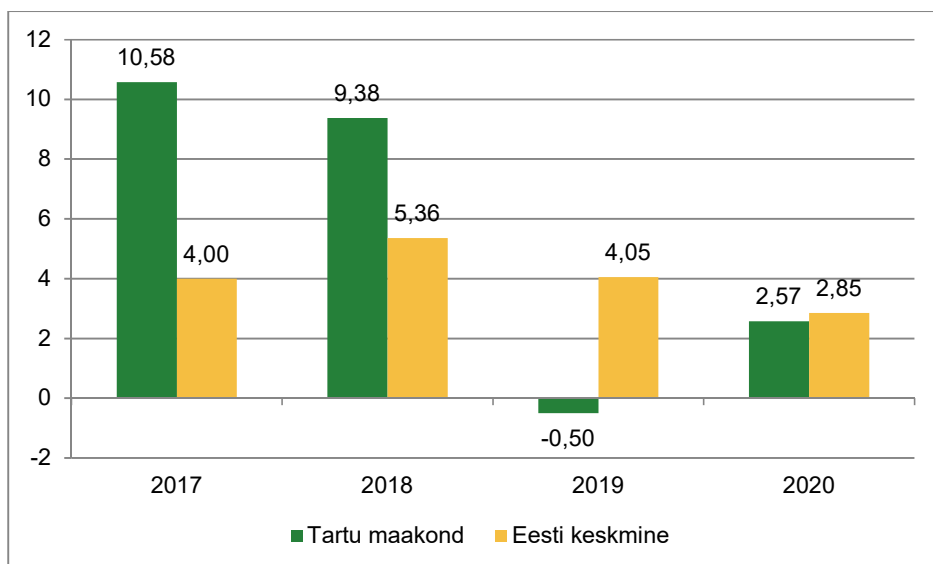
Ränne, iive, prognoositav rahvaarv

Tartu maakonna rahvastiku kasvu taga on nii positiivne iive kui ka rändesaldo. Vaadeldes iivet, näeme, et Tartu maakonnas on viimase viie aasta jooksul loomulik iive olnud positiivne, hoolimata sellest, et Eestis keskmiselt lood nii head pole (Joonis 5).

Joonis 5. Loomuliku iibe kordaja 2017-2020. Allikas: Statistikaamet

Teine oluline Tartu maakonna rahvastiku kasvu põhjustaja on ränne. Sisse- ja väljaränne on Tartu maakonnas olnud tasakaalus ning rändesaldo kordaja on viimase viie aasta jooksul Tartu maakonnas olnud üldjoontes kergelt positiivne, välja arvatud 2019. aastal (Joonis 6). Eesti keskmine näitaja on samal perioodil olnud samuti positiivne. Tartu maakonnas moodustab rändest tervelt kolmandiku välismaale minejate ja sealt saabujate liikumine, mis hõlmab nii välismaalaste kui välismaalt tulevate ja välja minevate eestlaste elukohavahetusi. Välismaal teenib leiba hinnanguliselt kümme tuhat töötajat Lõuna-Eestist. Varasema Lääne-Euroopa kogemuse ja värskete uuringute tulemuste põhjal eeldatakse, et arvestatav osa hargmaistest pendelrändajatest naaseb koju. Kohalikud omavalitsused saavad eestlaste tagasirännet toetada pakkudes tagasipöördujatele infot, nõustamist või sihtotstarbelisi toetusi ja teenuseid.³

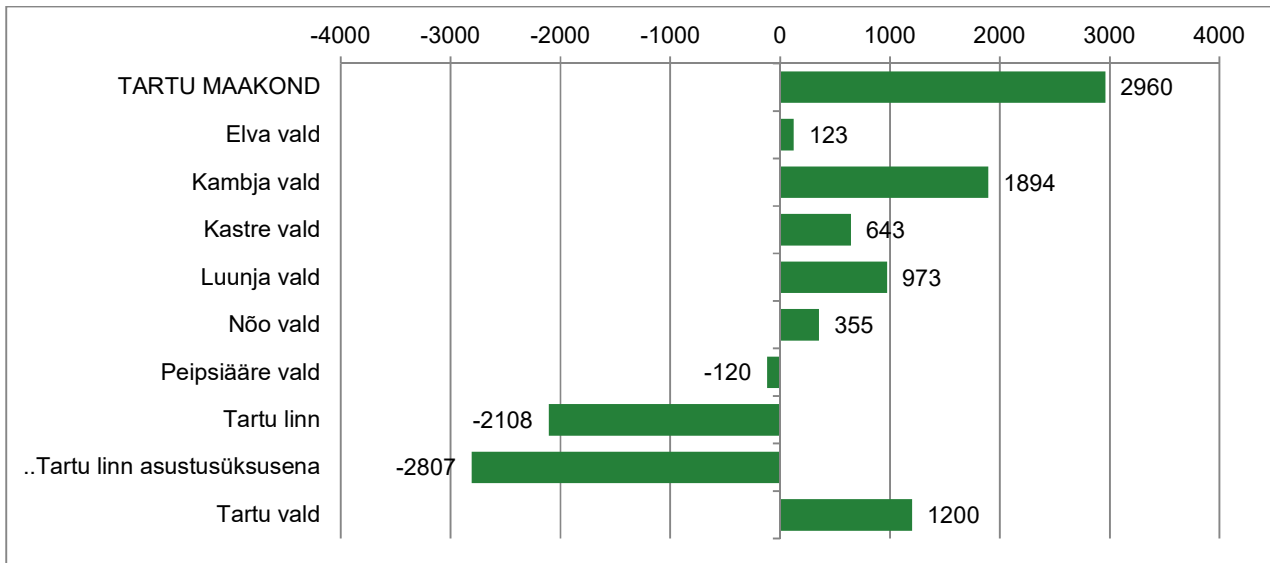

Joonis 6. Rändesaldo Tartu maakonnas ja Eestis keskmiselt. Allikas: Statistikaamet

³ Allikas: Üleilmne eestlus (eelnõu).

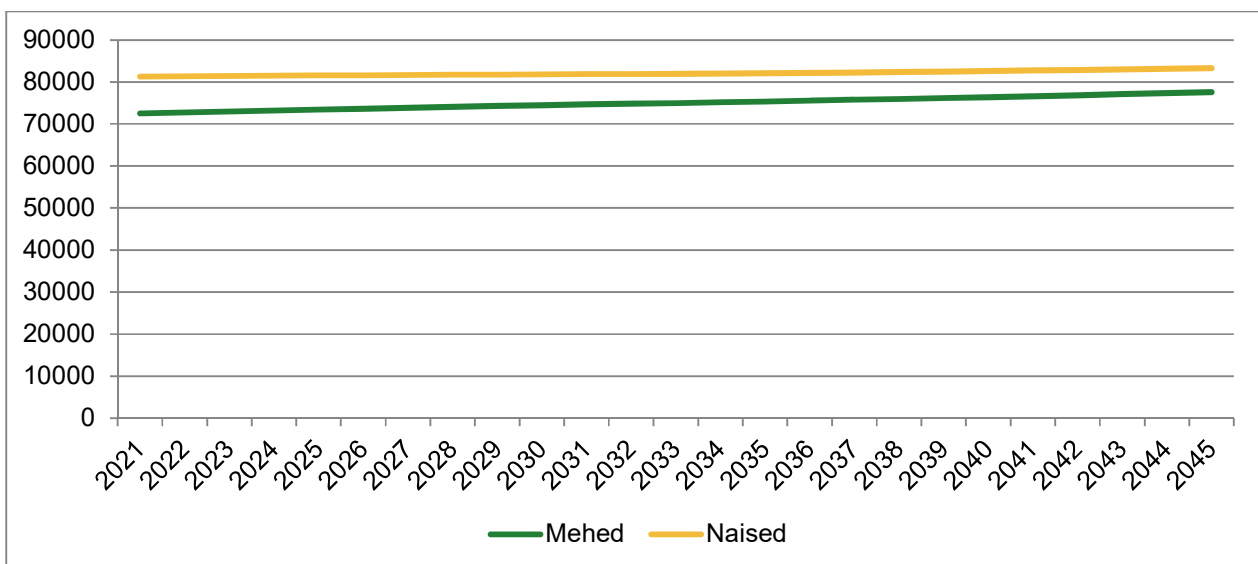
https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/eelnou_uleilmne_eestlus_01.10.2020.docx?download=1

Kohalikke omavalitsusi on ränne mõjutanud erinevalt: viimase viie aasta jooksul on enim elanikke lisandunud Kambja ja Tartu valdadesse. Tartu linn ja Peipsiääre vald seevastu on selle perioodi jooksul elanikke kaotanud (Joonis 7).

Joonis 7. Viie aasta summaarne rändesaldo kohalikes omavalitsustes (2016-2020). Allikas: Statistikaamet

Rahvastikuprognosis ennustatakse seniste trendide alusel Tartu maakonna rahvastiku aeglast kasvu, mille tulemusena oleks 2030. aastal Tartumaal 156 229 elanikku ja 2045. aastal 160 790 elanikku. See teeb kasvuks 10 aastaga 1,7 protsendipunkti ja 25 aastaga 4,7 protsendipunkti ehk 10 aastaga lisandub maakonda umbes 2500 elanikku ning 25 aastaga 7000 elanikku. Meeste ja naiste arvu kasvuprognosis on pisut erinev, ennustades meeste arvu kiiremat kasvu võrreldes naiste arvuga (Joonis 8). See tuleneb vähenevast varajast suremusest meeste hulgas.

Joonis 8. Tartu maakonna rahvastikuprognosis kuni aastani 2045. Allikas: Statistikaamet

Tõenäoliselt ei asu lisanduvad elanikud elama ühtlaselt kõigi kohalike omavalitsuste territooriumidele. Hetkeseisuga ei ole põhjust arvata, et senised suunad lähiaastatel muutuksid – rohkem elanikke lisandub linnalähedastesse valdadesse, Tartu linna elanike arv on suhteliselt stabiilne. Tulevikus võib siiski ka Tartu linna arengu takistuseks muutuda elanike arvu langus ja vananemine. Statistikaameti

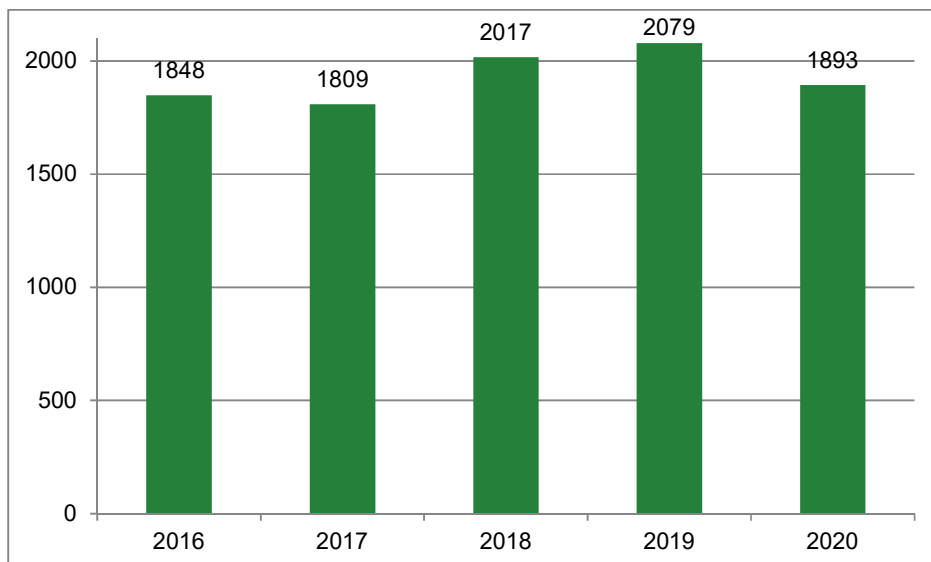
prognoosi kohaselt jääb tartlaste arv 100 tuhande piirimaile ka järgnevaks kahekümneks aastaks. Sama ennustuse kohaselt väheneb Eesti rahvastik aastaks 2040 9,5% ja Lõuna-Eesti elanikkond, mis toidab ka Tartut, väheneb 12,3% ehk 40 000 elaniku võrra.

Tartumaa arengustrateegia 2040⁴ järgi elanikkonna varasema kahanemise tõusule pööramine on seletatav rahvusvahelistuva õppimise ja ettevõtluse kasvuga, välisrände pöörde ning Tartu kui regionaalkeskuse staatusega. Tartumaa varasemat väljarännet tasakaalustas peamiselt sisseränne mujalt Lõuna-Eestist, mis aga vanusstruktuuri muutustest tulenevalt tõenäoliselt peagi oluliselt kahaneb, mistõttu Statistikaameti koostatud kasvuprognosis 2040. aastani Tartumaal ei pruugi realiseeruda: Tartumaa elanikkond küll suureneb, kuid ülejäänud Lõuna-Eesti elanike arv väheneb 40 000 inimese võrra. Tartu valglinnastumise tulemusena on viimasel kümnendil naaberomavalitsustesse kolinud ligi 10 000 inimest, põhiliselt keskklassi pered. Samas suurusjärgus on Tartusse ka uusi inimesi kolinud.

Tartumaa elanike arv tulevikus sõltub üha rohkem välisrändest: nii Eesti elanike naasmisest kui ka immigratsioonist. Tartu tegelik elanike arv võrreldes ametliku statistikaga on samas mõnevõrra suurem kodus registreeritud (üli)õpilaste arvelt. Teisalt on Tartu linna reaalne elanikkond eeslinlaste fiktiivsete sissekirjutuste (teenuste, ennekõike linna lasteaia- ja koolikohtade saamiseks) võrra väiksem. Päevaelanikkond on seevastu oluliselt suurem: nii viimase rahvaloenduse kui ka mobiilpositsioneerimise andmetel on Tartu lähialade pendelränne kasvanud ja laienenud kaugele üle maakonna piiride: Tartu moodustab oma pendelrände tagamaaga, sh koos Elvaga, linnaregiooni ja suuremate keskuste lähialad tihenevad veelgi, Tartumaa ja Lõuna-Eesti äärealad aga kahanevad.

Elussünnid ja sündimuse riskitegurid

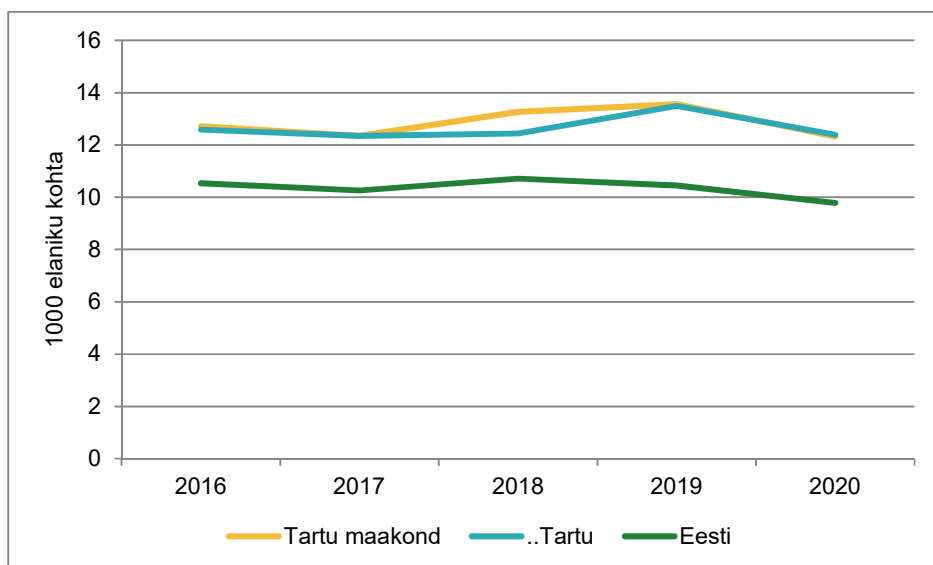
Eesti Meditsiinilise Sünniregistri andmetel sündis aastal 2020 Tartus ligi 1900 last. Sünnide arv on viimase viie aasta jooksul olnud küllaltki stabiilselt samal tasemel (Joonis 9).

Joonis 9. Sünnide arv Tartu maakonnas 2016-2020. Allikas: Meditsiiniline Sünniregister

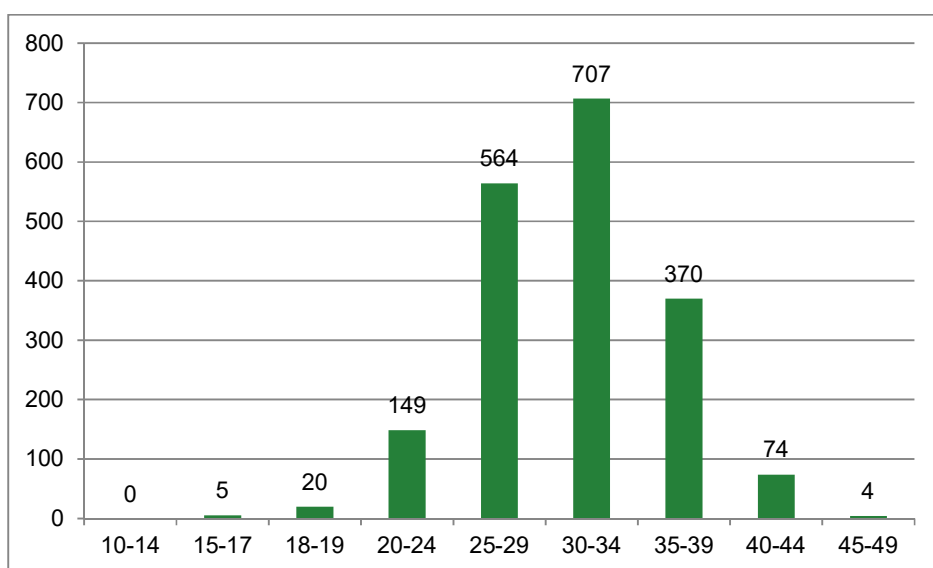
Võrreldes Eesti keskmisega on Tartumaa ja Tartu linna sündimus (elussünnide arv 1000 elaniku kohta) Eesti keskmisest kõrgem (Joonis 10).

⁴ Tartumaa Omavalitsuste Liit, Tartumaa arengustrateegia 2040, <https://www.tartumaa.ee/arendus/maakonna-arengustrateegia-2040>

Joonis 10. Sündide arv 1000 elaniku kohta Tartu maakonnas, Tartus ja Eestis keskmiselt. Allikas: Meditsiiniline Sünniregister

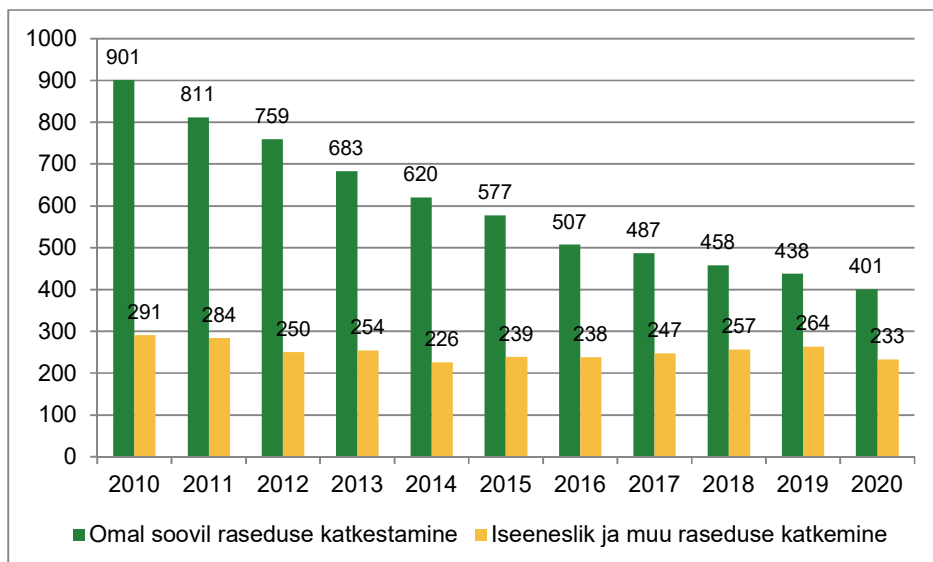
Enim sünnitajaid on vanuses 30-34 eluaastat, küllaltki palju on ka 25-29-aastaseid ning 35-39-aastaseid sünnitajaid (Joonis 11).

Joonis 11. Sündide arv Tartumaal sünnitaja vanuserühma järgi. Allikas: Meditsiiniline Sünniregister

Raseduse katkemised/katkestamised

Raseduse omal soovil katkestanute arv on viimase kümne aastaga langenud kaks korda ning sealhulgas viimase viie aastaga 25% võrra (Joonis 12). Iseeneslike ja muude raseduste katkemiste arv on jäänud samaks. Aastal 2020 oli omal soovil raseduse katkestajate arv 1000 fertiilses eas naise kohta ehk abortiivsuskordaja Tartumaal sarnane Eesti keskmisele (Tartus 12,5 ja Eestis keskmiselt 12,4). Tegevusalalt olid raseduse katkestajatest 66% töötavad inimesed, 17,5% kodused, 10% (üli)õpilased ning 5% töötud.

Joonis 12. Raseduse katkestamised ja katkemised. Allikas: Meditsiiniline Sünniregister

Surmad

Surmade arv ja suremuse põhjused

Aastal 2020 suri Tartu maakonnas 1614 inimest. Neist 290 ehk 17% olid alla 65-aastased (211 mehed ja 79 naised). Peamised kolm surmapõhjust Tartu maakonnas olid 2020. aastal vereringeelundite haigused (sh peamiste kahe diagnoosina südame isheemiatõbi ning peajuveresoonte haigused), pahaloomulised kasvaja ning õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad. Viimastest kõige enam oli enesetappe (21), juhuslikke mürgistusi ja ebaselge tahtlusega sündmusi (kokku 20) ning 5 tartumaalast suri sõidukiõnnetustes.

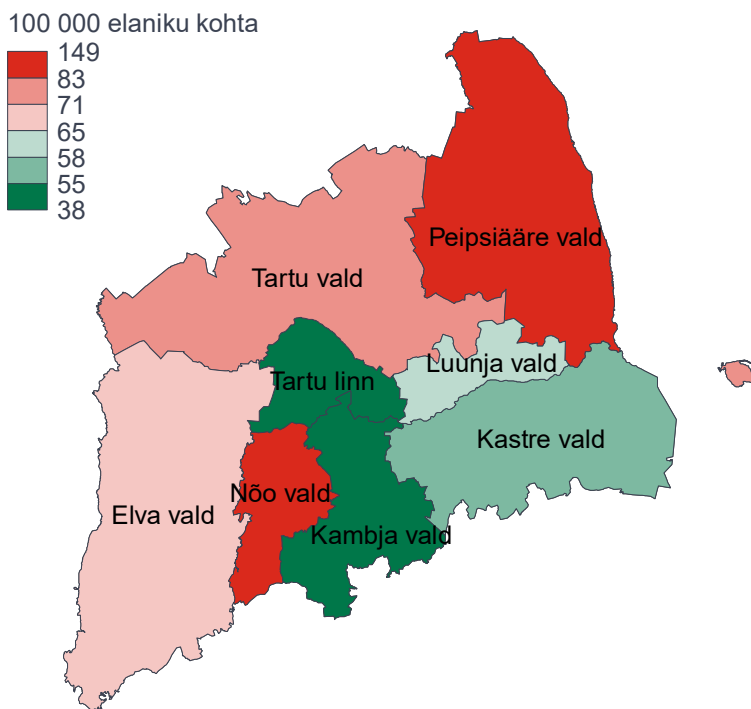
Peamised surmapõhjused omavalitsustes

Tartu maakonnas sureb enim inimesi vereringeelundite haigustesse ning küllaltki palju ka pahaloomulistesse kasvajatesse. Ennetada saab eelkõige neid surmasid, mis leiavad aset õnnetusjuhtumite tagajärjel – õnnetusjuhtumid kuuluvad ennetatavate surmade hulka. Selliseid surmasid oli 2020. aastal Tartumaal 102 (Tabel 1).

Tabel 1. Peamised surmapõhjused Tartu maakonna omavalitsustes 2020

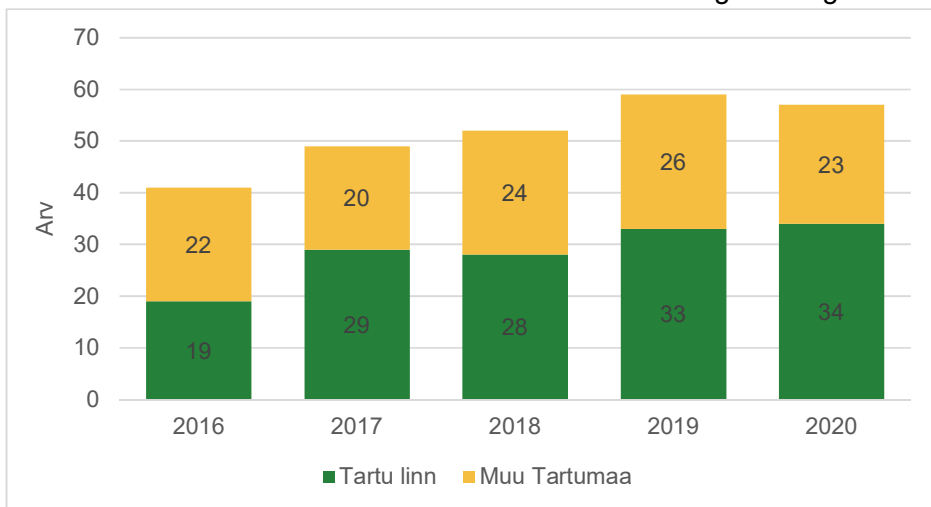
	Kõik põhjused		Pahaloomulised kasvaja		Vereringeelundite haigused		Õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Tartu maakond	1614		370	22,9	821	50,9	102	6,3
Elva vald	184		38	20,7	102	55,4	11	6,0
Kambja vald	93		20	21,5	54	58,1	5	5,4
Kastre vald	53		12	22,6	28	52,8	4	7,5
Luunja vald	31		4	12,9	16	51,6	4	12,9
Nõo vald	46		11	23,9	22	47,8	3	6,5
Peipsiääre vald	91		23	25,3	40	44,0	9	9,9
Tartu linn	1011		234	23,1	509	50,3	59	5,8
Tartu vald	105		28	26,7	50	47,6	7	6,7

Ennetatavad välditavad surmapõhjused on need, mis vajavad laiemaid tervisepoliitilisi meetmeid ja ravi ei ole nende puhul peamiseks sekkumiseks. Ennetatavad on haigused, mille puhul meditsiiniline abi surma ärahoidmiseks on vähem efektiivne, kuid edukad on enne haiguse ilmumist kasutatavad sekkumised ehk ennetustegevused. Ennetatavate surmade hulka kuuluvad surmad nakkushaigustesse, alkoholist tingitud haigustesse, teatud konkreetsete välismõjudega seotud pahaloomulistes kasvajatessse (nt kopsu või maksa kasvajakud) kui ka õnnetused ja enesetapud. Järgneval kaardil (Joonis 13) on toodud õnnetusjuhtumite, mürgistuste ja traumade tagajärjel surnud inimeste arv 100 000 elaniku kohta Tartumaa valdades. Suurim on selliste surmade suhtarv Peipsiääre vallas ja Nõo vallas.

Joonis 13. Surmad õnnetusjuhtumite, mürgistuste ja traumade tagajärjel (2020, 100 000 elaniku kohta). Allikas: Surma põhjuste register

Olulise ennetatava suuremusliigina tuleks käsitleda alkoholist tingitud suuremust. Viimase viie aasta jooksul on Tartu maakonnas surnud alkoholi tarvitamisest tingitud haigustesse 258 inimest (Joonis

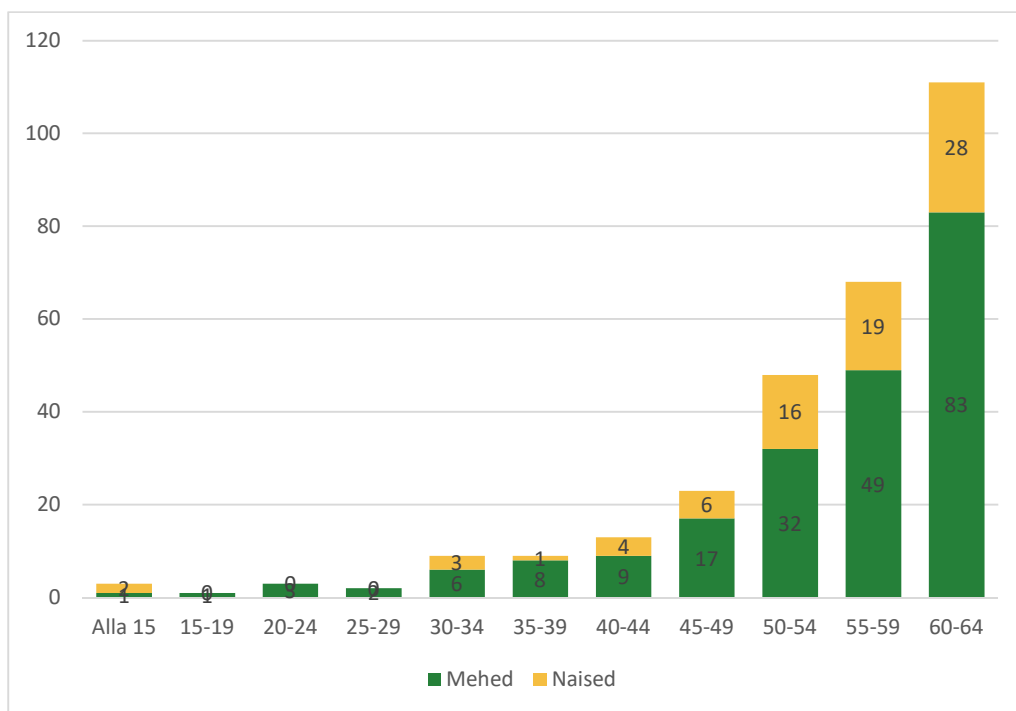
14).

Joonis 14. Surmad alkoholi tarvitamisest tingitud haigustesse

Ravitavad ehk välditavad surmapõhjused on need, mis sõltuvad peamiselt tervishoiust ja mida oleks saanud vältida õigeaegse ning efektiivse arstiabiga ehk ravida. Ravitavateks peetakse haigusi, millest tingitud suremust on võimalik vältida pärast haiguse ilmumist. Välditavate surmapõhjuste alla kuuluvad samuti erinevad ravitavad nakkushaigused, hüpertooniatõbi, südame isheemiatõved, teatud healoomulised kasvaja, mis varajase avastamise ja ravi korral ei põhjusta surma. Kohalikud omavalitsused saavad välditavate surmapõhjustega tegeleda kaudselt läbi selle, et hoitakse arstiabi kõigile ühiskonnagruppidele kättesaadavana.

Suremus vanusegrupiti

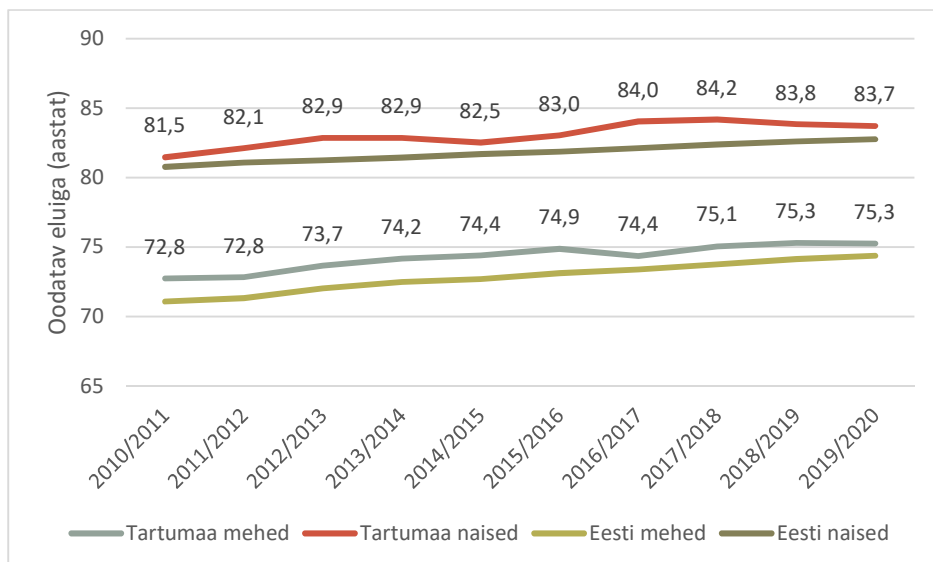
Nii välditavad kui ennetatavad surmad on eriti olulised vanuserühmas 65 ja nooremad. Vaadates alla 65-aastaste surmasid (Joonis 15), näeme, et igas vanuserühmas on ülekaalus meeste surmad ning see peegeldub ka meeste keskmises elueas. Kokku 73% alla 65-aastaste surmadest moodustavad meeste surmad.

Joonis 15. Alla 65-aastaste surmad vanuserühmade järgi. Allikas: Surma põhjuste register

Oodatav eluiga ehk elada jäänud aastad

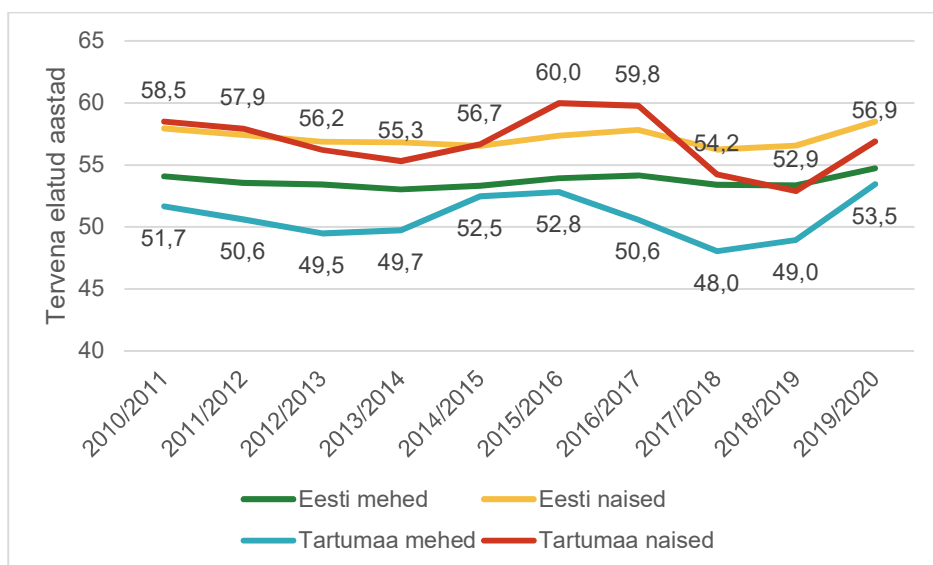
Nii meeste kui naiste oodatav eluiga on nii Tartumaal kui Eestis keskmiselt viimase 10 aastaga kasvanud umbes 2 aasta võrra, kuid meeste ja naiste oodatava eluea vahe on endiselt väga suur – enam kui 8 aastat elavad naised kauem kui mehed. Tartu maakonnas on nii meeste kui naiste oodatav eluiga kõrgem kui Eestis keskmiselt (Joonis 16).

Joonis 16. Oodatav eluiga Tartumaal ja Eestis keskmiselt

Tervena elatud aastad

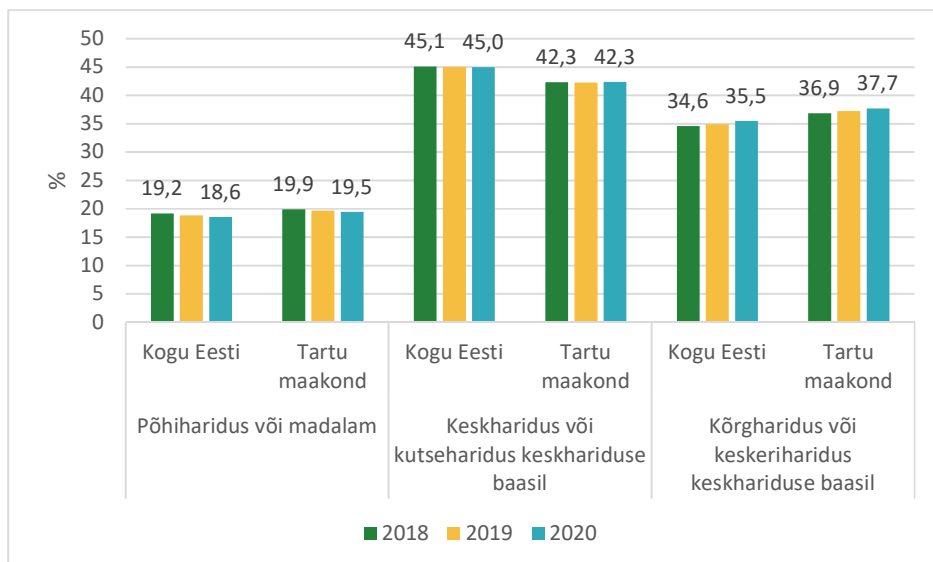
Tervena elatud aastad ei ole kasvanud samas tempos oodatava elueaga ning Tartu maakonnas on vahemikus 2017-2019 need põgusalt isegi langenud (Joonis 17). See tähendab terviseprobleemidega elanike arvu suurenemist ning vajadust sellega arvestada.

Joonis 17. Tervena elatud aastad Tartu maakonnas ja Eestis keskmiselt 2010-2020. Allikas: Statistikaamet

Haridustase

Tartu maakonnas on kõrgharidusega elanike osatähtsus pisut suurem kui Eestis keskmiselt ning selle võrra on vähem keskkariduse ja kutseharidusega elanikke (Joonis 18).

Joonis 18. Tartu maakonna elanike haridustase 2018-2020. Allikas: Statistikaamet

Tööhõive

Aastal 2020 oli Tartumaal tööga hõivatud 38 200 naist ja 37 300 meest. Naistest töötas erasektoris 54,1% ning meestest 77,4%.⁵ Aastal 2019 Tartu maakonna hõivatutest 57,7% kuulusid vanuserühma 25-49, 31,5% olid vanuses 50-74 ning 10,8% vanuses 15-24.⁶

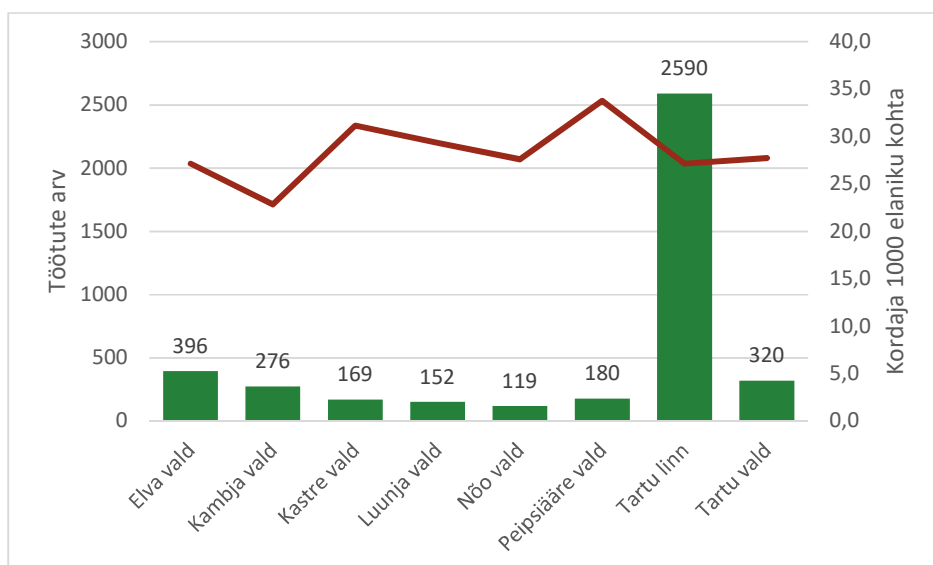
Hõivatutest 70,2% oli tööl teenindavas sektoris, 27,7% tööstuses ja ehituses ning 2,1% põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi tegevusvaldkondades.

Registreeritud töötus

Eesti taasiseseisvumisest on möödunud 30 aastat ja selle ajaga on tööturul olnud väga erinevaid perioode. Alates 2001. aastast on registreeritud töötute arv olnud kõige madalam 2006. aasta oktoobris, mil see jäi Eestis alla 12 000. Kõige kõrgem oli registreeritud töötute arv 2010. aasta märtsis, kui see oli üle 95 000. 2021. aasta 16. detsembri seisuga oli Eestis 43 884 registreeritud töötut, mis teeb töötuse üldmääraks 6,7%. Tartumaal oli sama kuupäeva seisuga registreeritud töötuid 4202 ning töötuse määr 5,5%. Kohalikest omavalitsustest on enim töötuid (2590) suurima elanikkonnaga Tartus, järgnevad Elva vald 396 ning Tartu vald 320 registreeritud töötuga (Joonis 19). 1000 elaniku kohta on kõrgeima töötute arvuga Peipsiääre vald ja Kastre vald.

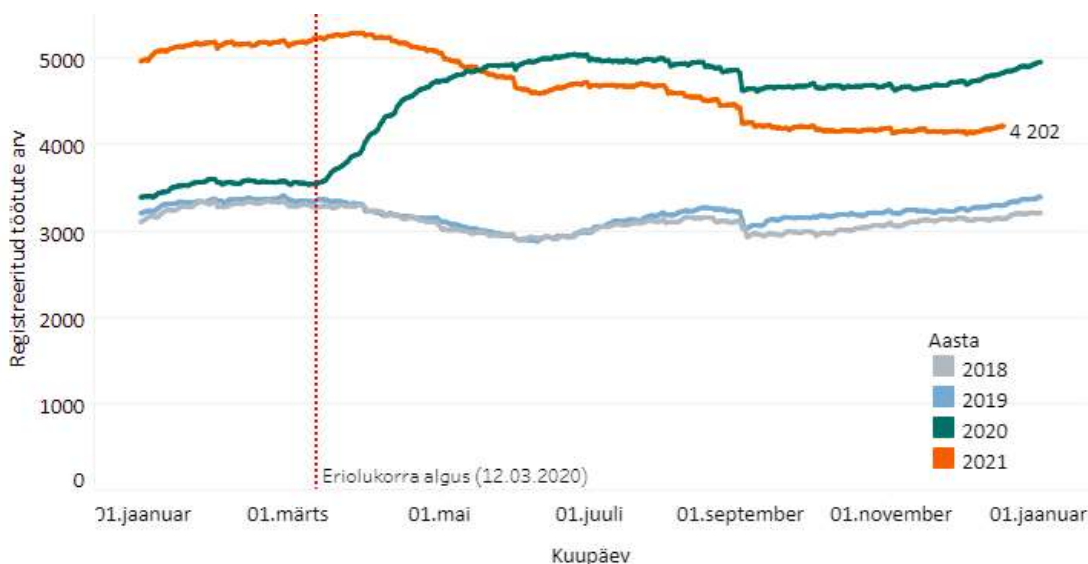
⁵ Statistikaameti andmebaas, tabel TT243

⁶ Statistikaameti andmebaas, tabel TT239

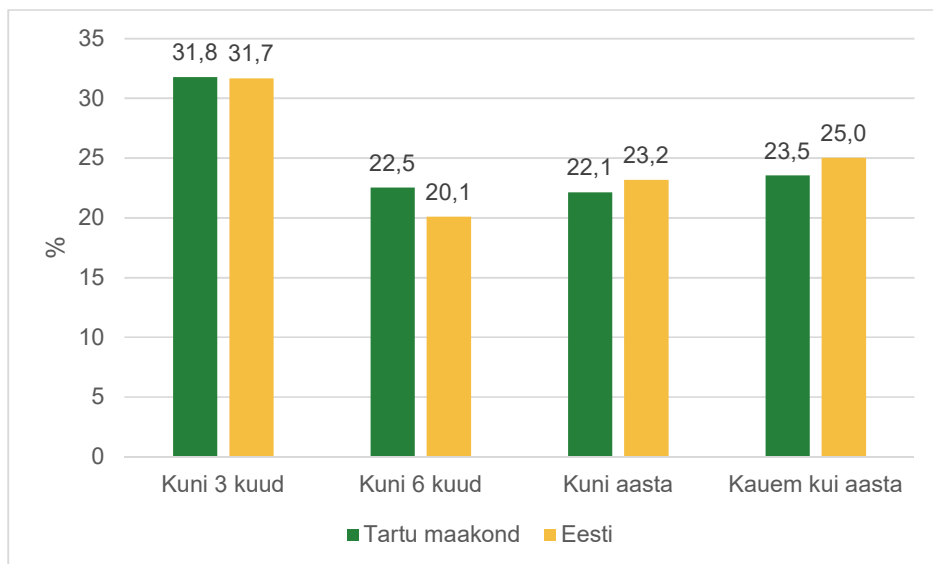
Joonis 19. Registreeritud tööd Tartu maakonna kohalikes omavalitsustes (16. detsember 2021). Allikas: Töötukassa

Viimase aasta jooksul on töötuse määr pisut vähenenud, kuid on siiski kõrgem kui 2018-2019. aastal (Registreeritud töötuse määr oli Statistikaameti andmetel aastal 2019 4,7%, sealhulgas Tartu linnas 4,2% ning ülejäänud Tartu maakonnas (ilma Tartu linnata) veidi kõrgem – 5,6%). 2020. aasta märtsis, kui riigis kuulutati välja eriolukord, kerkis Tartu maakonnas registreeritud töötute arv 2020. aasta lõpuks 5150 inimeseni ning aasta tagasi oli samal ajal registreeritud töötute arv 4846. 2020. aastal jõudis Tartumaa töötukassa osakonda 7901 uut tööd otsivat inimest ning sel aastal on oktoobri seisuga Töötukassasse jõudnud kokku 6395 uut tööd otsivat inimest. Tänapäevaks on uute tööd otsivate inimeste arv vähenenud ning uue koroonaviirusega kaasnenud suuremad mõjud taandunud (Joonis 20).

Joonis 20. Registreeritud töötute arv Tartu maakonnas 2018-2021. Allikas: Töötukassa

Töötulemise perioodi kestuse järgi on pea kolmandik arvel olevatest töötutest olnud töötuni kuni 3 kuud. 23,5% on selliseid töötuid, kes on töötuni olnud terve aasta või kauem (Joonis 21).

Joonis 21. Registreeritud töötud töötuleku kestuse järgi (%) (2021). Allikas: Töötukassa

Ametiala järgi on enim töötuid varasemalt olnud lihttöölised, teenindus- ja müügitöötajad ning oskus- ja käsitöölised. Siiski on Tartu maakonnas ka arvestatav hulk töötuid, kes on töötanud keskastme või tippspetsialisti või juhina (Joonis 22).

Ameti grupp (+/-)	Ametiala	Kuupäev	Töötajate arv	Protsent
Valgekraed	Juhid	nov 2021	390	(9,4%)
	Tippspetsialistid	nov 2021	302	(7,3%)
	Tehnikud ja keskastme spetsialistid	nov 2021	390	(9,4%)
	Kontoritöötajad ja klienditeenind..	nov 2021	198	(4,8%)
Sinikraed	Teenindus- ja müügitöötajad	nov 2021	746	(18,0%)
	Põllumajanduse, metsanduse, kal..	nov 2021	63	(1,5%)
	Oskus- ja käsitöölised	nov 2021	534	(12,9%)
	Seadme- ja masinaoperaatorid ni..	nov 2021	301	(7,3%)
	Lihttöölised	nov 2021	904	(21,8%)
	Sõjaväelased	nov 2021	4	(0,1%)
Amet märkimata	Amet märkimata	nov 2021	91	(2,2%)
Töökogemus puudub	Puudub eelnev töösuhe	nov 2021	228	(5,5%)

Joonis 22. Registreeritud töötud ametiala järgi, seisuga november 2021. Allikas: Töötukassa

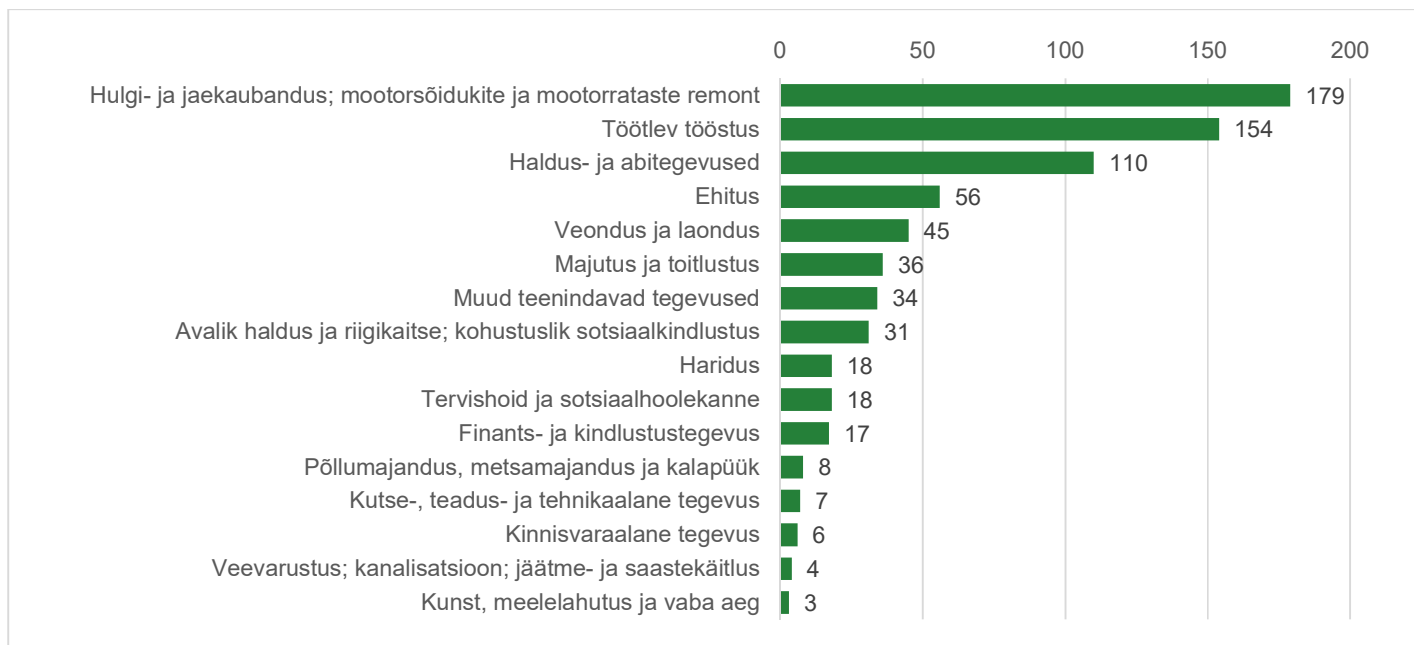
Töötukassa toel uut tööd otsivatest inimestest, kes on märkinud oma elukohaks Tartu maakonna, on vähenenud töövõimega 31%, pikaajalised töötud 41% ning ebapiisavate oskustega inimesed 53%. Need on inimesed, kellel puudub või on vähene eesti keele oskuse tase, kellel puudub või on vähene arvutioskuse tase või kellel puudub erialane haridus ning võib esineda ka kõik need kolm tunnust. Kokkuvõtlikult on täna tööd otsivatest inimestest 71% need, kes kuuluvad mõnda riskirühma ning kellele tööturule tagasi aitamiseks ei piisa ainult töötukassa poolsest nõustamisest ja teenustest, vaid neid on vaja aidata koostöös võrgustiku ja partnerorganisatsioonidega.

2017. aastal jõustunud töövõimereform on toonud tööturule senisest enam vähenenud töövõimega inimesi. Reformi eesmärgiks oli luua vähenenud töövõimega inimestele võimalus olla ühiskonnas aktiivne ning leida koht tööturul. Seoses vähenenud töövõimega inimestele osutatud teenuste mahtude kasvuga, on saanud hea arengutõuke ka väga paljud Tartu linna ja maakonna organisatsioonid, kes

teenuseid terviseprobleemidega inimestele pakuvad. Tartumaa jääb silma näiteks tööalase rehabilitatsiooni teenusega, kus elanikkonna kohta on Eesti üldpildis kõige enam teenuse pakkujaid.

Nii nagu Eestit terviklikult, ootab ka Tartu maakonda ees 55-aastaste kuni pensioniealiste tööd otsivate inimeste osatähtsuse pidev kasv ning noorte osatähtsuse vähenemine.

Töötukassa tööpakkumiste portaalis oli Tartu maakonnas 2021. aasta detsembri seisuga 342 tööpakkumist ja 637 vaba töökohta.⁷ Kõige rohkem leidub vabu ametikohti töötlevas tööstuses ning hulgi- ja jaekaubanduses (Joonis 23). Enim tööpakkumisi oli klienditeeninduse (69 tööpakkumist), puhastusteeninduse (60 tööpakkumist), transpordi, logistika ja mehaanika (55 tööpakkumist) valdkondades. Arvesse võttes seda, et Tartu maakonnas on kõrgema haridusega inimeste osatähtsus suurem kui Eestis keskmiselt, võib oletada, et pakutavate ja otsitavate töökohtade parameetrid ei ole kuigi heas tasakaalus.

Joonis 23. Vabad töökohad tegevusala järgi. Allikas: Töötukassa

Töötukassa tööjõuvajaduse baromeetri järgi on Tartu maakonnas suur puudujääk õenduse tippspetsialistidest, programmeerijatest, psühholoogidest, toiduainete töötlejatest, koristajatest.⁸ Suurt tööjõu ülejääki pole üheski töövaldkonnas.

Tööhõive valdkonna arengud ja väljakutsed

Viimase viie aastaga on töötukassa läbi teinud rea muudatusi ja võtnud juurde uusi ülesandeid ning toetab inimesi kogu nende tööelu vältel- nii karjääritee valikute tegemisel, karjääripöörde tegemisel, tervise tõttu uue valdkonna leidmisel kui ka pensionieas aktiivne olemisel. 2017. aastal jõustus täies mahus töövõimereform, 2019. aastal jõustus karjäärireform, mille raames liitusid Rajaleidja keskustes töötavad karjäärispetsialistid töötukassaga, et saaks karjääriteenuseid koolidele ja õpilastele pakkuda sihipäraselt ja efektiivselt. Lisaks on töötukassa järjest enam võtnud fookusesse töötavad inimesed ning neile toe ja võimaluste pakkumise. 2020. aasta septembrist tekkis töötukassa kaudu tööd otsivatel

⁷ Tööpakkumine võib sisaldada rohkem kui üht töökohta. Näiteks üks ettevõtte pakub tööd kolmele inimesele.

⁸ <https://www.tootukassa.ee/baromeeter>

inimestel võimalus teha registreeritud töötuna teatud määras tööpäevi, see annab võimaluse olla erialaselt aktiivne ning saada uusi töökogemusi ilma, et töötuna arvelolek katkeks.

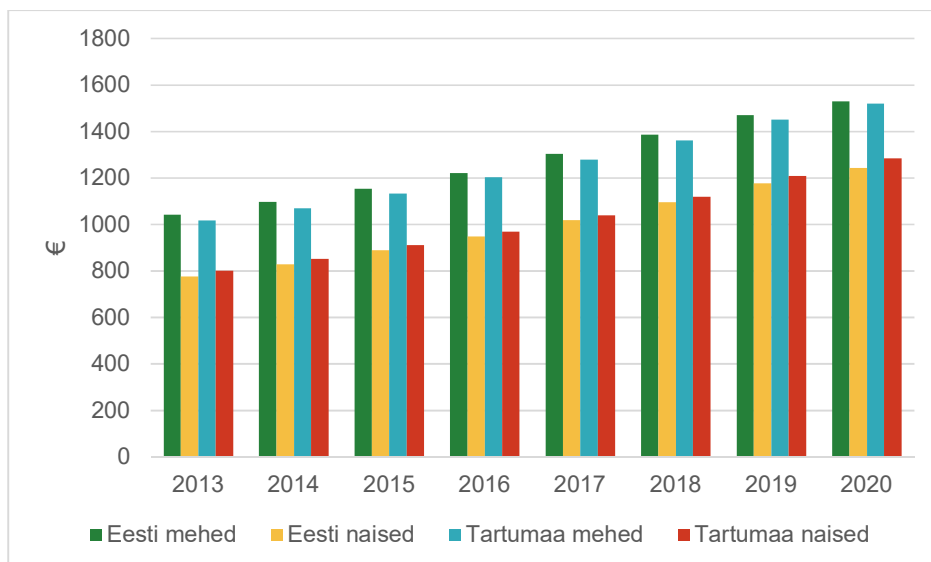
Töötukassa lähiaastate strateegilised eesmärgid Tartumaal on:

- Töötuse vähendamine, aga ka töötuse kestuse lühendamine ja hõives püsimise toetamine. Peetakse oluliseks, et töötaja liiguks sobivale ja väärtuslikule tööle, mis aitab kaasa hõives püsimisele.
- Majanduse struktuursete muutuste toetamine. Pakutakse karjäärinõustamist tööturul teadlike valikute tegemiseks ning toetatakse töötamist majanduse kasvualdkondades ja tulevikutöökohtadel. Töötavatele inimestele pakutakse võimalusi eriala vahetuseks ning oskuste arendamiseks nii erialaoskuste, digipädevuste kui eesti keele oskuse tõstmise osas. Selle kõrval toetatakse ka tööandjaid muudatustega toimetulekul ning töötajatele muutustega seoses uute oskuste andmist.
- Tööjõu pakkumise suurendamine. Et kõik inimesed, kes seda soovivad, saaksid end realiseerida tööturul ja aidatakse tööturule tagasi inimesed, kes on sealt eemale jäänud tervise tõttu, kes on vanemaalsed ja noored kes täna ei tööta ega õpi ehk NEET noored.⁹

Nii nagu mujal Eestis, on ka Tartumaa osakonna eesmärgiks ja sooviks vähendada vanuselise lõhet tööturul ning toetada mitmekülgset NEET noorte ja pikaajaliste töötajate tööturule tagasi liikumist.

Sissetulek

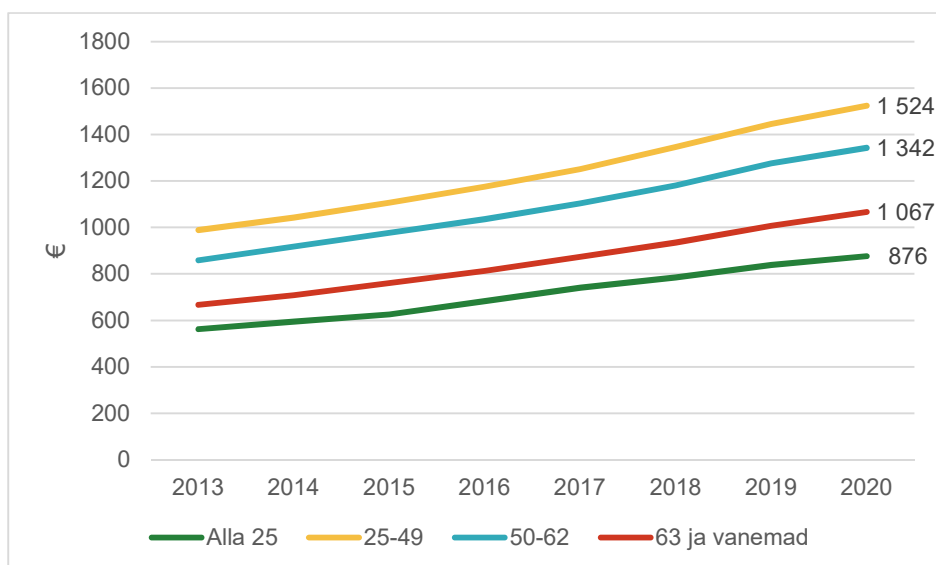
Tartu maakonna palgatöötaja keskmine brutotulu oli 2020. aastal 1393 eurot (Eestis keskmiselt 1380 eurot). Meeste ja naiste tuludes on nii Tartumaal kui Eestis keskmiselt ligi 300-eurone vahe, mis ei ole aja jooksul vähenenud (Joonis 24).

Joonis 24. Tartumaa ja Eesti elanike palgatöötaja keskmine brutotulu soo järgi. Allikas: Statistikaamet

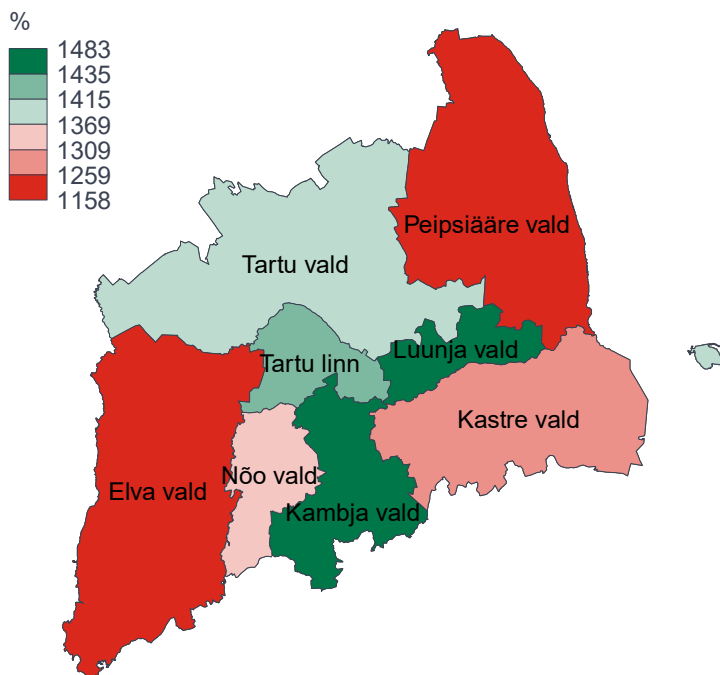
Palgatöötaja brutotulu on viimase 8 aasta jooksul stabiilselt kasvanud, kuid samaks on jäänud või isegi pisut kasvanud erinevused vanuserühmade vahel: madalaim brutotulu on alla 25-aastastel töötajatel, veidi kõrgem on see 63-aastastel ja vanematel ning kõige kõrgem vanuserühmal 25-49 (Joonis 25).

⁹ www.tootukassa.ee

Joonis 25. Palgatöötaja keskmine brutotulu vanuserühma järgi. Allikas: Statistikaamet

Tartu maakonna kohalike omavalitsuste vahel on samuti olulised erinevused brutotulus. Madalaimad on palgatöötajate sissetulekud Peipsiääre ja Elva vallas, kõrgeimad Luunja ja Kambja vallas (Joonis 26).

Joonis 26. Palgatöötaja keskmine brutotulu Tartumaa valdades (2020). Allikas: Statistikaamet

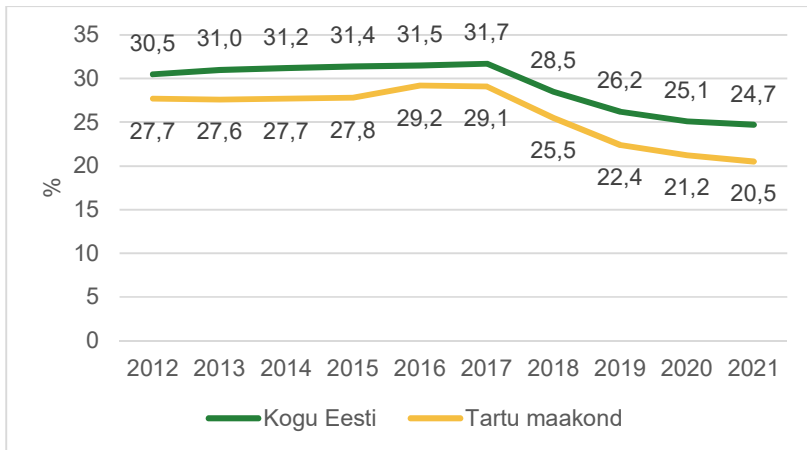
Lisaks brutotulule tuleb vaadata ka brutotulu saajate arvu, sest kui mingil põhjusel on arvestatav hulk inimesi tööturult eemal, jäävad leibkondade sissetulekud siiski madalaks, isegi kui keskmine brutotulu on kõrge. Brutotulu saajate arv tõusis perioodil 2013-2019 ning langes 1045 inimese võrra 2020. aastal.¹⁰ Brutotulu moodustas leibkonnaliikmete sissetulekutest keskmiselt 69,9%. Ülejäänud osa moodustasid siirded (pension, lastetoetused) ning muud sissetulekud.¹¹

¹⁰ Allikas: Statistikaamet, andmebaasitabel ST004

¹¹ Allikas: Statistikaamet, andmebaasitabel ST08

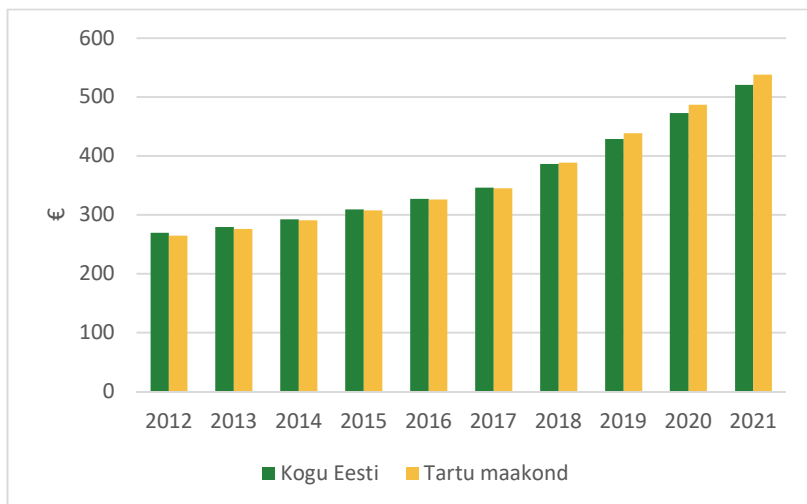
Vanaduspension ja töövõimetuspension

Pensionäride osatähtsus elanikkonnas kasvas kuni 2017. aasta töövõimereformini, kui invaliidsus/töövõimetuspensionite määramise reegleid muudeti (Joonis 27). Võrreldes 2016. aastaga, kui Eestis (sh Tartumaal) oli töövõimetuspensionäride hulk suurim, on nende arv 2021. aastaks vähenenud 90% võrra.

Joonis 27. Pensionäride osatähtsus elanikkonnast

Vanaduspensionäride arv on 10 aastaga Eestis kasvanud 2,5% ning Tartu maakonnas 1,2% võrra. Keskmine vanaduspension on Tartu maakonnas pisut kõrgem kui Eestis keskmiselt (Joonis 28).

Joonis 28. Keskmine vanaduspension Tartu maakonnas ja Eestis keskmiselt

Rahvastik. Valdkonna kokkuvõte

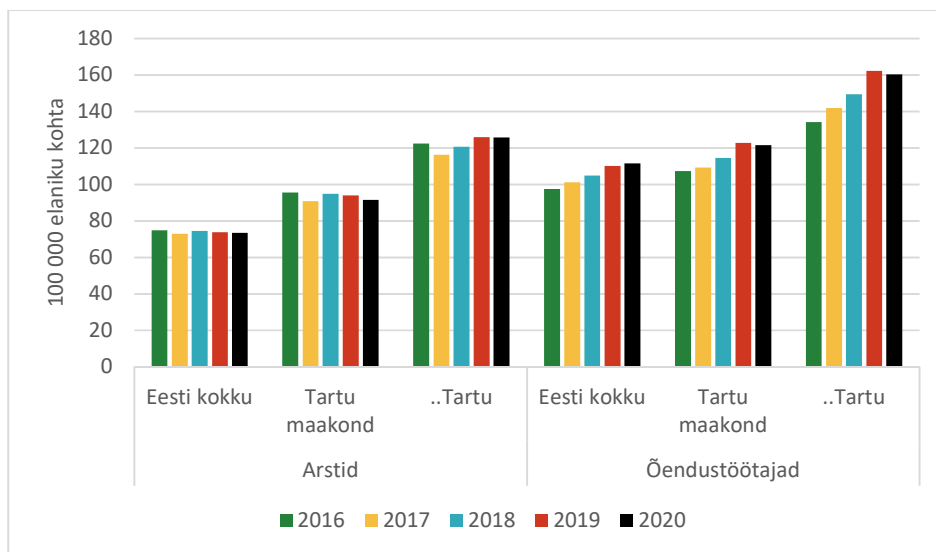
- Tartu maakonnas 2020. a surnud isikutest 17% (290 isikut) olid alla 65-aastased.
- 73% enne 65. eluaastat asetleidnud surmadest on meeste surmad.
- Levinumad surmapõhjused olid vereringeelundite haigused (sh südame isheemiatõbi ja peaajuveresoonte haigused), pahaloomulised kasvajad ning õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad.
- Suurim õnnetusjuhtumite tagajärjel surnute suhtarv oli Peipsiääre ja Nõo valdades.
- Oodatav eluiga on Tartu maakonnas pisut kõrgem kui Eestis keskmiselt, kuid vahe meeste ja naiste oodatava eluea vahel on sama suur.
- Tervena elatud aastad ei ole kasvanud koos oodatava elueaga ning on nii meeste kui naiste hulgas Tartumaal pisut Eesti keskmisest madalamad. See tähendab terviseprobleemidega elanike arvu suurenemist ja vajadust sellega arvestada.
- Tartu maakonnas on Eesti keskmisest veidi enam kõrgema haridusega elanikke.
- Hõivatutest 70% töötab teenindavas sektoris ning 28% tööstuses.
- Tartu maakonnas on enim töötuid suurema elanikkonnaga Tartu linnas ning Elva ja Tartu valdades. Suhtarvuna 1000 elaniku kohta on suurim registreeritud töötute näitaja Peipsiääre ja Kastre valdades.
- 24% töötutest on olnud tööta terve aasta või kauem.
- Töövõimereformi tulemusena on tööturul senisest rohkem vähenenud töövõimega inimesi.
- Palgatöötaja keskmine brutotulu on aastate lõikes pidevalt suurenenud, kuid erinevused vanuserühmade vahel on kasvanud (madalaim brutotulu vanuserühmas <25, kõrgeim vanuserühmas 25-49).
- Meeste ja naiste keskmine brutotulu erineb ligi 300 euro võrra ning see erinevus pole aastatega kahanenud.
- Väikseim brutotulu palgatöötaja kohta oli Peipsiääre ja Elva valdades, kus see jäi alla 1260 euro ning kõrgeim Kambja ja Luunja valdades (üle 1435 euro).
- Brutotulu saajate arv tõusis perioodil 2013-2019 ning langes 2020. aastal.
- Vanaduspensionäride hulk on 1,2% võrra suurenenud, töövõimetuspensionäride hulk on töövõimereformi tulemusena vähenenud.

ARSTIABI KÄTTESAADAVUS

Töötavad arstid ja õendustöötajad

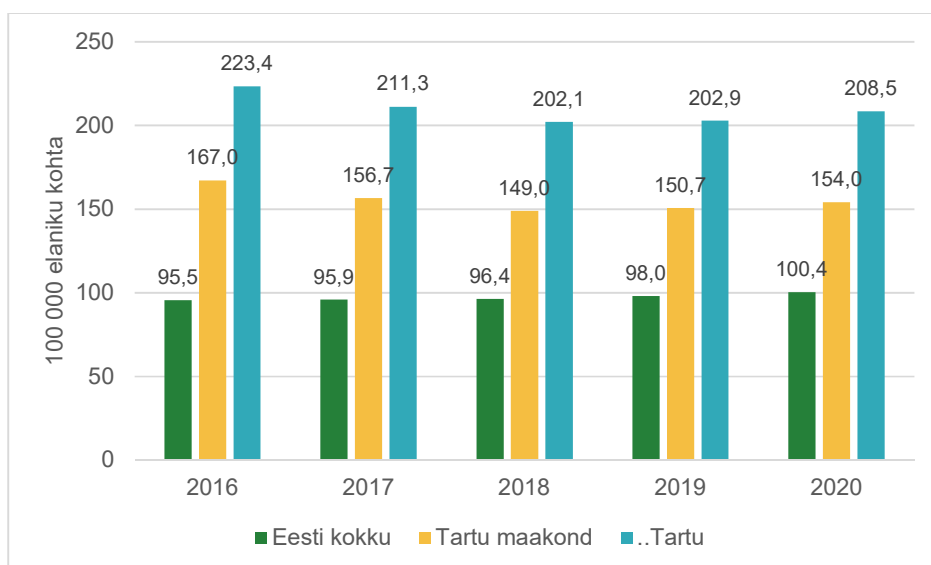
Tartu maakonna perearstiasutustes töötas 2020. aastal 141 arsti ja 187 õendustöötajat, mis on pisut rohkem kui viis aastat tagasi. Väljaspool Tartu linna töötab 21 perearsti ja nendega koos 34 õendustöötajat.

Joonisel 29 on toodud arstide ja õendustöötajate arv 100 000 elaniku kohta. Viimase viie aasta jooksul on arstide arv Tartu maakonnas ja Tartus püsinud suhteliselt samal tasemel, kuid õendustöötajate arv on võrreldes 2016. aastaga kasvanud 200 õendustöötaja võrra.

Joonis 29. Perearstiasutustes töötavad arstid ja õendustöötajad 100 000 elaniku kohta

Tartu maakonnas on Eesti keskmisest rohkem ka tegutsevaid hambaarste – 100 000 elaniku kohta oli Eestis 2020. aastal keskmiselt 100 hambaarsti, Tartu maakonnas aga 154 ning Tartu linnas 209 hambaarsti (Joonis 30).

Joonis 30. Tegutsevate hambaarstide arv 100 000 elaniku kohta Tartumaal ja Eestis kokku

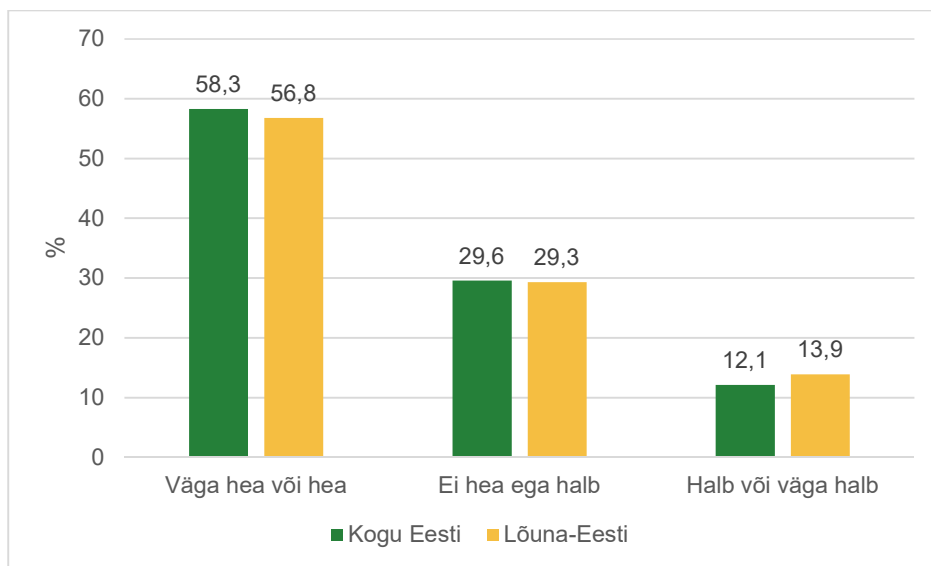
Arstiabi kättesaadavus

Arstiabi kättesaadavuses on suured piirkondlikud erinevused. Halvimad näitajad olid aastal 2020 Põhja- ja Kirde-Eestis, parimad Lääne- ja Kesk-Eestis. Lõuna-Eestis jäi eriarstiabita iga kümnes seda vajanud inimene. Perearstiabi kättesaadavus on viimase 10 aasta jooksul jäänud samaks, hambaarstiabi on muutunud kättesaadavamaks. Vanusegrupiti on arstiabi kõige paremini kättesaadav 16–24-aastaste noorte hulgas, kõige enam on sellega probleeme 55–64-aastastel. Vajalikust hambaarstiabist jäävad teistest enam ilma töötud ja mittetöötavad inimesed, eriarstiabist aga pensionärid. Arstiabi jääb kättesaamatuks pikkade ootejärjekordade tõttu, hambaarstiabi ka majanduslikel põhjustel.¹²

Tartu maakonnas tegutseb Terviseameti andmetel¹³ Peipsiääre vallas 4 perearsti, kõigi nimistutes vabu kohti on. Elva vallas tegutseb 7 perearsti, kellest osade nimistutes on ka vabu kohti. Tartu vallas tegutseb 4 perearsti, Kastre vallas 2 perearsti ning Kambja vallas 2 perearsti, Luunja vallas 1 perearst, Nõo vallas 2 perearsti, vabu kohti nimistutes on. Tartu on oluline regionaalne meditsiinikeskus ning eriarstiabi kättesaadavus sõltub pigem ootejärjekordadest ja transpordist.

Tervise enesehinnang

Lõuna-Eestis on Eesti keskmisest pisut suurem nende osatähtsus, kes hindavad oma tervist pigem halvaks või väga halvaks – 13,9% vastanutest (Joonis 31).

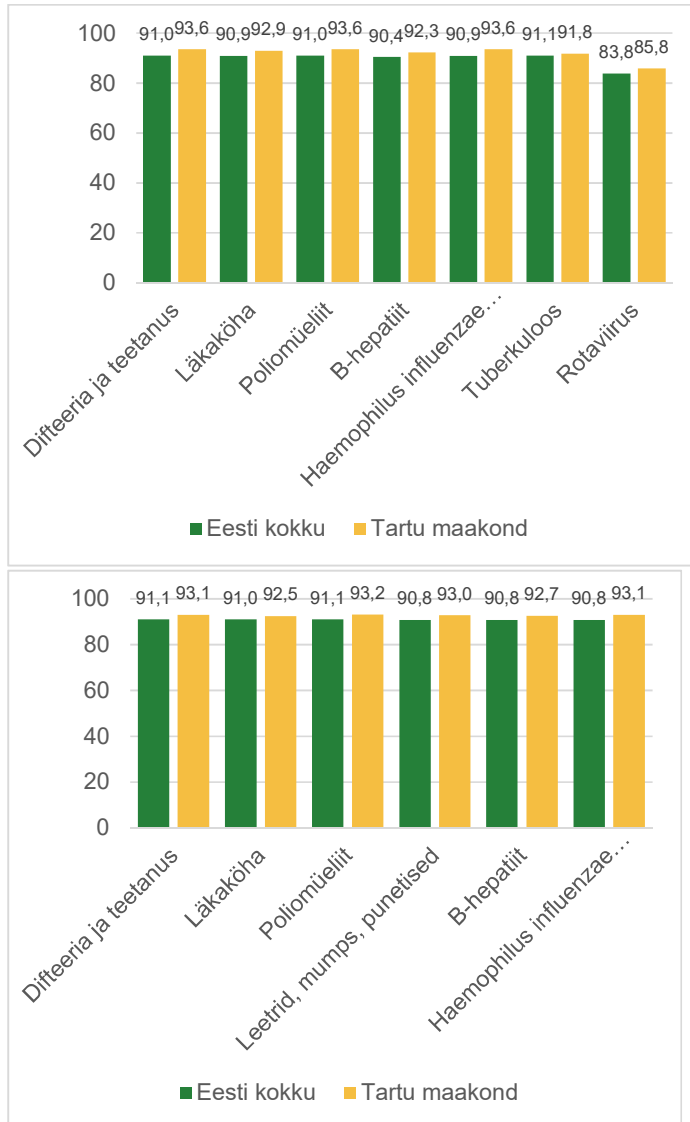
Joonis 31. Tervise enesehinnang Eestis ja Lõuna-Eestis, 2020

¹² Allikas: Statistikaamet. <https://www.stat.ee/et/uudised/paraneb-nii-arstiabi-kattesaadavus-kui-ka-inimeste-hinnang-oma-tervisele>

¹³ <https://mveeb.sm.ee/Nimistud>

Väikelaste immuniseerimine

Olulisemate nakkushaiguste vastu immuniseeritud väikelaste osatähtsus on Tartu maakonnas veidi kõrgem kui Eestis keskmiselt (Joonised 32-33). Pisut madalam on 1-aastaste immuniseeritus rotaviiruse vastu, tõenäoliselt tulenevalt sellest, et tegu on uuema vaktsiiniga.

Joonised 32-33. 1-aastaste (vasakul) ja 2-aastaste (paremal) immuniseerimine nakkushaiguste vastu.

Täiskasvanute immuniseerimine

Täiskasvanute immuniseerimise seis ei ole nii hea kui väikelastel. Eesti vanemaealistest oli 2020. aastal gripi vastu vaktsineeritud 12%. See on küll vähem kui võiks, kuid viimase 10 aastaga on toimunud oluline hüpe – veel 10 aastat tagasi oli gripi vastu vaktsineeritute osatähtsus eakate hulgas alla 1%.

Uue koroonaviiruse vastu vaktsineerimises on esirinnas Hiiu ja Tartu maakonnad, kus vaktsineeritute osatähtsus on üle 70%. Tartu maakonnas on 1. vaktsineerimiskuuri lõpetanud 100 656 inimest ning tehtud on 45 418 tõhustusdoosi.¹⁴

¹⁴ Allikas: Terviseamet, seisuga 8.01.2022

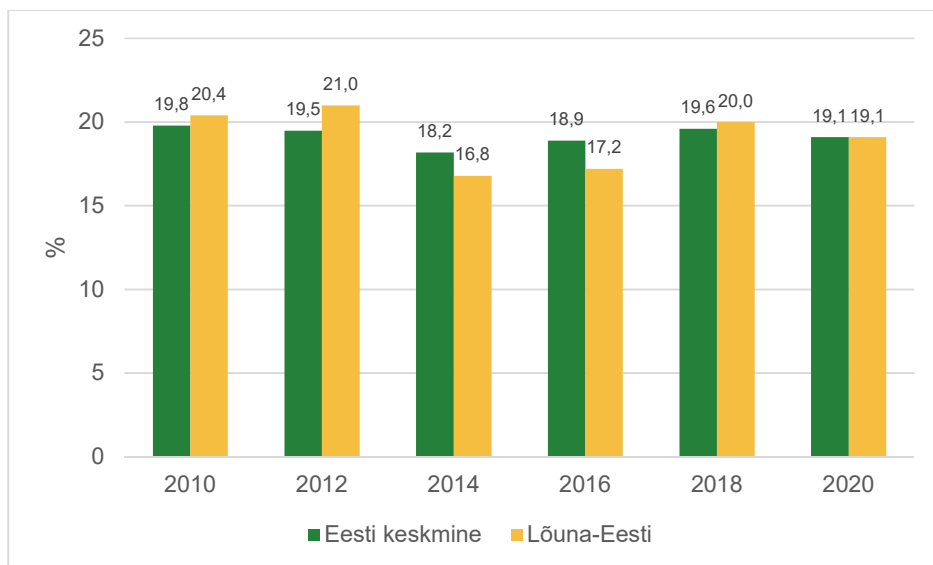
Arstiabi kättesaadavus. Valdkonna kokkuvõte

- Tegutsevaid perearste ja perearstiabiasutuste õendusabitöötajaid ning ka hambaarste on Tartu maakonnas ja eriti linnas 100 000 elaniku kohta rohkem kui Eestis keskmiselt.
- Lõuna-Eestis on Eesti keskmisest pisut suurem nende osatähtsus, kes hindavad oma tervist pigem halvaks või väga halvaks – 13,9% vastanutest.
- Ilma eriarstiabita jäi 2020. aastal Lõuna-Eestis iga kümnes seda vajanud inimene.
- Gripi vastu on vaktsineeritud 12% vanemaealistest. See on oluliselt rohkem kui 10 aastat tagasi, kuid gripi suhtelisi riske arvestades liiga vähe.
- Uue koroonaviiruse vastu vaktsineerimises on Tartu maakond koos Hiiumaaga esirinnas – saavutatud on 70% vaktsineerituse tase vähemalt ühe doosiga ning peaaegu 70% on esimese vaktsineerimiskuuri lõpetanud.

TERVIST TOETAV ELUVIIS

Alkoholi tarvitamine

Alkoholi tarvitamise poolest ei erine Lõuna-Eesti kuigivõrd Eesti keskmisest – kaks või enam korda nädalas tarvitab 2020. aastal alkoholi umbes üks viiendik 16–64-aastastest elanikest (Joonis 34).

Joonis 34. Alkoholi tarvitamine Lõuna-Eestis ja Eestis keskmiselt 2010-2020.

Riiklike juhiste kohaselt ei tohiks naised päevas tarvitada rohkem kui 2 annust ja mehed rohkem kui 4 annust alkoholi.¹⁵ Kuigi tervisele on kahjulikud ka väikesed alkoholi kogused, loetakse purjuroomise ja tõsisemate tervisekahjustuste riski piiriks korraga tarvitatud kuut annust alkoholi (kolm keskmise kangusega õlut või natuke üle poole pudeli veini).

Neid, kes tarvitavad vähemalt kord nädalas korraga vähemalt kuus alkoholiannust (joovad end regulaarselt purju), oli 2020. aastal 16–64-aastaste meeste hulgas 22,4% ja naiste hulgas 4%. Kõige suurem oli selliste riskitarvitajate osatähtsus 45–54-aastaste meeste hulgas (32,9%) ning kõige väiksem 16–24-aastaste ja 55–64-aastaste naiste hulgas.¹⁶

Tubaka tarvitamine

Tubaka tarvitamine on viimase 10 aasta jooksul oluliselt vähenenud – aastal 2010 oli Lõuna-Eestis igapäevasuitsetajate osatähtsus täiskasvanud elanikkonnast 26,5% (Eestis keskmiselt 27,6%). Aastaks 2020 on see kahanenud 17,9%-ni (Eestis keskmiselt 19,1%) (Joonis 35). Endiselt on suitsetajate osatähtsus madalam naiste hulgas. Suitsetajate osatähtsus on meeste hulgas viimase 10 aastaga vähenenud 10 protsendipunkti võrra ning naiste hulgas veidi vähem, 6 protsendipunkti võrra.

¹⁵ Tervise Arengu Instituut, Alkoholitavitaja meelepea, https://intra.tai.ee/images/prints/documents/135339786319_Alkoholitavitaja_meelespea_EST.pdf

¹⁶ Allikas: Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2020

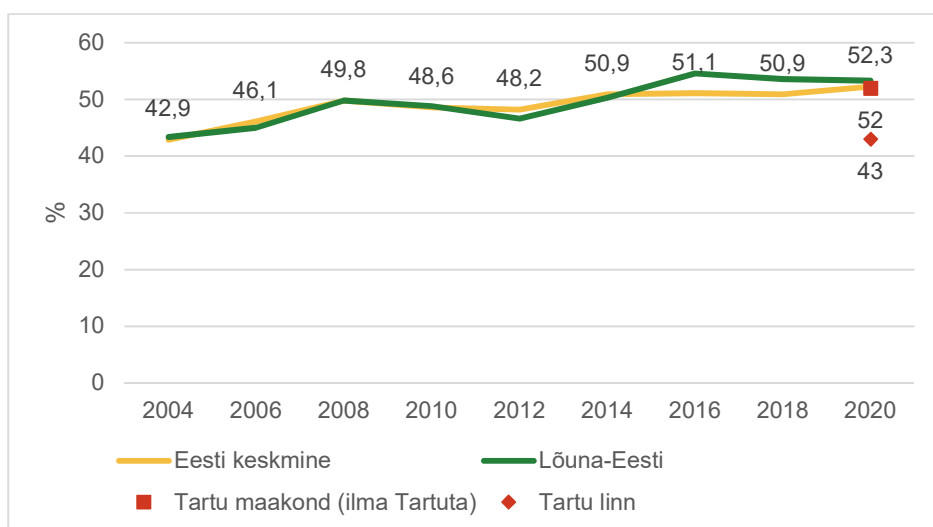
Joonis 35. Igapäevasuutsetajate osatähtsus soo järgi Eestis keskmiselt ja Lõuna-Eestis

Narkootiliste ainete tarvitamine

Eestis on 2018. aastal elu jooksul vähemalt korra kanepit tarvitanute osatähtsus 27,3%. Kõrgeim oli see vanuserühmades 25-34 (50%) ning 16-24 (41,6%). Neid, kes olid kanepit tarvitanud viimase 30 päeva jooksul, oli Eestis keskmiselt 2018. aastal 2,5% ning 2020. aastal 5,4%. Tartu maakonnas on viimase 30 päeva jooksul kanepit proovinud või tarvitanud 7% elanikkonnast, sh Tartu linnas samal määral.

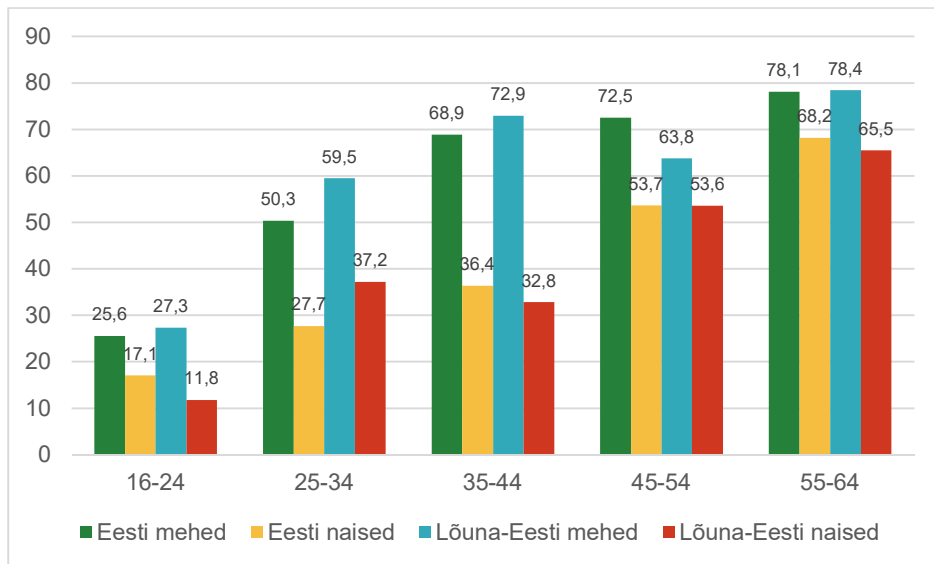
Kehamassiindeks

Lõuna-Eestis on ülekaaluliste ja rasvunute osatähtsus rahvastikus sarnane Eesti keskmisele, ulatudes viimase viie aasta vältel üle 50% (Joonis 36). Siin on tegu kaalutud protsendiga, kus on maha arvatud elanikkonna vanusjaotuse mõju. Tartu maakonnas on sama uuringu järgi ülekaaluliste ja rasvunute osatähtsus 46%, sh meestest 54% ja naistest 38%. Tartu linnas on need näitajad madalamad – 50% ja 37% (keskmine 43%).

Joonis 36. Ülekaaluliste ja rasvunute osatähtsus rahvastikus (16-64a), kaalutud %

Elukaare erinevate etappide lõikes on näha, et ülekaaluliste ja rasvunute osatähtsus rahvastikus suureneb vanuse kasvades (Joonis 37). Kui naistest üle pooled on ülekaalulised vanuserühmas 45-54, siis meestest on üle poolte ülekaalulised juba vanuses 25–34. Kõige enam ülekaalulisi on vanuserühmas 55 ja vanemad.

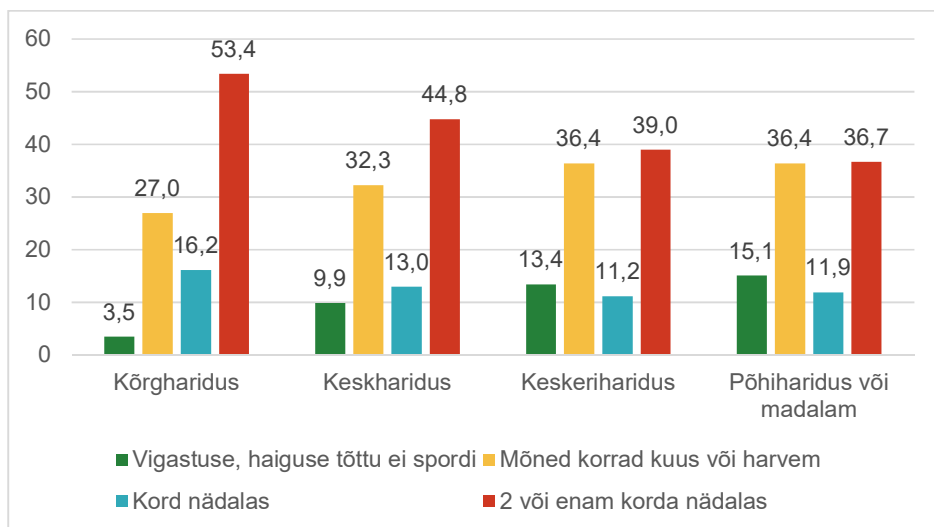

Joonis 37. Ülekaaluliste ja rasvunute osatähtsus elukaare lõikes (16-64a).

Liikumine

Vabal ajal tervisespordi harrastajaid oli 2020. aastal Tartu maakonnas 61% - 59% meestest ja 63% naistest. See on väga sarnane Eesti keskmisele näitajale (60%).

Kui vaadata liikumisharjumusi hariduse lõikes, näeme, et 2 või enam korda nädalas sportijate osatähtsus on kõrgeim kõrgharidusega inimeste hulgas ning madalaim põhiharidusega inimeste hulgas. Nende osatähtsus, kes vigastuse või haiguse tõttu ei spordi, on jälle kõrgem põhihariduse või madalama haridusega ning keskeriharidusega inimeste hulgas (Joonis 38).

Toitumine

Eesti Toitumisuuringu andmetel on eestlaste toidulaud soovitusliku toidulauaga võrreldes küllaltki ühekülgne, sisaldades liialt palju suhkruid, maiustusi ja näkse ning liha- ja piimatooteid. Koguseliselt enam tuleks süüa köögivilju, täisteratooteid, marju ja puuvilju. Eriti just köögiviljade osas on erinevus toitumissoovitustest väga suur.¹⁷ Eestis keskmiselt on 3,9% neid, kes ei söönud viimasel seitsmel päeval üldse köögivilju ning tervelt viiendik neid, kes söid köögivilju vaid ühel või kahel päeval nädalas. Neid, kes köögivilju kõigil päevadel söid, oli 38,9%. Tartumaal oli neid, kelle köögiviljasöömine vastas tervisliku toitumise põhimõtetele (300 grammi või rohkem köögivilja päevas), 29% kõikidest 16–64-aastastest elanikest.¹⁸

Tervist toetav eluviis. Valdkonna kokkuvõte

- Lõuna-Eestis tarvitab kaks või enam korda nädalas alkoholi umbes üks viiendik 16-64-aastastest elanikest
- Alkoholi riskitarvitajate osatähtsus on suurim vanuserühma 45-54a kuuluvate meeste hulgas.
- Aastaks 2020 on igapäevasuitsetajate osatähtsus kahanenud 17,9%-ni (Eestis keskmiselt 19,1%). Kahanemine on meeste hulgas olnud kiirem kui naiste hulgas.
- Vähemalt korra elus kanepit tarvitanute osatähtsus täiskasvanute hulgas on 27%, Tartumaal viimase 30 päeva jooksul 7% täiskasvanud elanikest.
- Tartu maakonnas on ligi pooled täiskasvanud ülekaalulised või rasvunud, Tartu linnas veidi alla poolte. Kõige enam ülekaalulisi on vanuserühmas 55 ja vanemad (üle 65%).
- Tervisespordi harrastajaid on Tartu maakonnas 61%, kõrgeim on see näitaja kõrgharidusega inimeste hulgas.
- Tervisliku toitumise põhimõtetest lähtub vaid 29% Tartu maakonna 16-64-aastastest elanikest, süües piisavalt köögivilju.

VAIMNE TERVIS

Enesetapud

Tartu maakonnas sooritas 2020. aastal enesetapu 21 inimest, neist 18 meest ja 3 naist; 14 inimest elukohaga Tartu linnas. See on rohkem kui 2019. aastal, kui suitsiide oli Tartumaal 16. Viimase viie aasta jooksul oli kõrgeim enesetappude arv 2017. aastal (Eestis 226, Tartu maakonnas 25 enesetappu).

¹⁷ Soovitused tervislikuks toitumiseks; <https://toitumine.ee/>

¹⁸ Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2020

Enesetappude riskitegurid

Vaimse tervise uurija dr. Mościcki kohaselt on epidemioloogilised uurimused näidanud, et psühhopaatoloogia on kõige kriitilisem kaudne riskitegur suitsidaalse käitumise kontekstis. Üle 90% täiskasvanud enesetapu sooritajatest ja üle poole alaealistest enesetapu sooritajatest vastavad mingisuguse psühhiaatrilise diagnoosi kriteeriumitele. Kõige enam levinud diagnoosid on meeleoluhäired, uimastite tarvitamisega seotud häired, isiksusehäired ja skisofreenia.¹⁹ Lisaks otsestele riskiteguritele nagu psühhopaatoloogia ning relvade kättesaadavus on olulised ka kaudsed tegurid, mis hõlmavad indiviidi sotsiaalmajanduslikku staatust, ühiskonnas eksisteerivat majanduslikku võrsust/ebavõrsust, haridust, linnastumist, perekonna ajalugu (nt lapseõlvetraumad), isiksuseomadusi (nt introvertsus), sotsiaalset integratsiooni ja tervise ning vaimse tervise teenuse tingimusi. Kaudsed tegurid on baasiks suitsidaalsele käitumisele ning mõjutavad kombineerituna otseste teguritega inimese suitsiidiriski.

Tartu Ülikooli ja Sotsiaalministeeriumi koostöös Eestis läbi viidud uuringust selgub, et võrreldes kontrollrühmaga oli enesetapu sooritanud meeste seas rohkem eestlasi, üksi elavaid ja töötuid inimesi, neid, kes olid viimase eluaasta jooksul seotud kuriteoga või viibinud vanglas; naiste seas oli rohkem mitte-eestlasi, vallalisi ja töötuid inimesi. Nii meeste kui naiste seas oli suitsiidi läbi hukkunuil rohkem vaimse tervise häireid, kuulmis- ja nägemishäireid, kroonilist valu ning nende hulgas oli rohkem inimesi, kes olid viimasel eluaastal käinud EMOs.²⁰

Nii Eestis kokku kui Tartu maakonnas on 55% 16-64-aastastest elanikest olnud viimase 30 päeva jooksul masenduses või õnnetud, sh 50% meestest ja 60% naistest.²¹ See näitab elanike osatähtsust, kellel on või võib tekkida vajadus vaimse tervise teenuste järgi. Teenuste kõrval on olulised ennetustegevused vaimse tervise edendamiseks – sotsiaalsete kontaktide suurendamine ja isolatsiooni vältimine; huvialategevuste võimaluste arendamine ja taskukohaseks muutmine jne. Neid, kes on mõelnud viimase aasta jooksul enesetapule, on Tartu maakonna elanike hulgas 9% (sh Tartu linnas 10%). Eestis keskmiselt on see näitaja 7%.²²

Laste vaimne tervis ja selle probleemide ennetamine haridusasutustes

Kõige tõhusam on vaimse tervise probleemidega tegeleda enne nende ilmnemist, ehk ennetustasandil. Olles teadlik vaimse tervise riskiteguritest, on vajalik toetada nii lapsevanemate vanemlikke oskusi kui haridusasutuste personali võimekust lapsele vajalikku tuge pakkuda. Tartumaa koolidele pakub tugiteenuseid Hariduse Tugiteenuste Keskus.

Üha rohkem vaevavad Eesti lapsi vaimse tervise mured ja Eesti Haigekassa andmetel suurenes aastatel 2014–2019 psüühika- ja käitumishäiretega 0–17-aastaste arv enam kui kümnendiku. Võrreldes 2014. aastaga on ligikaudu kaks korda kasvanud nende laste arv, kellel Sotsiaalkindlustusamet on tuvastanud vaimupuude või keele- ja kõnepuude ning 2,5 korda on kasvanud psüühikahäire tõttu puudega laste arv. Nii depressiivseid episoodide kui ka suitsiidimõtteid esineb palju rohkem nendel

¹⁹ Allikas: Mościcki EK (1997). Identification of Suicide Risk Factors Using Epidemiologic Studies. *Psychiatric Clinics of North America*. 20; 3; 499-517.

²⁰ Allikas: Rooväli L, Pisarev H, Suija K, Aksel M, Uusküla A, Kiivet RA. Aastatel 2006–2016 enesetapu sooritanute epidemioloogiline ülevaade. Tartu: Tartu Ülikooli peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut; 2018. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Tervishoid/rahvatervis/suitsiid_kokkuvote.pdf

²¹ Allikas: Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

²² Samas.

koolinoortel, kellel on keeruline oma muredest vanematega rääkida. Samuti on nii depressioonil kui ka suitsiidimõtetel oluline seos kooliga.²³

Kooliealiste laste vaimse tervise riske võib võimendada kiusamine koolis. 2018/2019. aasta PISA uuringu järgi koges Eestis koolikiusamist vähemalt kord kuus iga neljas koolilaps. Küberkiusamist eraldi ei vaadeldud, kuid vaadati, kuidas on seotud kiusamine ja interneti kasutamise intensiivsus. Varasemad uuringud on näidanud, et mida kauem aega veedavad õpilased sotsiaalmeedias, seda tõenäosem on, et nad puutuvad kokku küberkiusamisega ning ka Eesti uuringus selgus, et internetti kõige sagedasemini kasutanud õpilased puutusid ka kõige sagedamini kokku kiusamisega reaalelus.

Samuti ilmnes vastustest, et tihti kiusamist kogevad õpilased tunnevad end õnnetumana ja nad on vähem eluga rahul. 2015. ja 2018. aasta uuringuid kõrvutades on võimalik öelda, et Eesti õpilaste kokkupuude kiusamisega koolis on mõnevõrra suurenenud ja seda kõikide kiusamist puudutavate väidete osas.²⁴

Eestis on olemas vaid mõned tõendus põhised ennetusprogrammid, mille mõju noorte vaimse tervise ja heaolu toetamisele ning sotsiaalsete oskuste arendamisele on mujal maailmas hinnatud mitmete uuringutega. Koolides rakendatakse VEPA („Veel paremaks!“) käitumisoskuste mängu ja KiVa (SA Kiusamisvaba Kool) ennetusprogrammi, edukalt on rakendatud ka SEYLE uuringu sekkumisprogrammi YAM (Youth Aware of Mental Health) ja Vaikuseminutite programmi.

Välisrahastuse toel on viimastel aastatel arendatud laste ja noorte vaimse tervise teenuste süsteemi. Loodud on laste ja noorte vaimse tervise keskused Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Kohtla-Järvel ning vaimse tervise kabinetid Narvas, Võrus, Valgas ja Pölvas. Viimasel viiel aastal on kasvanud ka üldhariduskoolide tugispetsialistide arv.²⁵

Vaimne tervis. Valdonna kokkuvõte

- 55% 16–64-aastastest Tartumaa elanikest on olnud viimase 30 päeva jooksul masenduses või õnnetud.
- Viimase aasta jooksul on Tartu maakonnas mõelnud enesetapule 9% elanikest, Tartu linnas 10%.
- Tartu maakonnas sooritas 2020. aastal enesetapu 21 inimest, sh 18 meest ja 3 naist. See on rohkem kui 2019. aastal.
- Psüühikahäiretega laste arv on viimase viie aasta jooksul oluliselt kasvanud, samuti on suurenenud psüühikahäirete tõttu määratud puuete hulk.
- Koolikiusamist vähemalt kord kuus kogeb Eestis iga neljas koolilaps.

²³ Allikas: Õiguskantsleri kantselei (2021). Lapsed Eesti ühiskonnas

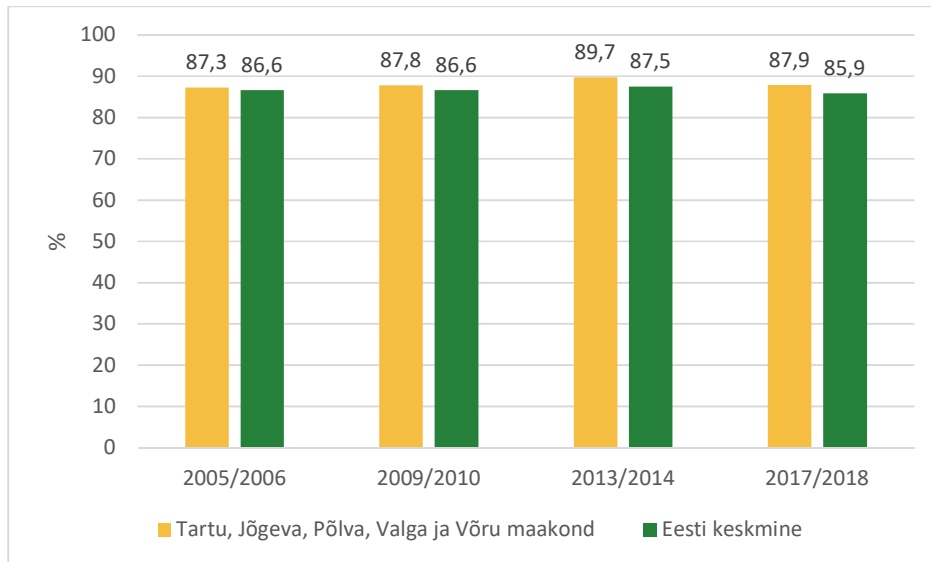
²⁴ Allikas: Tire, G., Puksand, H., Lepmann, T., Henno, I., Lindemann, K., Täht, K., Lorenz, B., & Silm, G. (2019). PISA 2018: Eesti tulemused. https://www.hm.ee/sites/default/files/pisa_2018-19_raportweb.pdf

²⁵ Allikas: Õiguskantsleri kantselei (2021). Lapsed Eesti ühiskonnas

LASTE JA NOORTE TERVISLIK JA TURVALINE ARENG

Laste ja noorte tervise enesehinnang

Tervise enesehinnang peegeldab nii füüsilise kui vaimse tervise probleeme noorte hulgas. Eesti 11–15-aastaste kooliõpilaste hulgas on üle 85% neid, kes oma tervist heaks või väga heaks hindavad. Lõuna-Eesti maakondades on see osatähtsus isegi natuke kõrgem (Joonis 39). Siiski tasub silmas pidada, et peaaegu 15% lastest hindab oma tervist rahuldavaks või halvaks.

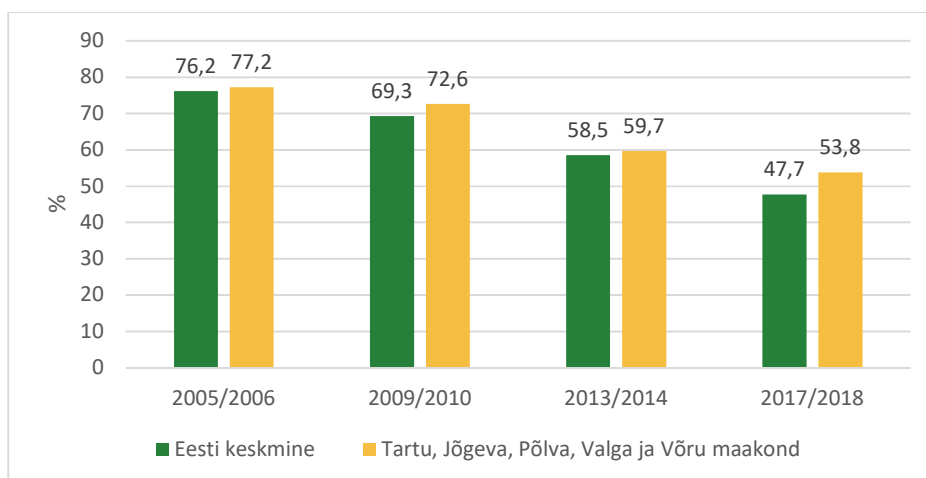

Joonis 39. Hea või väga hea tervise enesehinnanguga 11-15-aastaste osatähtsus. Allikas: Koolinoorte tervisekäitumise uuring

Laste ja noorte tervis: riskitegurid

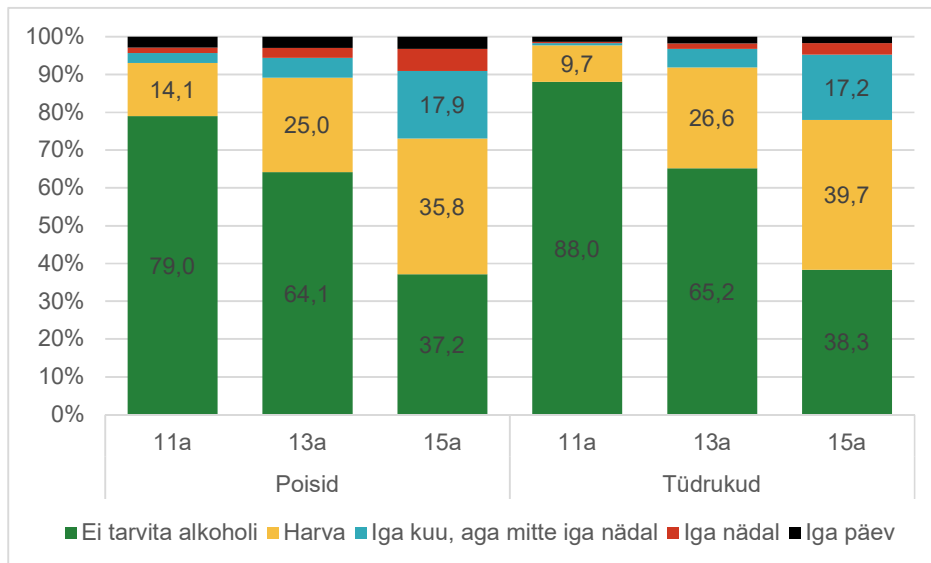
Alkohol

Alkoholi proovimise kogemus oli 2017/2018. aastal üle pooltel Lõuna-Eesti 11–15-aastastel lastel, mis on kõrgem kui Eestis keskmiselt, kuigi aastate jooksul langenud (Joonis 40).

Joonis 40. Alkoholi proovimise kogemus Lõuna-Eestis ja Eestis keskmiselt. Allikas: Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring

Alkoholi tarvitamise sagedus tõuseb ootuspäraselt vanuse kasvades, kuid poiste ja tüdrukute alkoholi tarvitamise sagedus ei erine oluliselt (Joonis 41). 15-aastaste laste hulgas on ligi viiendik, kes ütlevad, et nad tarvitavad alkoholi iga kuu. Lõuna-Eestis on 11–15-aastastest keskmiselt 55% neid, kes alkoholi ei tarvita, 27,6% tarvitab harva ning 17,3% tarvitab kord kuus või sagedamini.

Joonis 41. Alkoholi tarvitamise sagedus 11-15-aastaste koolinoorte hulgas 2017/2018. Allikas: Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring

Uuringu „Uimastitarvitamine koolinoorte seas“ andmetel veidi vanemate, 15–16-aastaste kooliõpilaste hulgas oli 26,4% neid lapsi, kes pole kunagi alkoholi tarvitanud. 12,4% jõi oma esimese klaasi alkoholi 11-aastaselt või nooremalt, 60% vanuses 12-15.²⁶ Poiste hulgas oli rohkem neid, kes olid esimese klaasi alkoholi tarvitanud 11-aastaselt või nooremalt.

Viimase Tervise Arengu Instituudi läbi viidud Lõuna-Eesti toitlustusasutuste alkoholi testostlemise uuringu andmetel ei küsitud 2017. aastal alaealiselt alkoholi ostes dokumenti 77,8%-s külastatud toitlustusasutustest, mis on kehvem tulemus kui Eestis kokku (58,4%).²⁷

Suitsetamine

11–15-aastastest Lõuna-Eesti koolinoortest oli aastal 2017/2018 üks neljandik (26,8%) proovinud suitsetada tubakat. See on sarnane Eesti keskmisele. Väärrib mainimist, et võrreldes aastaga 2005/2006 on see number poole võrra vähenenud (tulnud alla 56,7% pealt). Selliseid lapsi, kes teatud sagedusega praegu suitsetavad, oli Lõuna-Eestis 10,5% ning igapäevasuitsetajaid oli 3,6% 11–15-aastastest.

Viimase 10 aastaga on märkimisväärselt vähenenud nende laste hulk, kes hakkavad suitsetama 11-aastaselt või nooremalt: 2019. aastal oli selliste laste osatähtsus 18,4%, kui 2007. aastal oli esimest korda 11-aastaselt või nooremalt suitsetama hakkajaid 34,1% kõigist vastanud 15-16-aastastest. 15–16-aastastest oli neid, kes polnud üldse suitsetanud, 52%.²⁸

²⁶ Allikas: Tervise Arengu Instituut, Uimastitarvitamine koolinoorte seas 2019

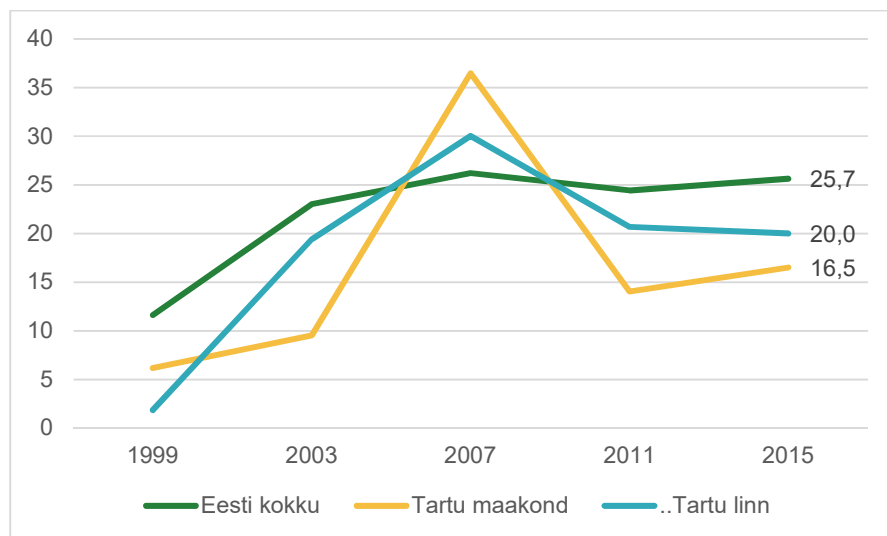
²⁷ Allikas: Tervise Arengu Instituut, Alkohoolsete jookide testostlemise uuring

²⁸ Allikas: Tervise Arengu Instituut, uuring Uimastite tarvitamine koolinoorte seas (ESPAD)

Narkootikumid

11-15-aastastest Lõuna-Eesti koolinoortest oli aastal 2017/2018 kanepit suitsetanud 7,9%, mis on pisut kõrgem Eesti keskmisest (7,1%). Võrreldes varasemate aastatega on see osatähtsus jäänud samaks ning 10 aasta taguse seisuga võrreldes isegi pisut langenud.²⁹

Veidi vanematest, 15–16-aastastest koolinoortest oli uuringu „Uimastite tarvitamine koolinoorte seas“ (ESPAD) andmetel Tartu maakonnas 2015. aastal 16,5% proovinud vähemalt kord elus kanepitooteid. Tartu linnas oli selliste noorte osatähtsus 20% (Joonis 42). Need mõlemad näitajad on pisut madalamad Eesti keskmisest. Suurem on kanepit ja teisi uimasteid tarvitanute osatähtsus nende noorte hulgas, kes ütlevad, et nad pole üldse või pigem rahul läbisaamisega oma vanematega.

Joonis 42. Kanepitoodete proovimine (vähemalt kord elus). Allikas: Uuring „Uimastite tarvitamine koolinoorte seas“

Toitumine ja kehakaal

Tartu maakonna esimesse klassi minevatest lastest olid 2018/2019 õppeaastal ülekaalulised või rasvunud 30% poistest (Tartu linnas 25,8%) ja 23,4% tüdrukutest (Tartu linnas 18,6%). Eestis keskmiselt oli poiste ülekaalulisuse määr 27,9% ja tüdrukute oma 25%. Seega on Tartu maakonnas keskmiselt ülekaalulisi lapsi pisut rohkem kui Eestis keskmiselt.

Neljanda klassi poistest olid 2018/2019 õppeaastal ülekaalulised või rasvunud 43% (Tartu linnas 31,1%; Eestis keskmiselt 37,8%) ning tüdrukutest 28,8% (Tartu linnas 25%, Eestis kokku 27,6%).³⁰

Kehakaal on tihedalt seotud liikumisega ning veel tihedamalt toitumisega. Kooliõpilaste Tervisekäitumise uuringu (HBSC) andmete kohaselt oli 2017/2018. õppeaastal 11–15-aastaste koolilaste hulgas 3,3% neid, kes hommikusööki üldse ei söö ning 43,4% neid, kes ei söö hommikusööki iga päev. On näidatud, et hommikusöögi mittesöömise tõttu tekkiv näljatunne võib põhjustada ülemäärast söömist päeva jooksul ja selle kaudu kaalu tõusu. Kõige rohkem hommikusöögi mittesöojaid oli halva majandusliku olukorraga perede laste hulgas – 5,1% (neid, kes vahel söövad hommikusööki, aga mitte iga päev, oli halva majandusliku olukorraga peredes 48,7%). Ligi 9% Eesti lastest ei söö üldse köögivilju ning lisaks 59% ei söö köögivilju iga päev. Lõuna-Eestis on selliseid lapsi veel rohkem (62,9% lastest ei söö iga päev köögivilju).

²⁹ Allikas: Tervise Arengu Instituut, Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (HBSC).

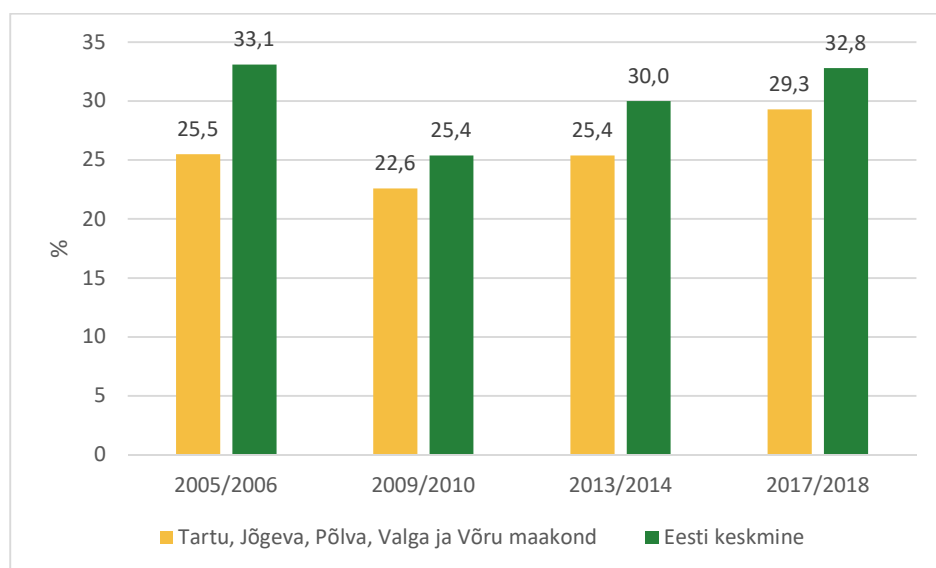
³⁰ Allikas: Eesti õpilaste kasvu uuring (COSI)

Liikumine

11-15-aastastest lastest oli 2017/2018. aastal Lõuna-Eestis 3,5% neid, kes ei olnud üldse füüsiliselt aktiivsed. Eestis keskmiselt on selliste laste osatähtsus 4,4% juures. 56,1% oli lapsi, kes olid füüsiliselt aktiivsed 1–4 päeval nädalas. Tervisliku eluviisi korral tuleks Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) liikumissoovituste kohaselt lastel ja noortel liikuda vähemalt iga päev keskmiselt 60 minutit mõõduka kuni tugeva intensiivsusega viisil, sh harrastama eelkõige aroobseid tegevusi. Sellele lisaks soovitab WHO 3 päeval nädalas teha täiendavaid tugeva intensiivsusega harjutusi lihaste ja luude tugevdamiseks.³¹ Kõige enam on vähe füüsiliselt aktiivseid lapsi halva majandusliku olukorraga peredes – 68,9% sellistest lastest liiguvad oluliselt vähem kui liikumissoovitused ette näevad.

Koolinoorte vaimne tervis

Vaimse tervisega seotud raskused on probleemiks üha nooremate laste hulgas. 29,3%-l Lõuna-Eesti 11–15-aastastest lastest on viimase 12 kuu jooksul esinenud depressiivseid episoodide (Eesti keskmine 32,8%) (Joonis 43). Rohkem on enda sõnul alanenud meeleolu ja elurõõmu kadumise perioode tüdrukutel ning 15-aastastel (iga teine 15-aastane tüdruk on viimase aasta jooksul kannatanud alanenud meeleolu käes). Vähem esineb depressiooni nende hulgas, kes hindavad oma majanduslikku olukorda heaks.³²

Joonis 43. Depressiivsete episoodide esinemine koolinoorte seas. Allikas: Tervise Arengu Instituut

Seksuaalkäitumine

Seksuaalvahekorra kogemus oli 2017/2018. aastal 10,2%-l Lõuna-Eesti 11–15-aastastest kooliõpilastest (Eesti keskmine 11,1%). Kümne aastaga on see näitaja 3 protsendipunkti võrra vähenenud. Nendest õpilastest, kes olid seksuaalvahekorras olnud, kasutasid kondoomi Eestis keskmiselt 73,8% ning Lõuna-Eestis 76,2%.

³¹ Allikas: WHO liikumissoovitused; <https://www.liikumakutsuvkool.ee/wp-content/uploads/2021/03/WHO-liikumissoovitused.pdf>

³² Allikas: Tervise Arengu Instituut, Kooliõpilaste Tervisekäitumise uuring

Lapsed ja noored haridusasutustes

Tervis ja haridus on omavahel tihedalt seotud, hea tervis aitab kaasa hariduse omandamisele. Tervise nimel tehtud pingutused tähendavad kokkuvõttes ka väiksemat stressi, suuremat koolirõõmu ja paremaid õpitulemusi. Nii õpilased kui õpetajad on rohkem rahul. Haridusasutused on seega erinevate terviseiga seotud probleemide ennetamisel väga oluliseks koostööpartneriks. Tartu maakonnas oli aastal 2020 kokku 60 kooli, millest 52 olid eesti õppekeelega, 2 muu õppekeelega ning 6 paralleelselt eesti ja muu õppekeelega. Statsionaarse õppe klassikomplekte oli kokku 1260, millest 1219 eesti õppekeelega ja 41 muu õppekeelega.

2020. aasta seisuga oli Tartu maakonnas 38 põhikooli ja 15 keskkooli/gümnaasiumi. Erivajadustega laste koole oli 7, neist 2 paralleelselt eesti ja vene õppekeelega. Tartumaa üldhariduskoolides õppis 2020. aastal 21082 õpilast, mis on 3410 õpilase võrra rohkem kui 10 aastat tagasi (kasv 16%).

Üldharidust on Tartumaal võimalik omandada ka mittestatsionaarses õppes ehk täiskasvanud õppijatele suunatud õppes, kus õppetundide kõrval on võrreldes statsionaarse õppega suurem osakaal iseseisval õppimisel. Täiskasvanute gümnaasiume on Tartus üks, lisaks on üldhariduskoolide juures kolm mittestatsionaarse õppe osakonda. Mittestatsionaarses olevate õpilaste arv oli 2020. aastal 682 õpilast. Viimase 10 aasta lõikes on mittestatsionaarsete õppurite arv Tartumaal jäänud üldjoontes samale tasemele ning Eestis kokku pisut langenud.

Haridusasutustes saab tervist edendada mitmetel erinevatel viisidel – üheks tõhusaks ja süstemaatiliseks viisiks on tõenduspõhised programmid. Alates 2014/2015. õppeaastast rakendatakse Eestis tõenduspõhist programmi VEPA käitumisoskuste mäng. Programmiga on Tartumaal liitunud 24 kooli, mis moodustab Tartu maakonna koolidest ligi pooled. Vaimsele tervisele suunatud programmiga KiVa ehk Kiusamisvaba Kool on liitunud 10 Tartu maakonna kooli. Haridusasutustel on täna väga palju valikuid erinevate projektide, programmide ja võrgustikega liitumiseks, mis toetavad nii vaimse, füüsilise kui ka sotsiaalse keskkonna arendamist tervikuna.

Oluline komponent laste ja noorte (ning mingil määral ka täiskasvanute) heaolus on huviharidus. Huviharidust omandavaid 7-26-aastaseid noori on Tartu maakonnas 11383 ning huviharidust pakkuvaid koole 88³³. Nende jaotus erinevate valdkondade ja kohalike omavalitsuste kaupa on toodud tabelis 2.

Tabel 2. 7-26-aastased huviharidust omandavad noored huvihariduse valdkonna ja KOV järgi

	Huvikoolis õppivate noorte arv	Huvikoolis õppivate vanuserühmas, %	Looduse vald- konnas õppijad	Muusika ja kunsti vald- konnas õppijad	Spordi vald- konnas õppijad	Tehnika vald- konnas õppijad	Üldkultuuri valdkonnas õppijad, sh rahvus- koolides
Tartu maakond	11383	32,5	351	3916	7937	349	1424
Elva vald	585	18,7	2	298	269	12	119
Kambja vald	924	33,6	11	348	648	38	68
Kastre vald	249	22,3	7	52	195	3	16
Luunja vald	421	34,5	7	139	287	7	35
Nõo vald	212	20,5	1	92	145	0	11
Peipsiääre vald	159	15,5	2	92	48	2	34
Tartu linn	7983	36,0	311	2620	5711	274	1106

³³ Allikas: <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkonnaraportid/haridus/hariduse-ulevaade>

Tartu vald	850	34,0	10	275	634	13	35
------------	-----	------	----	-----	-----	----	----

Laste ja noorte tervislik ja turvaline areng. Valdkonna kokkuvõte

- Peaaegu 15% Lõuna-Eesti lastest hindab oma tervist rahuldavaks või halvaks.
- Alkoholi proovimise kogemus on üle pooltel 11–15-aastastest lastest.
- 15-aastastest lastest ligi viiendik tarvitab alkoholi vähemalt iga kuu.
- 12% lastest joob esimese klaasi alkoholi 11-aastaselt või nooremalt.
- 78%-s Lõuna-Eesti toitlustusasutustest ei küsitud 2017. aastal alaealiselt alkoholi ostes dokumenti.
- 11–15-aastastest Lõuna-Eesti koolinoortest üks neljandik on proovinud suitsetada tubakat ning 8% kanepit. 15–16-aastaste hulgas on kanepiga kokku puutunud Tartumaal 16,5%, Tartu linnas 20%.
- 30% Tartu maakonna 1. klassi minevatest poistest ja 23% tüdrukutest olid ülekaalulised või rasvunud, mis on veidi kõrgem Eesti keskmisest.
- 63% Lõuna-Eesti lastest ei söö iga päev köögivilju.
- 33% Tartu maakonna 7–26-aastastest noortest õpib mõnes huvikoolis. Madalaim on see näitaja Peipsiääre ja Elva valdades.

TURVALISUS JA ENNETUSTEGEVUSED

Ennetustöö eesmärk on kujundada Eestis elukeskkond, kus igaüks loob ning väärtustab ohutust ja turvalisust. See omakorda aitab vähendada õnnetuste ja nendes hukkunute ning vigastatute arvu, samuti teisi õnnetustest tingitud kahjusid. Kuriteoennetuse eesmärgiks on kõrvaldada või vähendada kuritegevuse põhjused ja soodustegurid, vähendada võimalusi kuritegelikuks käitumiseks, hoida ära või raskendada kuritegude toimepanemist riiklike institutsioonide, kohalike omavalitsuste ning elanikkonna koostöös.³⁴

Kuriteod

Registreeritud kuritegude arv langes aastatel 2009–2017, kuid püsis seejärel paar aastat praktiliselt samal tasemel. Langus jätkus taas 2020. aastal, peamiselt tänu isikuvastaste kuritegude arvu vähenemisele. Eestis kokku vähenes ka varavastaste kuritegude, narkokuritegude ning majanduskuritegude arv.³⁵

2020. aastal registreeriti Tartu maakonnas 2739 kuritegu, mis on 7% vähem kui eelneval aastal. 2019. aastaga võrreldes on vähenenud isikuvastaste kuritegude arv ja narkootikumidega seotud kuritegude arv. Varavastaste kuritegude arv on jäänud samale tasemele.

Tabel 3. Tartu maakonnas (sh Tartu linn) registreeritud kuriteod perioodil 2019 – 2020.³⁶

	2019	2020	Muutus +/-	Muutus (%)
Kuriteod kokku	2935	2739	-196	-7,2%
Isikuvastane kuritegu	843	638	-205	-32,1%
Narkootikumidega seotud kuritegu	157	119	-38	-31,9%
Varavastane kuritegu	1058	1063	5	0,5%
Liikluskuritegu	425	409	-16	-3,9%

Kuritegude tagajärjel hukkus Tartumaal 2020. aastal 4 inimest, sh 2 inimest Tartu linnas.³⁷

Perevägivald kuritegusid registreeriti 2020. aastal Tartu maakonnas kokku 333. Perevägivald kuritegudest 27% on lapspealtnägijaga.³⁸ Lähisuhtevägivald seotud riskisikuid oli seisuga 1.01.2018 politsei huviorbiidis (nii kannatanud kui ka teo toimepanijad) 171 inimest.

2020. aastal registreeriti Tartumaal 73 alaealise kannatanuga seksuaalkuritegu.³⁹

Registreeritud väärted

Tartu maakonnas avastati politsei poolt 2018. aastal 4338 väärtegu, mis on 3% vähem kui aasta varem. Kõige rohkem registreeritakse liiklusega seotud rikkumisi, millele järgnevad väheväärtuslikud varavastased väärted. Võrreldes 2016. aastaga on peaaegu kõikide enamlevinud väärtegade

³⁴ Allikas: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/mis-kuriteoennetus>

³⁵ Kuritegevus Eestis 2020, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/>

³⁶ Allikas: Statistikaamet

³⁷ Allikas: Surma põhjuste register, Tervisestatistika andmebaasi tabel SD31

³⁸ Allikas: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/perevagivald-ja-ahistamine>

³⁹ Allikas: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/seksuaalkuriteod>

avastamine langenud. Alaealiste poolt pannakse toime 3% kõikidest maakonnas registreeritud väärtedest ning aastal 2020 registreeriti kõigist Eesti alaealiste väärtedest 7% Tartu linnas. Alaealiste rikkujate väärteorikkumise eest karistamine on selges langustrendis, seda eelkõige siis suunisega kasutada selle sihtgrupi vaates järjest laialdasemalt ka muid mõjutusvahendeid. Olemasoleva menetlusstatistika pealt saab aga välja tuua, et jätkuvalt on alaealiste poolt enamlevinud rikkumiseks alkohol, liiklus ja tubakas.

Alaealiste süüteod

Alaealiste poolt pandi 2020. aastal Tartumaal toime 445 süütegu, millest 386 väärtegu ja 59 kuritegu. Võrreldes 2019. aastaga langes 2020. aastal alaealiste toimepandud kuritegude arv 71 võrra. Alaealiste süütegude puhul on reeglina tegemist vägivallaga seotud süütegudega, kuid on ka vargusi. 2018. aastal oli kõige rohkem politsei huviorbiidis alaealisi kurjategijaid Kastre vallas ja Elva vallas. Tabelis 4 on toodud alaealiste süütegude arv Tartumaa kohalikes omavalitsustes 2020. aastal.

Tabel 4. Alaealiste süütegude arv Tartumaa kohalikes omavalitsustes

	Süütegude arv kokku	Väärtegade arv	Kuritegude arv	Alaealiste süütegude arv 1000 elaniku kohta
Tartu maakond	445	386	59	2,9
..Elva vald	46	40	6	3,1
..Kambja vald	14	10	4	1,2
..Kastre vald	10	7	3	1,9
..Luunja vald	1	0	1	0,2
..Nõo vald	8	8	0	1,9
..Peipsiääre vald	18	17	1	3,4
..Tartu linn	326	284	42	3,4
..Tartu vald	22	20	2	2,0

Õiguskorra tagamise valdkonna arengud ja väljakutsed

2018. aastal on püstitatud eesmärgiks jõuda ennetustegevustega 6%-ni elanikkonnast ehk Tartu linnas ja maakonnas tuleb mõjutada ennetussõnumite ja -tegevustega 7300 inimest. Tihedas infovahetuses tuleb leida piirkonnale kõige sobilikumad koostegutsemise vormid: komisjonid, koostöövõrgustikud, turvavõrgustikud, ümarlauad. Noortega tegelemisel tuleb üha enam kasutada mittekarakteristlikke meetmeid ja leida koostööpartneritega nende mõjutamiseks erinevaid võimalusi.

Politseijaoskonna ennetustegevuse plaani kohaselt tuleb:

1. Tõsta 1. kl õpilaste teadlikkust liiklusohutusest
2. Toetada jalgrattakoolituste kättesaadavust 3.-4.klassidele (jalgrattalubade loengud lastele)
3. Tõsta gümnaasiumiõpilaste teadlikkust alkoholist tingitud riskikäitumisest (loengud 10.-12.klassi õpilastele, „Selge pilt“, „Viimane piknik“)
4. Tõsta jalakäijate teadlikkust pimedal ajal liiklemisest (loeng helkuritest jms)
5. Tõsta noorte teadlikkust koolivägivallast.
6. Lasteasutuste personali teadlikkuse kasvatamine laste väärkohtlemisest (lasteaias kasvatajatele)
7. Ohutusprogramm „Kaitse End ja Aita Teist!!“

8. Tõkestada alkoholi kättesaadavust alaealistele eraettevõtjate ja müüjate teadlikkuse parandamisega (ümarlauad baarides või poodides)
9. Parandada lapsevanemate ja õpetajate poolset alaealiste sõltuvusainete tarbimise märkamist (tubaka-, alko-, narkoloengud õpetajatele või lastevanematele).
10. Parandada elanike teadlikkust varavastastest süütegudest (üritused, teabepäevad, artiklid meedias või sotsiaalmeedias, internetis)
11. Informeerida Päästeametit ja KOVi tuleohutusekirjade rikkumistest

Aruande „Kuriteoennetus kohalikul tasandil Eestis“ põhjal on oluliseks väljakutseks kuriteoennetusliku tegevuse korraldamine ja elluviimine, kuna ennetustegevuse kavandamise riiklikult välja töötatud kontseptsioon on vastuoluline tegeliku olukorraga. Linna- ja vallavalitsuste, nende hallatavate asutuste ja kohalikul tasandil tegutsevate kodanikuühenduste roll ennetussüsteemis on piirdunud enamasti ennetustegevuste elluviimisega kohalikus kogukonnas riiklike ja üleriigiliste poliitikainitsiatiivide raames. Üheselt määratletud süüteoennetuslikku ülesannet omavalitsusüksustele korrakaitseaduses määratud ei ole.⁴⁰

Eesti Sotsiaaluuringu (2014) andmed näitavad, et kuritegevust näeb probleemina 5–7% Lõuna-Eesti leibkondadest, mis on üleriigiliselt üks madalamaid.

Eesti KOV üksuste juhtide hinnangud selles osas, kuivõrd tulemuslikult saab olulisi turvalisuse probleeme KOV tegevusega ennetada, on ankeetküsitluse⁴¹ andmete põhjal küllalt skeptilised. Erandina saab tuua koolikiusamise, milles olid positiivsed hoiakud ülekaalus. Tõhusaimad meetmed kuritegevusega võitlemiseks ning ümbritseva keskkonna turvalisemaks muutmiseks on varasema PPA kohaliku omavalitsuse juhtide küsitluse tulemuste järgi politsei senisest aktiivsem suhtlus kohaliku elanikkonnaga, turvakaamerate laialdasem kasutus ning omaalgatuslike ühenduste loomine. Kohaliku omavalitsuse juhid hindavad kõrgelt ka koolide, lasteaedade ja noortekeskuste tööd ennetustegevuses.

Liiklusnäitajad

Liiklusõnnetused

2020. aastal toimus Eestis 1365 liiklusõnnetust, milles sai vigastada 1574 inimest ning hukkus 60 inimest. Neist õnnetustest 132 leidis aset joores mootorsõidukijuhi osalusel. Tartumaal on viimase kolme aasta jooksul (2018-2020) toimunud kokku 366 inimvigastatuga liiklusõnnetust, milles hukkus 22 ja sai viga 429 inimest. Võrreldes varasema perioodiga on kannatanute arvus toimunud oluline langus, millest osa saab panna 2020. aasta vähenenud liikluskoormuse arvele, mille tõttu juhtus vähem õnnetusi. Tartumaa kohalikes omavalitsustes toimunud liiklusõnnetused ning neis vigastatud ja hukkunud on toodud tabelis 5.

⁴⁰ Veemaa, J., Sepp, V., Veskimäe, M., Kann, A., Aksen, M. & Themas, E. (2016). Kuriteoennetus kohalikul tasandil Eestis. Lõpparuanne. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE, Tartu

⁴¹ Rannamaa, T. (2012). Omavalitsusjuhtide rahulolu piirkondliku politsei, piirivalve, kodakondsuse ja migratsiooni valdkonna tööga ning piirkonna turvalisus. Politsei- ja piirivalveamet

Tabel 5. Liiklusõnnetused ja neis kannatanud Tartumaa KOVides 2020. Allikas: Transpordiamet

	Inimkannatanutega liiklusõnnetused	Liiklusõnnetustes vigastatud	Liiklusõnnetustes hukkunud
Tartu maakond	90	112	4
Elva vald	12	16	2
Kambja vald	7	7	0
Kastre vald	2	2	0
Luunja vald	1	1	0
Nõo vald	3	8	0
Peipsiääre vald	3	3	0
Tartu linn	53	63	2
Tartu vald	9	12	0

2017. aasta alguses võttis Eesti Vabariigi Valitsus vastu liiklusohutusprogrammi aastateks 2016–2025, mis on raamistikuks liiklusohutuse olukorra parandamisel. Programm on jätkuks „Eesti rahvuslikule liiklusohutusprogrammile 2003–2015“ ning selle eesmärkide kohaselt tuleb vähendada liiklussurmade ja raskelt vigastada saanute arvu ja saavutada 2025. aastaks olukord, mil kolme aasta keskmisena ei hukkuks liikluses enam kui 40 inimest ega saaks raskesti viga rohkem kui 330 inimest aastas. Vastuvõetud liiklusohutusprogramm lähtub nullvisioonist: kõik liiklusega seonduv peab olema kujundatud nii, et inimeste hukkumise või raskesti vigastada saamise risk oleks võimalikult väike. Selleni jõudmiseks on vaja erinevad tegevused panna toimima koosmõjus (alates taristu ohutumaks muutmise, lõpetades liiklejatele korraldatud teavituste ja koolituste ning liiklusjärelvalvega).

Transpordiameti andmetel põhjustati 2020. aastal alkoholi või narkootikumide mõju all oleva juhi poolt 10% inimkannatanuga liiklusõnnetustest. Tartumaal registreeriti 2020. aastal 409 liikluskuritegu, millest 316 olid joores sõiduki juhtimisega seotud kuriteod. Inimkannatanuga liiklusõnnetuste põhjustajateks olid enamjaolt sõiduautojuhid (84%), kellele järgnesid sageduselt jalgratturid. Liiklusõnnetuste peamiseks põhjuseks on teelt väljasõit ja kokkupõrge teise sõidukiga küljelt. Liiklusväärtegused registreeris politsei 2017. aastal 3981, mida on 50 juhtumit vähem kui aasta varem. Kõige rohkem ehk 47% kõikidest liiklusrikkumistest moodustasid kiiruse ületamised. Võrreldes 2016. aastaga on kasvanud sõidu- ja puhkeaja rikkumistega ja kaalumise/mõõtmisega seotud rikkumiste avastamine.

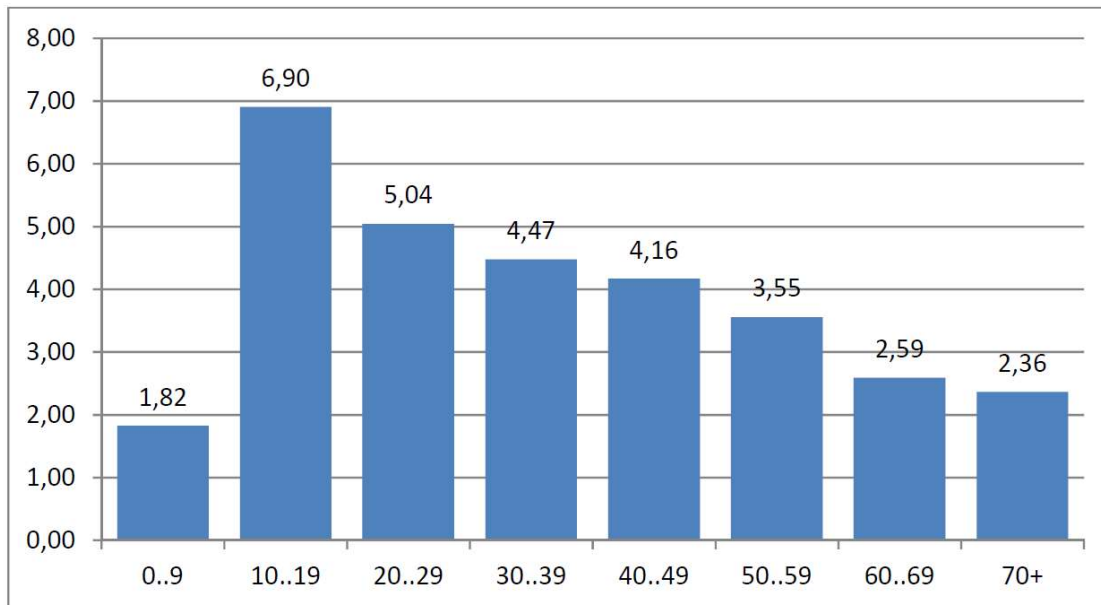
Aastatel 2013-2017 on Tartumaal raudteedel juhtunud 10 õnnetust, milles on viga saanud 4 ja hukkunud 6 inimest. Ühel juhul toimus rongi kokkupõrge sõiduautoga, kahel korral otsasõit jalgratturile ning seitsmel korral jalakäijale. Aastatel 2018-2021 juhtus Tartumaal kokku 2 raudteeõnnetust. Raudteede hinnanguline kogupikkus Tartumaal on 107 km.

Peamiseks liiklusõnnetuste koondumiskohaks Tartumaal on Tartu linn ning selle lähiümbrus. Kuna Tartu on elanike arvult suuruselt teine linn Eestis, siis leiab seal aset märkimisväärne osa liiklusest, aga ka liiklusõnnetustest. 2017. aasta septembris võeti Tartu linnas vastu Tartu liiklusohutusprogramm 2017-2025, kus on sõnastatud linna liiklusohutuslik visioon: „Tartu on turvalise liiklusega linn, kus ei aktsepteerita liikluses ühegi liikleja hukkumist või rasket vigastust.“⁴² Tartu on kuvanud ennast jalgrattasõbraliku linnana ja seega pööratakse suurt tähelepanu ka jalgratturite ohutusele, nii ratturite teadlikkuse tõstmisele kui ka tervikliku jalgrattaliikluse võrgustiku väljaehitamisele ja turvaliste parkimistingimuste loomisele. Nii näiteks töötab alates 2011. aastast Tartu Keskkonnahariduse

⁴² Tartu linna liiklusohutusprogramm 2017-2025

[http://info.raad.tartu.ee/dhs.nsf/0/7C255F13DB7A9CFAC22581840031935D/\\$FILE/tartu%20lop%202017-2025.pdf](http://info.raad.tartu.ee/dhs.nsf/0/7C255F13DB7A9CFAC22581840031935D/$FILE/tartu%20lop%202017-2025.pdf)

Keskuse juures Tartu linna jalgrattakool 10-15-aastastele. Kuigi Tartu on ülikooli- ja seega noorte linn, juhtub õnnetusi igas vanusegrupis (Joonis 44).

Joonis 44. Liiklusõnnetustes kannatanute arv vanusegruppide lõikes suhestatuna elanike arvuga vanusegrupis (liiklusõnnetustes kannatanuid/ 1000 elaniku kohta vastavas vanusegrupis). Allikas: Tartu linna liiklusohutusprogramm 2017-2025

Teeehitus ja -hoole

Tartumaad läbib kolm põhimaanteed: Tallinna–Tartu–Võru–Luhamaa maantee, Jõhvi–Tartu–Valga maantee ja Tartu–Viljandi–Kilingi-Nõmme maantee. Tartumaal on riigiteid kokku 1259 kilomeetrit, millest kruuskattega teid on 360 kilomeetrit ning millest omakorda tehakse tolmutõrjet kloriididiga 160 kilomeetri ulatuses. Sildasid ja viadukte on Tartumaal kokku 57 ning nende kogupikkus on 1502 meetrit. Sildade seisukord on hea tänu sagedasele kontrollile, remontidele ning ümberehitustele. Suuremahuliste sillaremontide vajadus Tartumaal järjest väheneb.

Liiklusharidus ja liiklusohutuslased ennetustegevused

Transpordiamet (end. Maanteeamet) pakub liiklusohutuse ja -hariduse alaseid tegevusi väga erinevatele sihtrühmadele (Joonis 45).

- Koolitusest „Eakad jalakäijate ja jalgratturitena liikluses“ on alates 2015. aastast osa saanud 324 väärikas eas inimest. Koolituse rahastaja on 100% ulatuses Maanteeamet.
- Maanteeamet viib läbi liiklusohutuse kampaaniaid ning tegeleb elanikkonna teavitusega. Näiteks osaleb erinevate liiklusohutuslaste tegevustega (nt turvasimulatsioonid, jalgratta vigurrada ja nõ telgitegevused) avalikel üritustel.

Liiklusvaldkonna arengud ja väljakutsed

Valdkonna tugevused:

- Tartumaal aitavad aktiivselt liiklusohutusse panustada abipolitseinikud, kes teevad teavitustööd erinevatel avalikel üritustel, algatavad ise tegevusi (kampaania „Aitäh, et liikled viisakalt!“) ning loovad kaasa projektides (nähtavaks tegemise olulisuse teemaline helkurkõnd „Helkuriga sõbraks“, jalgratturi ohutuse teemalised koolitused lasteaiastele ning koolide õpilastele projekti „Rattaga ratastel“ raames ja Liiklusaabitsaloengud). Lisaks on palju vabatahtluse alusel tegutsejaid noorteorganisatsioonidest ja tudengkonnast, kes avalikel üritustel liiklusohutuslaste tegevusi läbi viivad.
- On olemas hästitoimiv koostöövõrgustik ja aktiivsed koostööpartnerid, kes osalevad liiklusohutuslaste teavitustööde hangetes (teenuse pakkujad avalikel üritustel ja erinevate koolituste läbiviijad).
- Tartumaal on põhi- ja tugimaanteed heas seisukorras tänu järjepidavale teede säilitamisele (taastusremondid ja rekonstrueerimised), kattega kõrvamaanteed on rahuldavas seisukorras, kuid lähtuvalt teehoiukava eesmärkidest paraneb ka nendel teedel lähema 10 aasta jooksul sõidumugavus. Kruusakattega teede osakaal on iga aastasel vähenenud ja samas on järjest rohkem teostatud tolmutõrjet.

Valdkonna nõrkused:

- Haridusametuste vähene aktiivsus erinevate liiklusohutuslaste koolituste tellimisel (riskivältimise koolitused noortele, asutuste sisekoolitused õpetajatele jm projektid).

Ettepanekud:

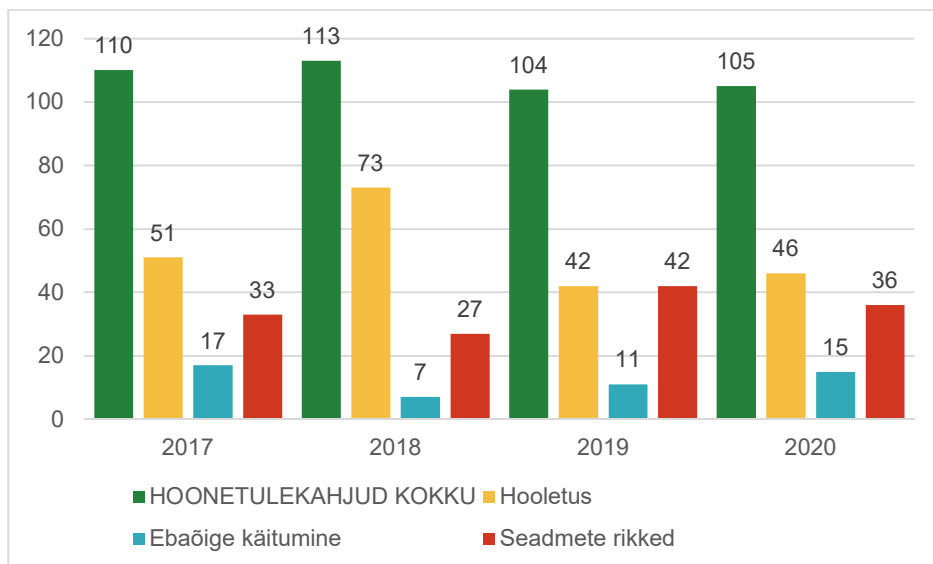
- Rohkem pöörata tähelepanu haridusametuste kaasamisele.
- Kuna Tartumaa on Lõuna-Eesti tõmbekeskus siis on vajalik Tartu ümbruse suurema liiklussagedusega teed ümber ehitada kolme- või neljarealiseks, selle vajaduse tingib liiklusohutus ning teede läbilaskevõime, lisaks arendada välja Tartus radiaalselt suuremate teede äärde jalg- ja jalgrattateed.

Päästesündmused

Tulekahjud

Perioodil 2019-2021 oli Tartumaal 3 aasta jooksul kokku 1229 tulekahju, neist 176 eluhoonetulekahju. Tulekahjude peamiseks põhjusteks on hooletus, ebaõige käitumine (sh süütamine) või seadmete rikked (Joonis 46). Samal perioodil hukkus tulekahjudes kokku 23 inimest, neist 10 Tartu linnas.⁴³

⁴³ Allikas: Päästeamet, TAI andmebaasi tabel TUL02

Joonis. 46 Tulekahjude arv ja põhjused Tartumaal aastatel 2017-2020. Allikas:Päästeamet

2021. aastal hukkus tulekahjudes 7 inimest ning vigastada sai 9. See on enam-vähem samal tasemel 2020. aastaga kui hukkus 5 ja vigastada sai 11 inimest. Võrreldes 2018-2019. aastaga on tulekahjudes kannatanute arv viimasel kahel aastal vähenenud. 2021. aastal registreeriti 358 tulekahjut, mis on 15 protsendipunkti võrra vähem kui 2020. aastal.⁴⁴

Tuleohutuse valdkonna arengud ja väljakutsed

Valdkonna tugevused: Päästeameti ning ennetusvaldkonna üheks olulisemaks tugevuseks võib pidada järjekindlate tegevuste olemasolu tuleohutusosalase teadlikkuse tõstmisel. Maakonnas viiakse läbi igal aastal tuleohutusosalaseid koolitusi lastele lasteaedades, koolides ja täiskasvanutele sh eakad ja puuetega inimesed. Info- ja ohutuspäevadel jagatakse osalejatele tuleohutusosalast teavet ja võimalust omandada praktilisi oskusi. Pääste komandod külastavad kodusid, eesmärgiga vaadata koos omanikuga üle kodu tuleohutusosalane olukord ja anda inimestele nõu. Tegevustesse on edukalt kaasatud päästjaid, vabatahtlikke ja erinevaid välispartnereid, kes viivad edasi ühist tuleohutusosalast sõnumit ning aitavad tagada, et teema püsiks pidevalt fookuses. Eesmärkide ja otsuste vastuvõtmisel tuginetakse uuringutele ja analüüsidele, millest lähtuvalt saadakse informatsiooni ning teavet, et liikuda kindlalt soovitud suunas.

Valdkonna nõrkused: Järjest enam seisab ühiskond silmitsi vananevast elanikkonnast tulenevate probleemidega ning seda ka Päästeameti tegevuses. Peamiseks probleemiks on inimeste vähenev toimetulek ning võimalus iseennast õnnetuste korral kaitsta. Elanikud, kes ei ole võimelised iseenda turvalisuse eest hoolt kandma on Päästeameti üheks olulisemaks sihtrühmaks. Lisaks ühiskonna vananemisega kaasas käivatele probleemidele on väga paljud tulekahjude põhjused seotud sotsiaalsete probleemidega. Antud temaatika ja probleemid kuuluvad Sotsiaalministeeriumi ning teiste ametkondade tegevusvaldkonda, kuid väga suur osa Päästeameti töajast kulub just sotsiaalsete probleemide lahendamisele. Lisaks on uuringute kohaselt probleemiks inimeste ükskõiksus tuleohutusosalase teabe suhtes. Selle tõttu ei ole inimesed teadlikud valitsevatest ohtudest ning käitumisjuhistest tuleõnnetuste korral, tekitades tõsiseid tagajärgi nii iseendale kui ka teistele.

⁴⁴ Allikas: <https://www.rescue.ee/et/statistika-kohalikele-omavalitsustele>

Ettepanekud:

- Muuta koostöös füüsiline keskkond tuleohutumaks. Hea näide selleks on 500 kodu tuleohutuks projekt. Peetakse oluliseks KOVide jätkuvat panustamist sotsiaalselt vähekindlustatud elanike kodude tuleohutuks muutmisel – kütteseadmete ja elektrisüsteemide renoveerimine. Suurenema peaks võimekus kasutada ära erinevate fondide vahendeid (ESF – puuetega inimesed, KREDEX toetused jne).
- Leppida koostöö kokku Päästeameti ja KOV tegevuskavade tasandil.
- Kohalike omavalitsustega koostöös analüüsida sihtgruppide statistikat ja tendentse ning parandada elamispindade riskihindamise kvaliteeti, vahetada regulaarset infot tuleohutusosalase olukorra kohta.
- Hoida ja harida olemasolevaid partnereid, et need oskaksid ise paremini kaasata uusi partnereid (näiteks kohalikud omavalitsused kaasavad ise kohalikke kogukondi).
- Tõsta kohalike ja vabatahtlike kogukondade liidrite, külavanemate ja korteriühistu juhtide tuleohutusosalast teadlikkust.
- Suunata eakatele mõeldud tuleohutusosalaseid sõnumeid õigematesse kanalitesse.
- Tõsta laste ja lastelaste huvi oma esivanemate teadlikkuse ja võimekuse vastu. Õpetada koostöös noored sõnumikandjateks, et nad oskaksid ja tahaksid eakaid aidata.
- Suurendada koolides õpetajate tuleohutusosalaste koolitajana osalemise mahtu läbi õpetajate võimekuse tõstmise (Päästeameti töötajad koolitavad õpetajaid), õppekavade arendamise ning õppematerjalide kvaliteedi parandamise.

Veeõnnetused

Aastatel 2019-2021 oli Tartumaal õnnetusi veekogul 143, milles hukkus kokku 20 inimest. Tartumaal on probleemsed veekogud järved ja jõed, kus traagilised õnnetused ka juhtuvad. Varasema (2015-2017a) statistika põhjal on järvedes uppunud 6, jõgedes 6 inimest, kodutiiki 1, kaevu 1 ning veemahutisse 1. Uppumised toimusid vanusevahemikus 15-81 eluaastat. Kõik 15 uppunut olid meessoost, kellest 10 olid tarvitanud alkoholi. Kukkumine põhjustas 7, suplemine 3, kalastamine 4 ning jäärajasõit 1 uppumise. Kohalike omavalitsuste järgi vaadates võib veeõnnetusi juhtuda igas vallas, uppumisi pole viimasel kolmel aastal olnud vaid Elva ja Nõo valdades (Tabel 6).

Tabel 6. Uppumised Tartu maakonna kohalikes omavalitsustes. Allikas: Päästeamet

	2018	2019	2020	2021
Tartu maakond	5	8	3	6
..Elva vald	0	0	0	0
..Kambja vald	1	0	0	1
..Kastre vald	1	2	0	1
..Luunja vald	0	0	1	1
..Nõo vald	0	0	0	0
..Peipsiääre vald	1	1	1	0
..Tartu linn	2	4	1	2
..Tartu vald	0	1	0	1

Veeohutuse valdkonna arengud ja väljakutsed

Päästeameti missiooniks on ennetada õnnetusi, päästa elu, vara ja keskkonda. Päästeameti visioon: Päästeamet on aastaks 2025 igapäevase kaasabil vähendanud Eestis õnnetuste arvu ja kahjusid põhjamaade tasemele.

Päästeameti eesmärgiks on:

- Vähendada aastaks 2025 uppunute arvu 20-le
- Vähendada aastaks 2025 tules hukkunute arvu 12-le

Valdkonna tugevused: hea koostöö Päästeameti ja erinevate organisatsioonide vahel, selge sõnumiga meediakampaaniad ja statistikabaas tegevuste planeerimiseks. Väljatöötatud veeohutuse koolitusprogrammid lastele ja noortele ning aktiivne teavitustöö info- ja ohutuspäevadel. Veeohutuse koolitusprogrammides osalevad maakonna esimese, kuuenda ja gümnaasiumi õpilased. Info- ja ohutuspäevadel jagatakse osalejatele veeohutusalast teavet ja võimalust omandada praktilisi oskusi.

Valdkonna nõrkused: Täiskasvanuteni on raske jõuda ning nende käitumisharjumuste ja hoiakute muutmine on keeruline. Riskirühmadele (kalastajad, eakad, väikelaste vanemad, puuetega inimesed) ei ole suunatud konkreetseid tegevusi.

Ettepanekud:

- Leppida koostöö kokku Päästeameti ja KOV koostöö tegevuskavade tasandil.
- Koostööpartneritele juhise- ja algmaterjali koostamine, partneritega tegevuste ja sisu ühtlustamine, sh ühiste tegevuste planeerimine ja elluviimine (nt kooliõpetajate koolitamine).
- Koolituste korraldamine põhikooliealistele lastele, gümnaasiumiealistele noortele (sh programmi täiendamine praktiliste harjutustega 2019).
- Kalastajatele suunatud hooajaliste (suvine ja talvine) veeohutusalaste infomaterjalide väljatöötamine ja informatsiooni jagamine sihtrühmaspetsiifilistel veebisaitidel (kalastusinfo.ee, kalale.ee), kalastajatele suunatud ürituste külastamine (nt kalapüügivõistlused) ja seal veeohutusteemalise informatsiooni, sh infomaterjalide jagamine.
- Eakatega seotud koostööpartnerite kaardistamine (puuetega inimeste ühendus, päevakeskused jne) ning nendega koos ühiste tegevuste planeerimine ja elluviimine

- Eakate lähedastele ja hooldajatele suunatud veeohutuslaste infomaterjalide ettevalmistamine ning nende levitamine eakate lähedaste ja hooldajate seas, valmistamaks neid ette veeohutuslaste ohte märkama ja vajadusel keskkonda muutma.
- Päästeametite partnerite koolitamine lähtuvalt täiskasvanutele suunatud koolitusprogrammist.
- KOV lehtedes veeohutuse teemaliste artiklite kirjutamine.

Esmaabikoolitused

Iga inimese elus võib ette tulla olukordi, kus keegi lähedastest või lihtsalt inimene tänaval vajab elupäästvat esmaabi ning siis tuleb tegutseda. Selleks, et elanikel oleks vastavad oskused, pakub Eesti Punane Rist (EPR) elanikkonnale suunatud esmaabiloenguid ja kursuseid lähtuvalt kinnitatud õppekavadest alljärgnevalt:

1) Eelkooliealiste õpe

- „Oskame Olla“ (1 akadeemiline tund) – sihtrühm 4–5 aastased lapsed. Ennetusloeng ohtude märkamisest;
- „Väike esmaabiandja“ – sihtrühm 6–7 aastased lapsed lasteaedades, kooli I aste. Esmaabiloeng koos praktiliste harjutustega.

2) Loengud koolides

- „Väike esmaabiandja“ – 1. kooliaste. Esmaabiloeng koos praktiliste harjutustega.
- „Kaitse end ja aita teist“ – 6.–8. klasside õpilased. Esmaabiloeng koos praktiliste harjutustega.
- „3h elupäästva esmaabi loeng“ – sihtrühm alates 13. eluaastast

3) Esmaabialased koolitused elanikkonnale:

- 3h elupäästva esmaabi loeng“ – sihtrühm alates 13. eluaastast Sihtrühma leidmine koostöös kohalike omavalitsustega. Loengud on osalejatele tasuta.

Lisaks pakub EPR võimalust läbida tasulisi kursuseid vastavalt järgmistele õppekavadele:

- Esmaabi põhikursus 16h, sihtrühm alates 13. eluaastast;
- Esmaabi täiendkursus 8h;
- Esmaabikursus autojuhtidele;
- Elanikkonnakaitse;

Vabatahtlike kaasamine kriiside ja hädaolukordade lahendamisel – EPR on kaasatud riiklikusse ulatusliku evakuatsiooni ja hädaolukorra lahendamise plaani (HOLP);

Turvalisus. Valdkonna kokkuvõte

- 2020. aastal registreeriti Tartu maakonnas 2739 kuritegu, mis on 7% vähem kui eelneval aastal.
- Kuritegude tagajärjel hukkus Tartumaal 2020. aastal 4 inimest, sh 2 inimest Tartu linnas.
- Pervägivallakuritegusid registreeriti 2020. aastal Tartu maakonnas kokku 333, sh neist ligi 30% lapspealtnägijaga.
- 2020. aastal registreeriti Tartumaal 73 alaealise kannatanuga seksuaalkuritegu.
- Tartu maakonnas avastati politsei poolt 2018. aastal 4338 väärtegu, mis on 3% vähem kui aasta varem. Kõige rohkem registreeritakse liiklusega seotud rikkumisi, millele järgnevad väheväärtuslikud varavastased väärteod.
- Alaealiste poolt pandi 2020. aastal Tartumaal toime 445 süütegu, millest 386 olid väärteod ja 59 kuriteod. Reeglina oli tegu vägivallaga seotud süütegudega, kuid on ka vargusi.
- 2020. aastal toimus Eestis 1365 liiklusõnnetust, milles sai vigastada 1574 inimest ning hukkus 60 inimest. Neist õnnetustest 132 leidis aset joobes mootorsõidukijuhi osalusel.
- Peamiseks liiklusõnnetuste koondumiskohaks Tartumaal on Tartu linn ning selle lähiümbrus.
- Transpordiamet pakub Tartu maakonnas mitmeid liiklusvaldkonna koolitusi nii noorele kui eakatele.
- Perioodil 2019-2021 oli Tartumaal 3 aasta jooksul kokku 1229 tulekahju, neist 176 eluhoonetulekahju. Tulekahjude peamiseks põhjusteks on hooletus, ebaõige käitumine (sh süütamine) või seadmete rikked.
- 2021. aastal hukkus tulekahjudes 7 inimest ning vigastada sai 9.
- Päästeameti ja KOVide koostöös on arenguvõimalusi, sh tegevuskavade tasemel kokkulepete tegemine ning ühine sihtgruppide analüüs.
- Aastatel 2015-2017 oli Tartumaal õnnetusi veekogul 89, milles uppus kokku 15 inimest.
- Uppumised toimusid vanusevahemikus 15-81 eluaastat. Kõik 15 uppunut olid meessoost, kellest 10 olid tarvitanud alkoholi.

Loe lisaks:

www.kodutuleohutuks.ee

www.veeohutus.ee

www.vingugaas.ee

SOTSIAALNE SIDUSUS, ELUKESKKOND JA RAHULOLU

Rahvatervis kohalikes omavalitsustes

Uuringu „Rahvatervis ja turvalisus kohalikes omavalitsustes“ andmetel on rohkem kui poolte Eesti rahvatervise valdkonna eest vastutavate spetsialistide peamine tööülesanne on mõni muu valdkond, st rahvatervis ja/või turvalisus on nende põhitegevusega kaasnev valdkond. Ainult või suures osas rahvatervise ülesandeid saab täita üle Eesti kõigest 18 spetsialisti ja nendest üks töötab Tartumaal. Omavalitsuse heaolu valdkond ja tervisemõjurid on kaardistatud täna kolmes omavalitsuses. Elva vallas on rahvatervise teemadele tähelepanu pööratud ning loodud on struktuuri ennetustööspsialisti ametikoht, kelle tööst suure osa moodustab tervisedendus. Loodud on ka tervise ja heaolu komisjon, mille eesmärk on just rahvatervisega seotud plaanide seadmine ja konkreetsete ettepanekute tegemine omavalitsuse arengukavasse ja tegevusplaanidesse. Valminud on Elva heaoluprofiil 2021. Kohalikest omavalitsustest on tervist ja turvalisust toetava elu- ning mõtteviisi arendamisele aastaid panustanud Nõo vald. Nõo valla terviseprofiil 2015-2020. <https://nvv.kovtp.ee/terviseprofiil?inheritRedirect=true> Nõo valla tervisemeeskond on oma tegevusega pälvinud üle-eestilist tähelepanu ning tunnustatud sotsiaalministri poolt Aasta Tervisedendaja 2018 tiitliga. Heaoluprofiil 2021 on valminud Tartu linnal. <https://www.tartu.ee/et/tartu-linna-arengukavad#tartu-linna-heaoluprofiil>.

Tervist edendavad asutused

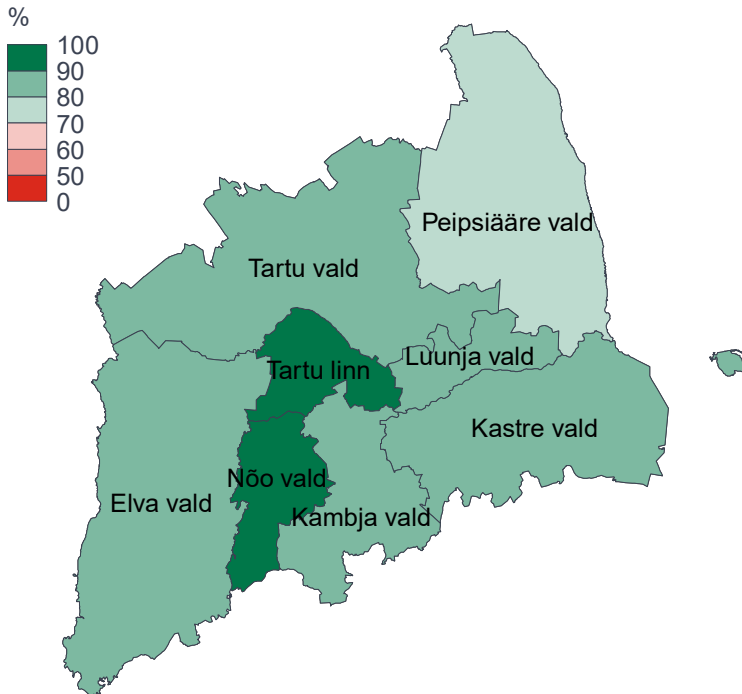
Tervist edendavate lasteaedade /TEL võrgustikuga on 2021. aastaks Tartumaal liitunud kokku 62 haridusasutust. 33 lasteaeda, sh 17 Tartu linnas. Tervist edendavaid koole /TEK on Tartumaal 29, neist 11 Tartu linnas. Tervisedenduse koordineerimiseks tegutseb tervist edendavate haridusasutuste koostöökoda, kuhu kuuluvad 13 liiget võrgustiku aktiivsematest asutustest. Ühiselt koostatakse tegevuskava, mille elluviimisele panustavad koordinaatorid koos asutuste tervisemeeskondadega. Aastatega on välja kujunenud traditsioonid, millest üheks oodatumaks on TEK TEL suvekool, kus võrgustiku lipp on lehvitud juba 12 aastat. Koostöös riigiasutuste ennetusvaldkonna töötajatega on aastaid ellu viidud maakondlikku programmi „Tean ohte ja oskan aidata!“, eesmärgiks süsteemne lähenemine lastele ja noortele õppekava täiendavate eakohaste ennetusalaste tegevustega. Selleks, et kasvatada lastes kodanikujulgust, õpetada/kinnistada tervislikku mõtteviisi ning oskusi ohuolukordades käitumiseks, on aastaid märkimisväärselt tulemuslikku koostööd tehtud riiklike ennetusstruktuuridega Päästeametist, Politsei- ja Piirivalveametist, Transpordiametist, Eesti Punase Risti Seltsist jpt.

Tervist edendavate töökohtade võrgustikuga on liitunud Tartumaal 36 asutuse peakontorit, neist 22 Tartu linnas. Tegelikke tervist edendavaid töökohti võib olla rohkem, sest paljude mujal asuva peakontoriga asutuste harukontorid tegutsevad Tartumaal.

Ainsana maakondadest tegutseb Tartumaal Tervist Edendavate Avatud Noortekeskuste võrgustik /TENK, millega on liitunud 13 avatud noortekeskust. Tartumaa Omavalitsuste Liidu rahvatervise nõuniku prioriteetide hulka kuulub selle võrgustiku arendamine ja nõustamine.

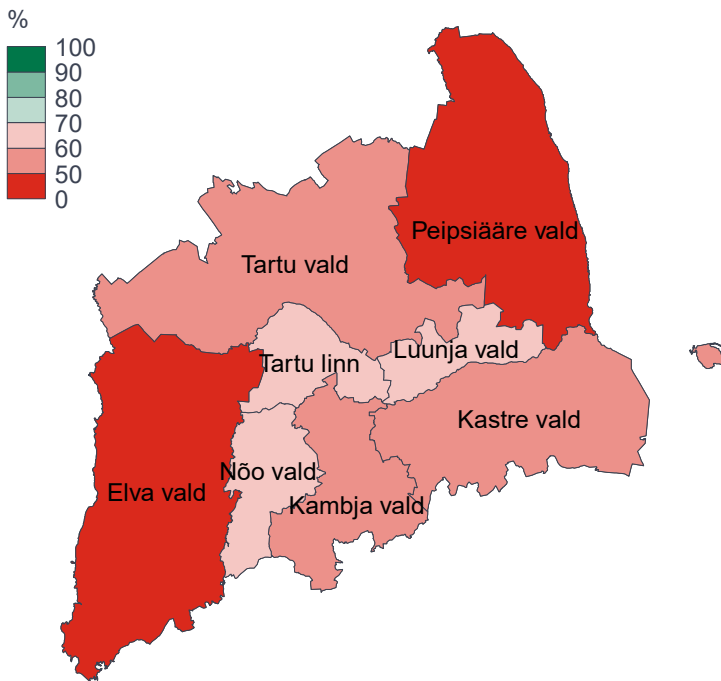
Rahulolu elukeskkonnaga

Tartu maakonna elanikud on oma elukeskkonnaga üldjoontes rahul – pigem või väga rahulolevaks hindas end üle 90% Tartu linna ja Nõo valla elanikest ning üle 80% Tartu, Elva, Kambja, Kastre ja Luunja valla elaniket. Vaid Peipsiääre vallas jäi rahulolu elukeskkonnaga alla 80% (Joonis 47).

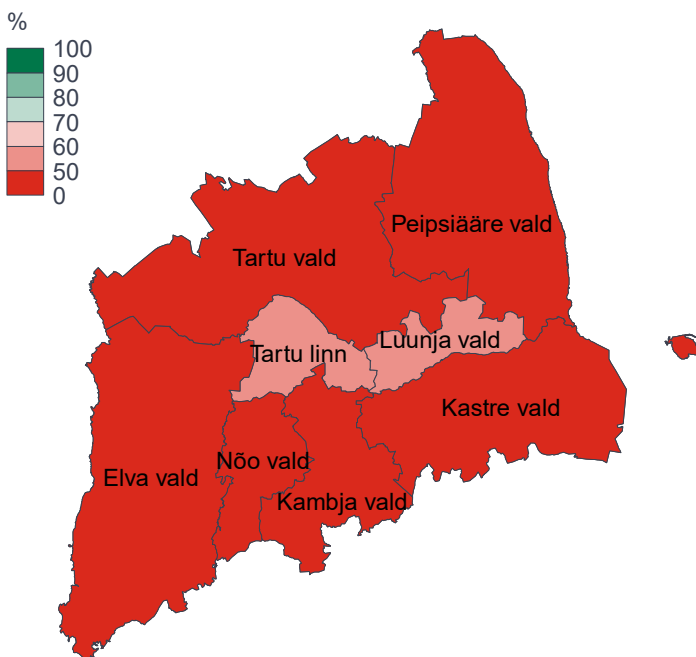
Joonis 47. Elanike üldine rahulolu oma elukeskkonnaga (2020). Allikas: Statistikaamet

Samas, kui vaadata rahulolu omavalitsuse üldise arengusuunaga, siis siin on hinnangud oluliselt madalamad: kõrgeim on rahulolu Tartu linnas, Nõo vallas ja Luunja vallas, kus pigem või väga rahul omavalitsuse arengusuundadega on 60-70% vastajatest. Alla 50% on KOV arengusuunaga rahulolijaid Elva vallas ja Peipsiääre vallas (Joonis 48).

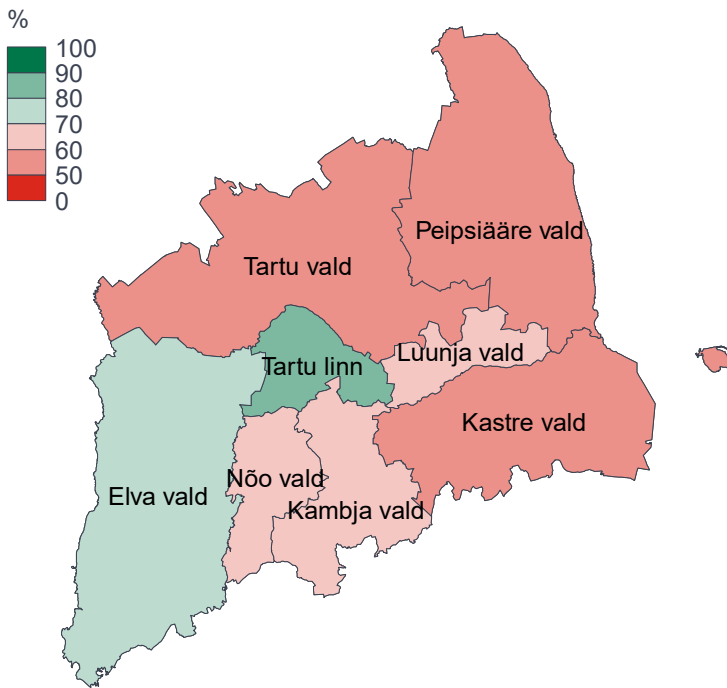
Joonis 48. Elanike rahulolu omavalitsuse üldise arengusuunaga (2020). Allikas: Statistikaamet

Neid, kes oleksid rahul elanike kaasamisega omavalitsuse arengu kavandamisse, on veel vähem: vaid Tartu linnas ja Luunja vallas on kaasamisega rahul olevaid elanikke natuke üle 50% (Joonis 49).

Joonis 49. Elanike rahulolu elanike kaasamisega omavalitsuse arengu kavandamisse (2020). Allikas: Statistikaamet

Rahulolu avalike aladega (turud, väljakud jms) on kõrgem Tartu linnas ja Elva vallas, kus üle 70% on avalike aladega pigem või väga rahul (Joonis 50).

Joonis 50. Elanike rahulolu avalike aladega (väljakud, turud jm) (2020). Allikas: Statistikaamet

Elukeskkonna parandamine

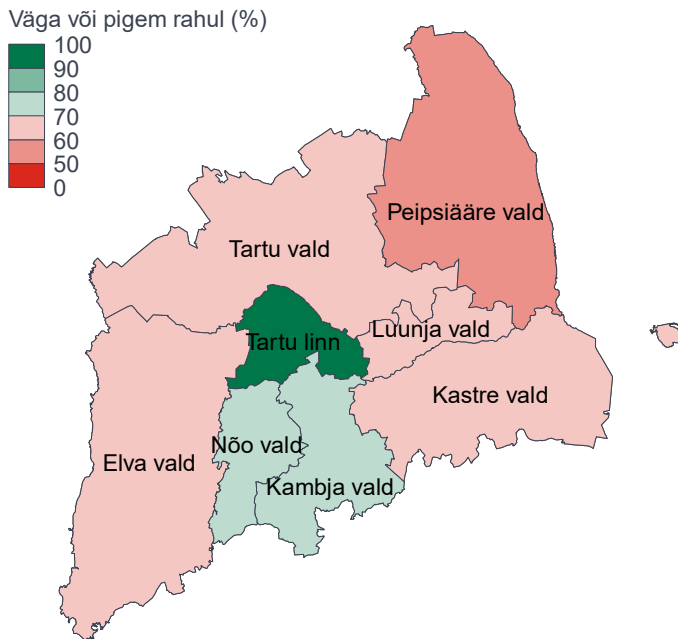
Tartumaa arengustrateegia 2040 näeb ette mitmeid olulisi inimeste heaolu mõjutavaid projekte valdade lõikes:

- **Elva vald:** spordihoone rajamine, Rõngu kogukonnakeskus, Kentsi paisjärve ala arendamine, kergliiklusteede lisamine, Hellenurme loome- ja turismikeskuse arendamine.
- **Kambja vald:** lasteaia ehitus, Kuuste kooli renoveerimine, Ülenurme Gümnaasiumi spordihoone rekonstrueerimine koos ujulaga rajamisega, Külitse aleviku piirkonna vee- ja kanalisatsioonitorustiku rajamine, Aarike hooldekodu renoveerimine-laiendamine.
- **Kastre vald:** üldhooldekodu ehitus, Sillaotsa kooli juurdeehitus, Haaslava küla lasteaia ehitus, Roiu teenuskeskuse ehitus, kohalike teede rekonstrueerimine.
- **Luunja vald:** Luunja keskkooli rekonstrueerimine, uue lasteaia rajamine, Luunja lasteaia Midrimaa rekonstrueerimine, mitmeotstarbelise kogukonnakeskuse rajamine Lohkva-Veibri piirkonda, ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni rajamine Kabina ja Kavastu piirkonda.
- **Nõo vald:** Nõo-Elva kergliiklustee rajamine, Nõo lasteaia Kröll arendamine, Nõo põhikooli renoveerimine, valda teenindava raamatukogu rajamine, Nõo alevikus Kivilinna keskväljaku rajamine.
- **Peipsiääre vald:** Kolkja puhkeala kinnistu arendus, Alatskivi teeninduskeskuse arendus, Kallaste puhkealade arendus, Peipsiveere hooldusravikeskuse laiendus, ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni rajamine tiheasutusladel (Kolkja-Varnja-Kasepää).
- **Tartu linna** olulisemad projektid ja investeeringud hõlmavad arengukava kohaselt õppeasutuste rekonstrueerimist ja uute ehitamist, mitmeid liiklussõlmedega seonduvaid parendusi, kergliiklusteede ja terviseradade arendamist,.

- Keskkonnasäästlike kaugküttesüsteemide arendamine alevikes: Alatskivi, Annikoru, Kallaste, Kambja, Kavastu, Koosa, Lähte, Nõo, Pala, Puhja, Rannu, Tabivere, Tila.⁴⁵

Sportimisvõimalused ja harrastussport

Tartu maakonnas on oma kohaliku omavalitsuse sportimisvõimalustega kõige enam rahul Tartu linna elanikud: üle 90% elanikest vastas, et on sportimisvõimalustega väga või pigem rahul. Üle 70% on sportimisvõimalustega rahulolevaid kodanikke veel Nõo ja Kambja vallas, mujal on hinnangud kehvemad (Joonis 51)

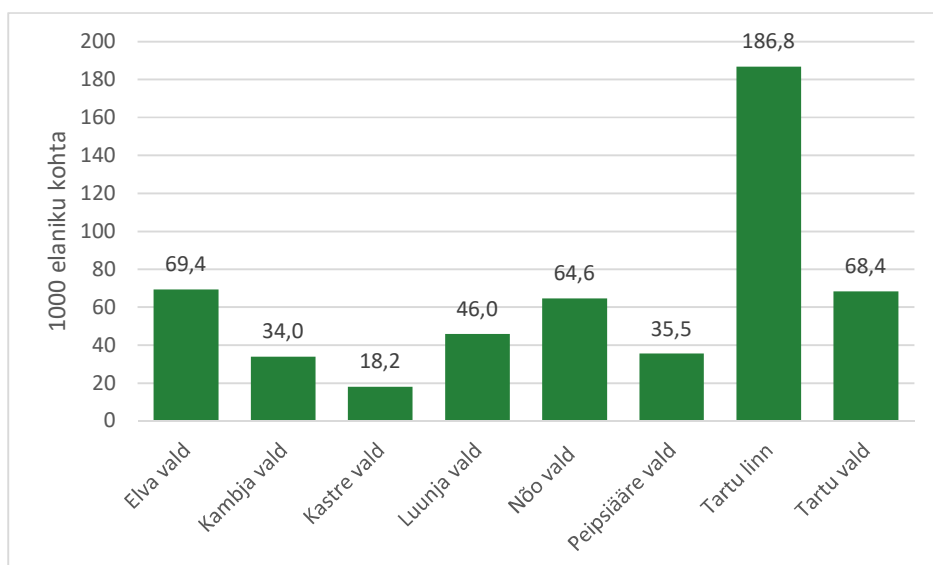

Joonis 51. Rahulolu sportimisvõimalustega kohalikus omavalitsuses

Tartu maakonna sporditegevust koordineerib Tartumaa Spordiliit, mis teeb maakonnasiseselt koostööd omavalitsuste liidu, kohalike omavalitsuste ja nende spordiklubide ning koolidega. Üleriigiline koostöö toimub Eesti Olümpiakomitee, Kultuuriministeeriumi, Eestimaa Spordiliit Jõud, Eesti Koolispordi Liidu ja teiste üleriigiliste spordiorganisatsioonidega.

Eesti Spordiregistri andmetel tegutseb Tartu maakonnas 7 spordikooli ning Tartu linnas 44. Erinevate spordialade harrastajaid on erinevates valdades väga erineval määral. Spordiharrastajate arv 1000 elaniku kohta (Joonis 52) peegeldab võimalusi spordiharrastusteks, inimeste harjumusi ning võimalik, et on mõjutatud ka valla elanikkonna soolis-vanuselisest struktuurist. Et Tartu linna on koondunud suurem osa maakonna sportimisvõimalustest, on mõneti ootuspärane et isegi elanike arvu arvesse võttes on Tartu linnas harrastajate arv suurim.

⁴⁵ Allikas: Tartumaa arengustrateegia 2040. <https://www.tartumaa.ee/arendus/maakonna-arengustrateegia-2040>

Joonis 52. Registreeritud spordiharrastajate arv 1000 elaniku kohta Tartumaa omavalitsustes

Noorte aktiivsus ja tegevusvõimalused

Noorte juhitud mittetulundusühingute arv (Tabel 7) peegeldab noorte ühiskondlikku aktiivsust. Siia on loetud kõik mittetulundusühingud, mille juhatuses on vähemalt üks 18-26-aastane noor. Kohalikest omavalitsustest on suurim noorte osalusega mittetulundusühingute osatähtsus Luunja vallas ja kõige väiksem Nõo vallas, kus on ka mittetulundusühingute arv kõige väiksem.

Tabel 7. Noorte juhitud mittetulundusühingute arv ja osatähtsus. Allikas: Statistikaamet

	Aktiivsete mittetulundusühingute (v.a korteri-, aiandus- jm ühistud) arv	Noorte juhitud mittetulundusühingute arv	Noorte juhitud mittetulundusühingute osatähtsus, %
Kogu Eesti	15639	659	4,2
Tartu maakond	1947	125	6,4
..Elva vald	165	10	6,1
..Kambja vald	101	3	3
..Kastre vald	59	2	3,4
..Luunja vald	40	4	10
..Nõo vald	39	0	0
..Peipsiääre vald	70	1	1,4
..Tartu linn	1372	102	7,4
..Tartu vald	101	3	3

Kultuur

Kultuuri kaudu saab suurendada erinevate eagruppide sotsiaalset kaasatust, suurendada kohalike elanike heaolu, tõsta piirkonna atraktiivsust ning seeläbi eeldatavasti piirkonda ka uusi elanikke ning külalisi tuua.

Kultuurivaldkonna arengud ja väljakutsed

Tabelis 8 on toodud lahendamist vajavad kitsaskohad nii kultuurivaldkonna pakkuja kui tarbija poolelt.

Tabel 8. Kultuurivaldkonna kitsaskohad Tartumaal

Kitsaskohad kultuurivaldkonna pakkuja poolelt	Kitsaskohad kultuurivaldkonna tarbija poolelt
<ul style="list-style-type: none">Erinevat infot on väga palju, infomüra suur, erinevad sihtrühmad kasutavad erinevaid infokanaleid. See on olukord, milles kohalikul kultuurikorraldajal on keeruline orienteeruda ning vaatamata pingutustele ei jõua info aeg-ajalt sihtrühmani.Rahvakultuur ei ole riigi tasemel prioriteet ning see seab KOVid valdkonna arendamisel keerulisse olukorda. Spordivaldkonna treenerid, kes on täitnud vastavad nõuded, saavad riigilt toetust/palka.Valdkonna infrastruktuur on üsna heas korras, aga selle kõiki võimalusi ei kasutata ära.Erinevatel vanuserühmadel ning erineva kultuurilise taustaga inimestel on erinevad tavad ja kultuuritarbimisharjumused. (Nt austus üksteise pühade ja tavade vastu)Valdkonna „sädeinimeste“ ja eestvedajate vähene järeikasv on suureks probleemiks.Kultuurikorraldajad on ülekoormatud ning peavad täitma väga palju erinevaid rolle, seetõttu on üsna levinud kultuuritöötajate „läbipõlemine“.Kultuurivaldkonnale on endiselt väga levinud toimimismudeliks projektipõhisus, mis anna tuleviku osas kindlustunnet ning ei toeta pikaajaliste plaanide tegemist.Kultuurivaldkonnas ei toimi piisavalt hästi koostöö ning planeerimine. Ikka tuleb ette olukordi, kus naaberomavalitsused korraldavad suuremaid sündmusi ühel ja samal päeval või nädalavahetusel	<ul style="list-style-type: none">Pakkumine ja konkurents on valdkonnas tihe. Raske on teha valikuid ning infotulvas orienteeruda.(Rahva)kultuuri harrastamine ja tarbimine võib kohati olla kulukas ning ajamahukas.Lisaks erivajadustega inimestele on ka hajaasustusega piirkondades, kus transpordikorraldus ei toimi, kultuuritarbimisel ja -harrastamisel oluliseks probleemiks ligipääsetavus.Täisealistele noortele ei ole piisavalt selliseid eakohaseid vaba aja veetmise võimalusi, mis motiveeriks neid kodust välja tulema ning oma kodukoha arengus kaasa mõtlema.Ei ole eraldi strateegiat erinevate riskirühmade sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks (nt 50+ üksik mees, 70+ üksik naine jne).„Ei taha, et vöörad meie õuele laamedama tulevad“ ehk ebakindlus uue ja võõra ees.

Sotsiaalne sidusus ja rahulolu elukeskkonnaga. Valdkonna kokkuvõte

- Rohkem kui poolte Eesti rahvatervise valdkonna eest vastutavate spetsialistide peamine tööülesanne on mõni muu valdkond.
- Tervist edendavate asutuste võrgustikuga oli aastaks 2020 Tartumaal liitunud 33 lasteaeda, 27 kooli ja 36 asutuse peakontorit.
- Tartu maakonna elanikest üle 70% on oma elukeskkonnaga üldiselt rahul, enamikes valdades rohkemgi.
- Omavalitsuse üldise arengusuunaga on enim rahul Tartu linna, Luunja ja Nõo valdade elanikud, elanike kaasamisega omavalitsuse arengu planeerimisse Luunja valla ja Tartu linna elanikud.
- Sportimisvõimalustega ollakse rahul Tartu linnas (üle 90% on rahul) ning Nõo ja Kambja valdades (70-80% on rahul).
- Tartu maakonnas tegutseb 7 spordikooli ja Tartu linnas 44.
- Kultuurivaldkonnas on pakkuja poole pealt väljakutseteks infohaldus ja koostöö, eestvedajate vähene järelkasv ja kultuuritöötajate läbipõlemine.
- Kultuuritarbija poole pealt on väljakutseteks täisealiste sobivate kultuuriväljundite pakkumine, ligipääsetavus ning sotsiaalne kaasatus.

Loe lisaks:

www.minuomavalitsus.ee

<https://www.tartumaa.ee/arendus/maakonna-arengustrateegia-2040>

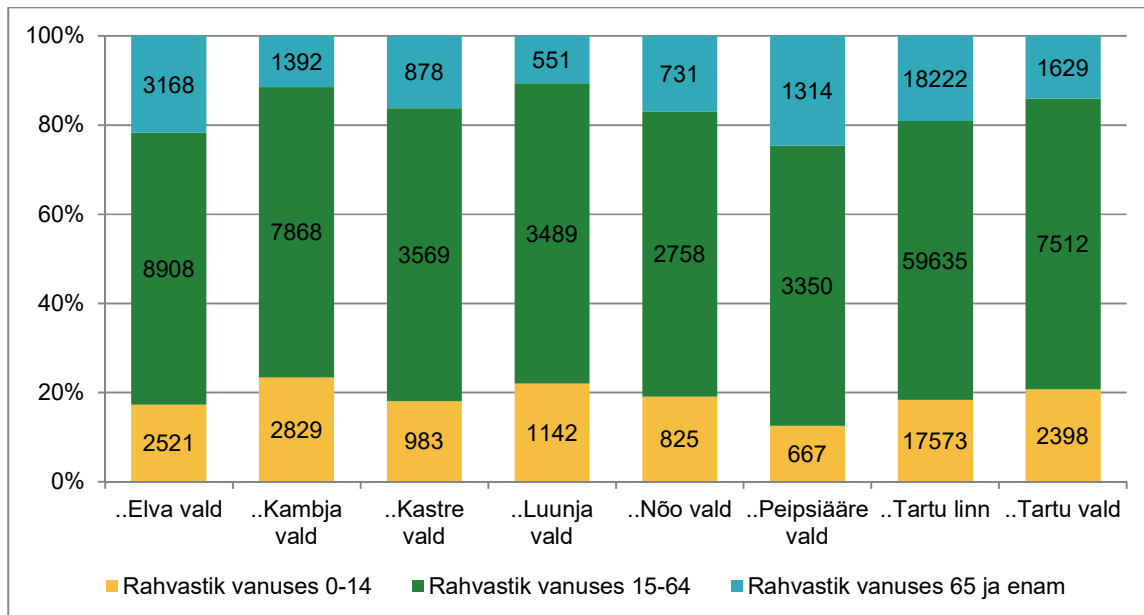
<https://www.spordiregister.ee/>

HEAOLU TOETAVAD TEENUSED JA TOETUSED

Teenuste ja toetuste sihtrühmad

Teenuste ja toetuste vajaduse hindamiseks tuleb määratleda teenuste ja toetuste sihtrühmade suurus. Arvestades, et elukaare erinevates punktides on inimestel erinevad riskid, tuleks eraldi vaadata lastele ja noortele ning lastega peredele suunatud teenuseid, tööalist elanikkonda puudutavaid probleemkohti ning eakate toimetulekut. Samuti tuleb arvesse võtta, et mõned riskid (nt vaesusrisk, haigused, puuded) võivad puudutada kõiki vanuserühmi, mistõttu on paralleelselt tarvis käsitleda ka spetsiifilisemaid sihtrühmi.

Suurem noorema vanuserühma osatähtsus on Tartumaal Kambja, Luunja ja Tartu vallas ning Tartu linnas. Suure eakate osatähtsusega paistab silma Peipsiääre vald, kuid suur hulk eakaid elab ka Elva vallas ning Tartu linnas. Tööalise elanikkonna osatähtsus on kõigis valdades sarnane (Joonis 53).

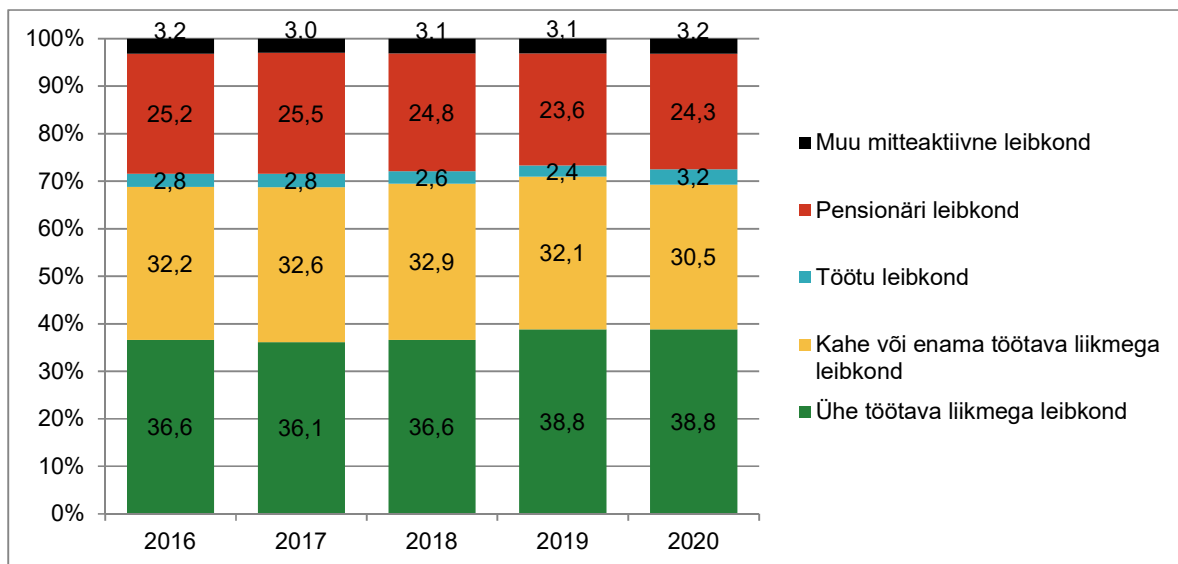

Joonis 53. Lapsed, tööalised ja pensioniealised Tartu maakonna valdades. Allikas: Statistikaamet

Tartu maakonnas on kokku 70 100 leibkonda. Eestis kokku moodustavad ligi 70% leibkondadest vähemalt ühe töötava liikmega leibkonnad. Sotsiaalteenuste ja -toetuste sihtrühmade analüüsil on oluline vaadata seda ülejäänud 30%, millest suurema osa moodustavad pensionäride leibkonnad, kuid kokku 3,2% on töötuid leibkondi ning 3,2% muul põhjusel mitteaktiivseid leibkondi (Joonis 54).⁴⁶ Vaadeldes samu osatähtsusi Tartumaal, saame ligikaudselt 2200 töötute ning 2200 muul põhjusel mitteaktiivsete leibkonda. Töötutoetuse saajaid oli 2020. aastal 3 054.⁴⁷

⁴⁶ Statistikaameti andmebaas, tabel LEM03

⁴⁷ Statistikaameti andmebaas, tabel SK35

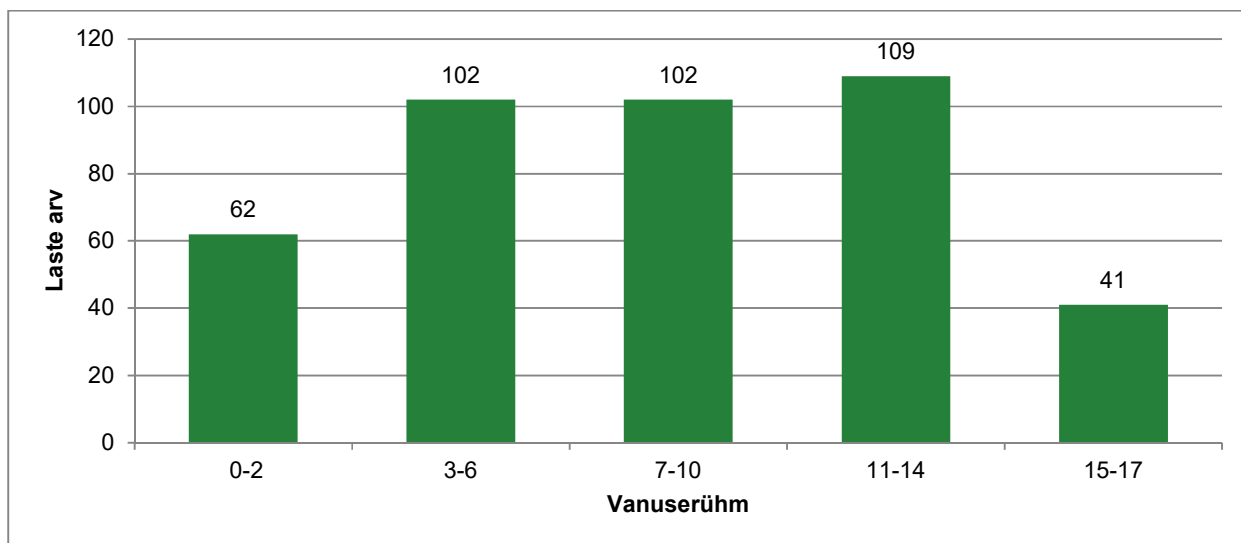
Joonis 54. Leibkonnad Eestis (% kõigist leibkondadest). Allikas: Statistikaamet

Tartu maakonnas on hinnanguliselt 18 200 majanduslikult mitteaktiivset elanikku vanuses 16-pensioniiiga. Lastega leibkondade osakaal Tartumaal on 25,9 % (2020).

Abivajavad lapsed

Abivajav laps on laps, kelle turvalisus, areng ja heaolu on kergemal või raskemal määral ohustatud ja kelle osas on kohalik omavalitsus hinnanud vajadust rohkem kui ühekordseks sekkumiseks või pikemaajalisemaks abi pakkumiseks ning on selleks algatanud aruandeaastal juhtumimenetluse liigiga lastekaitse ja hoolekanne. Tema abivajadus võib tuleneda sotsiaalsest või hariduslikust erivajadusest, terviseseisundist, vanema või pere toimetulekuraskustest, lapse hooletusse jätmisest, lapse väärkohtlemisest või selle kahtlusest, lapse käitumisest, mis ohustab teda ennast või teisi isikuid või muust lapse õigusi rikkuvast olukorrast.

Aastal 2020 registreeriti Tartu maakonnas 416 abivajavat last, kellest valdav enamus jäid vanusesse 3-14 aastat (Joonis 55).

Joonis 55. Abivajavad lapsed vanuserühma järgi. Allikas: Statistikaamet

Lapsed asenduskodudes ja turvakodudes

Asendushooldusteenust pakkus aastal 2020 Tartumaal 6 asutust, kus viibis 109 last. Samal aastal eraldati Eestis kokku perekonnast 284 last, kellest 176 paigutati asendushooldusele, 36 turvakodusse, 60 tagasi bioloogilisse perekonda ning 12 juhul leiti olukorrale muu lahendus.⁴⁸ Tartumaal on asendushooldusel 0,5% kuni 17-aastastest lastest, millest perepõhise asendushoolduse osakaal on 48%, olles Eesti madalaimate seas.⁴⁹ Tartu maakonna arengustrateegias 2040⁵⁰ on ühe eesmärgina toodud tugeva hooldusperede võrgustiku loomine Tartumaal.

Turvakoduteenuse osutajad ja saajad

Turvakoduteenuse osutajaid oli Statistikaameti andmetel 2020. aastal Tartu maakonnas kaks.⁵¹

Tartu Laste Turvakodu töötab ajutise varjupaigana, osutades abi, tuge ja kaitset vägivalla või konfliktide tõttu ohtu sattunud ja peavarju ning hoolitsuseta jäänud lastele ning vajadusel ka lastega vanematele.

Tartu Lastemaja tegeleb seksuaalselt väärkoheldud ja selle kahtlusega laste juhtumitega, asetab esikohale lapse õigused ja toob kokku spetsialistid, kelle ühine eesmärk on taastada lapse heaolu ja turvatunne.

Ohvriabi teenuseid pakub üleriigiliselt Sotsiaalkindlustusamet.

Tartu maakonna kohta avalikes andmebaasides turvakodu teenuse saajate andmeid ei ole, kuid Eestis kokku sai aastal 2020 turvakodu teenust 784 inimest. Levinuimaks turvakodus viibimise põhjuseks oli lähisuhtevägivald (20% turvakodus viibinutest), palju viibiti turvakodus ka vanemate või lähedaste alkoholi tarvitamise tõttu ning elukoha puudumise tõttu.⁵²

Lähisuhtevägivald

2020. aastal registreeriti Tartumaal 333 perevägivallakuritegu, mis teeb 22 kuritegu 10 000 elaniku kohta ning on pisut madalam Eesti keskmisest (27 perevägivallakuritegu 10 000 elaniku kohta). Eestis moodustavad 56% perevägivalla toimepanijatest praegused abikaasad või elukaaslased, 12% endised abikaasad või elukaaslased, 16% kasuisa või –ema ning 16% oli muid toimepanijaid.

Seisuga 1.01.2018 oli Tartu maakonnas lähisuhtevägivallaga seotud riskiisikuid politsei huviorbiidis 171 inimest.

Tartus pakub vägivallaohvriks sattunud naistele tuge MTÜ Naiste Tugi- ja Teabekeskus.

⁴⁸ Statistikaameti andmebaas, tabel SK031

⁴⁹ Allikas: Õiguskantsleri kantselei (2021). Lapsed Eesti ühiskonnas

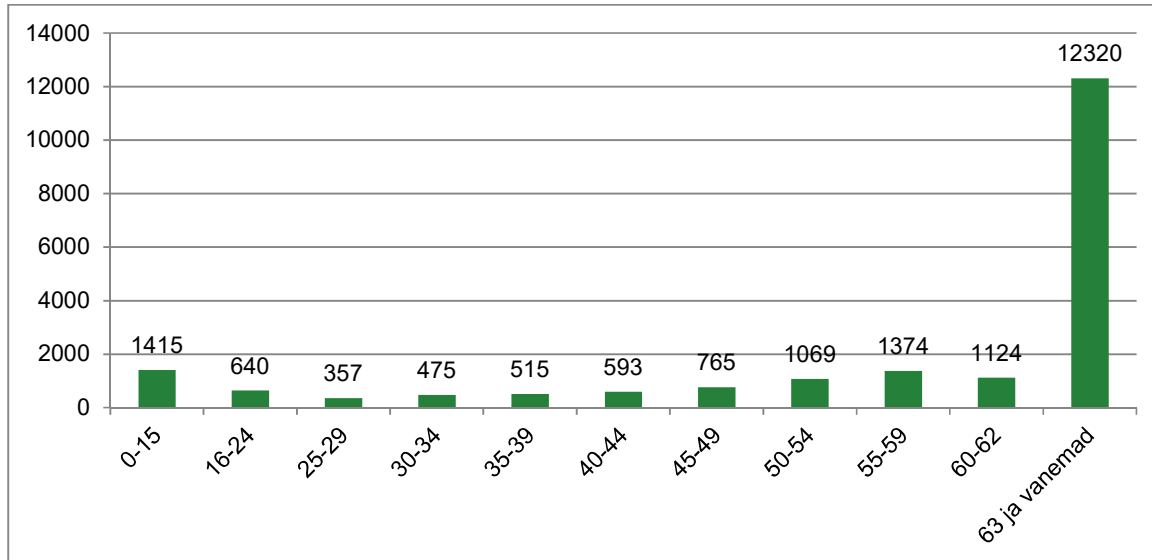
⁵⁰ Allikas: Tartumaa arengustrateegia 2040. <https://www.tartumaa.ee/arendus/maakonna-arengustrateegia-2040>

⁵¹ Statistikaameti andmebaas, tabel SK25

⁵² Statistikaameti andmebaas, tabel SK26

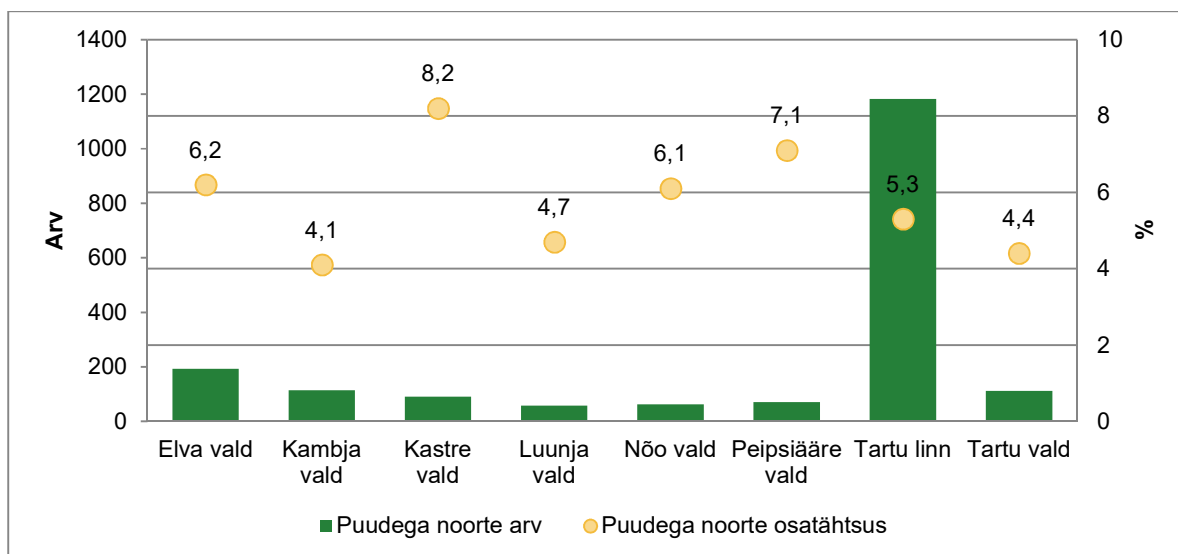
Puuetega inimesed

Puuetega inimesi oli Statistikaameti andmetel aastal 2021 Tartu maakonnas 20647, mis moodustab 13,4% elanikkonnast. Suur osa puudega inimesi kuulub vanuserühma 63+, kuid ka teistesse vanuserühmadesse jääb arvestatav hulk inimesi (Joonis 56).

Joonis 56. Puuetega inimesed vanuserühmade järgi. Allikas: Statistikaamet

Tartu maakonnas elab 1886 puudega noort vanuses 7-26 eluaastat, mis moodustab 5,4% selles vanuses noortest. 16-26-aastaseid puudega noori oli 772. Arvuliselt enim elab puudega noori Tartu linnas, kuid suurima osa vastavast vanuserühmast moodustavad puudega noored Kastre vallas – 8,2% (Joonis 57).

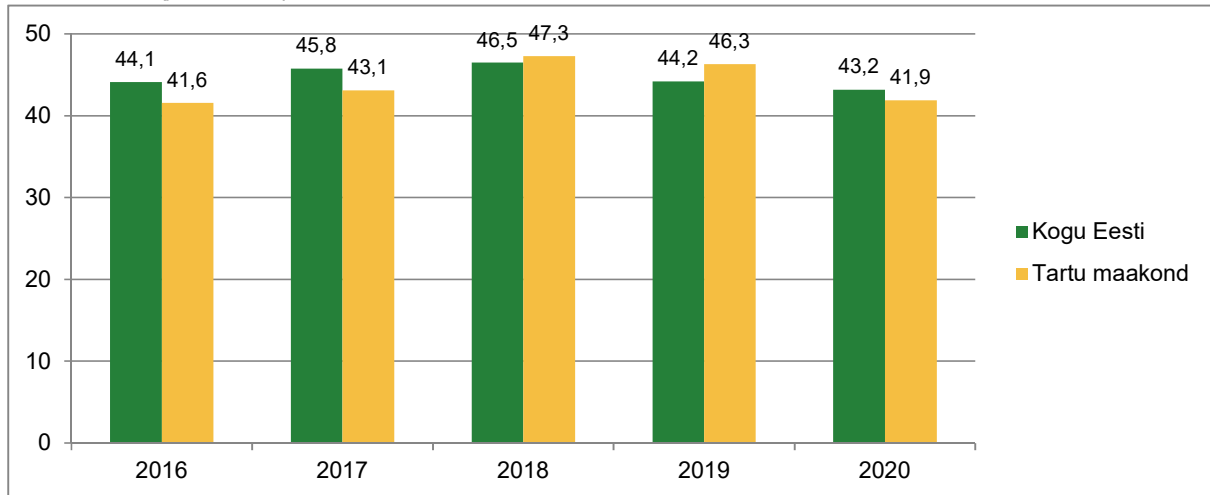
Joonis 57. Puudega noorte arv ja osatähtsus Tartumaa valdades 2020⁵³

Puudega lapsi elab kõige rohkem Ida-Virumaal ja Põlvamaal. Eesti keskmisega võrreldes on puudega laste osatähtsus oluliselt suurem veel Jõgeva-, Järva-, Valga-, Viljandi- ja Võrumaal. Keskmise näitaja ületab pisut ka Tartumaa.

⁵³ Statistikaameti andmebaas, tabel NH02

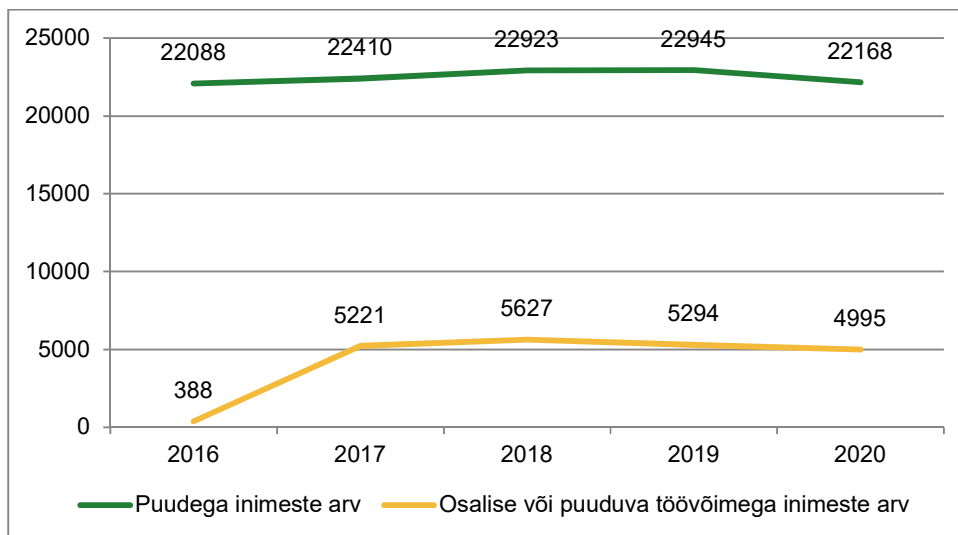
Tervis ja töövõime

Lisaks ametlikult määratud puudega inimestele võivad teatud juhtudel kohaliku omavalitsuse tuge vajada ka ajutiste terviseprobleemidega inimesed. Üle 16-aastaseid elanikke, kes kannatavad mingi pikaajalise terviseprobleemi all, on Tartu maakonnas 41,9% elanikkonnast, mis on sarnane Eesti keskmisele (joonis 58).

Joonis 58. Pikaajalise terviseprobleemiga inimeste osatähtsus elanikkonnas

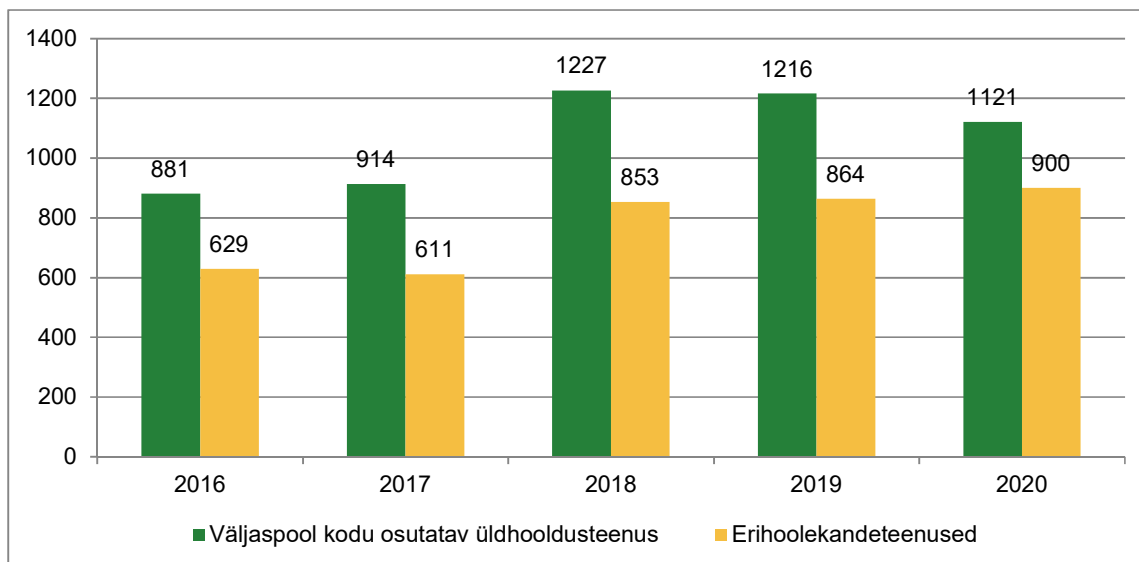
Töövõime vähenemine või kaotus tuvastati aastal 2020 ligi 5000 inimesel (Joonis 59). Et töövõime vähenemist määratakse ainult tööealistel isikutel, on neid inimesi oluliselt vähem kui puudega isikuid. Viimase viie aasta jooksul on nii puudega isikute kui vähenenud töövõimega isikute hulk Tartu maakonnas jäänud samale tasemele, kui välja arvata uuele süsteemile üleminekust tulenenud hüpe 2016. ja 2017. aasta vahel.

Joonis 59. Puudega ja vähenenud töövõimega inimeste arv

Hoolekandeteenuste osutajad ja saajad

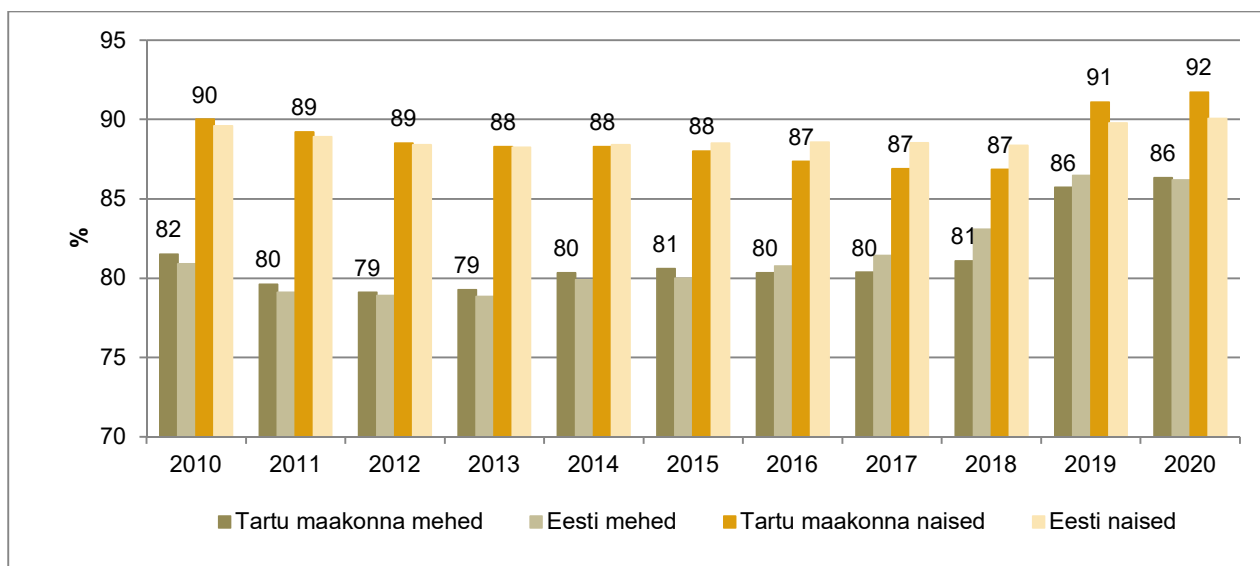
Väljaspool kodu osutatava üldhooldusteenuse pakkujaid oli Tartumaal 2020. aastal 11, erihoolekandeteenuste osutajaid 20. Väljaspool kodu osutatava üldhooldusteenuse saajaid oli 1121 ning erihoolekandeteenuse saajaid 900 (Joonis 60).

Joonis 60. Hoolekandeteenuse saajad 2016-2020

Ravikindlustatus

Ravikindlustust omavate täisealiste elanike osakaal maakonnas on viimastel aastatel tõusnud. 2020. aasta lõpu seisuga oli vanuserühmas 20-59 aastat ravikindlustus 89%-l Tartumaa elanikest (Joonis 61).⁵⁴

Joonis 61. Ravikindlustatute osatähtsus soo järgi

Vanuserühmi eraldi vaadeldes selgub, et madalaim on ravikindlustatustatute osatähtsus vanuserühmas 20-29 (84%) ning suurim vanuserühmas 50-59 (91%). Ravikindlustamata isikute vältimatu abi katab küll riik, kuid kohalikest omavalitsustelt saab paluda abi raviteenuste eest tasumisel, mis võib linnadele ja valdadele olla potentsiaalne rahaline lisakoormus.

⁵⁴ Tervisestatistika andmebaas, tabel RA01

Vaesus ja vaesusrisk, toimetulekutoetuse taotlused

Toimetulekutoetuse taotlusi esitati Tartumaal 2020. aastal Sotsiaalkindlustusameti andmetel 5597 ning välja maksti neid summas 1 701 023€. Keskmiseks toetuse suuruseks oli 304 eurot.⁵⁵ Taotluste arv on võrreldes viie aasta taguse seisuga vähenenud – aastal 2016 esitati 7897 toimetulekutoetuse taotlust. Kasvanud on ka keskmine väljamakstav toetus, mis viis aastat tagasi oli 250 eurot.

Sotsiaalse kaitse kulud Tartu maakonna KOVide eelarves olid 2019. aastal kokku 22 734 212 eurot ning 2020. aastal pisut vähem - 22 611 394 eurot. Sotsiaalse kaitse kulud moodustasid vastavatel aastatel keskmiselt 6,9% ja 7,3% kogueelarvest.

Tulevast vaesusriski aitab hinnata ka haridustee katkestajate arv. Põhihariduse katkestajate osatähtsus jäi 2020. aastal kõigis Tartumaa valdades alla 1%, maakonna 103 põhihariduse katkestajast 72 elas Tartu linnas. Keskhariiduse katkestajate osatähtsus oli suurim Elva vallas, kus enne keskkooli lõpetamist katkestas õpingud 23 õpilast, mis moodustas 8,9% vastava õppetase õppuritest. Tartu linnas oli keskhariiduse katkestajaid 106, mis moodustas 4,7% vastava õppetase õppuritest.

Sotsiaal- ja heaoluvaldkonna arengud, väljakutsed ja eesmärgid

Tartu maakonna arengustrateegias 2040 tuuakse olulisena välja mitmed Tartu maakonna heaolu laiemalt hõlmavad arengusuunad:

- Omavalitsuste juurde turvalisuse/heaolukomisjonide moodustamine, mille üheks ülesandeks on turvalist ja tervist toetava elukeskkonna kujundamine.
- Hoolekandeteenuste tagamine kodus elavatele abivajajatele.
- Omavalitsustes sotsiaaltöö spetsialistide olemasolu ja sotsiaalnõustamise kättesaadavuse tagamine.
- Omavalitsustes piisava arvu lastekaitse- ja tugispetsialistide tagamine ning abivajajatele lastega peredele teenuste kättesaadavuse kindlustamine.⁵⁶

⁵⁵ Sotsiaalkindlustusameti STAR statistika

⁵⁶ Allikas: Tartumaa arengustrateegia 2040. <https://www.tartumaa.ee/arendus/maakonna-arengustrateegia-2040>

Heaolu toetavad teenused ja toetused. Valdkonna kokkuvõte

- Eakate osatähtsus on suurim Peipsiääre vallas, Elva vallas ja Tartu linnas.
- Levinuimaks turvakodus viibimise põhjuseks on lähisuhtevägivald (20% turvakodus viibinutest), palju viibiti turvakodus ka vanemate või lähedaste alkoholi tarvitamise tõttu ning elukoha puudumise tõttu.
- Puuetega inimesi oli 2021. aastal Tartu maakonnas 13,4% elanikkonnast. Suur osa neist jääb vanuserühma 63+ eluaastat.
- Noortest vanuses 7-26a on puue määratud 5,4%-le. Suurim puudega noorte osatähtsus on Kastre vallas.
- Üle 16-aastastest Tartumaa elanikest 41,9% kannatab mõne pikaajalise terviseprobleemi all – see näitaja on sarnane Eesti keskmisele.
- Ravikindlustatute osatähtsus vanuserühmas 20-59a on viimastel aastatel tõusnud, ulatudes Tartumaa naiste hulgas 92%-ni ja meeste hulgas 86%-ni.
- Põhihariduse omandamise katkestab kõigis Tartumaa valdades alla 1% kõigist koolilastest, keskhariduse katkestajaid on enim Elva vallas, kus nende osatähtsus ulatub 8,9%-ni keskkooliõpilastest.
- Tartumaa arengustrateegias on üks fookus turvalisel ja tervist toetaval elukeskkonnal, mis hõlmab ka sotsiaalvaldkonna toimimise tõhustamist ning vajaliku abi kättesaadavuse parandamist erinevatele sihtrühmadele.

ÜLDKOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Tartu maakonna mitmed rahvastiku tervist peegeldavad näitajad on Eesti keskmisest paremad või sellele sarnased, kuid süvenedes maakonnasisestesse erinevustesse, tõusevad esile mitmed probleemkohad ning ebavõrdsus, millega tegelemine annaks võidu maakonna keskmiste näitajate parandamisel. Sotsiaalministeerium on Rahvastiku Tervise Arengukavas⁵⁷ seadnud rahvastiku tervise valdkonna prioriteetidid ja põhimõtted, millest lähtumine aitab seada sihte ka kohalikul tasandil.

Kuigi **oodatav eluiga** on Tartu maakonnas pisut kõrgem kui Eestis keskmiselt, on vahe meeste ja naiste oodatava eluea vahel sama suur – Tartumaa naised elavad meestest 8,5 aastat kauem. Tervena elatud aastad ei ole kasvanud koos oodatava elueaga ning on nii meeste kui naiste hulgas Tartumaal pisut Eesti keskmisest madalamad. See tähendab terviseprobleemidega elanike arvu suurenemist ja vajadust sellega arvestada nii sotsiaalpoliitika kui tööjõupoliitika kujundamisel.

Tartu maakond on küll üks kahest kasvava rahvastikuga maakonnast Eestis, kuid peamiselt on kasvanud Tartu linna lähivaldade rahvaarv ning Tartu linn on hoidnud elanike arvu mujalt asetleidva sisserände arvelt. Kahaneva ja vananeva rahvastiku tingimustes on lisaks uutele saabuvatele elanikele ning tagasirändajatele lootmisele oluline **hoida olemasolevat elanikkonda**. See hõlmab nii tahtmatu väljarände pidurdamist (sh võimaluste loomine neile, kes majanduslikel põhjustel on sunnitud välja rändama) kui ka tegelemist elanike tervise hoidmisega ning liigvarajase suremuse vähendamisega.

Eestis keskmiselt on **ennetatavate ja välditavate surmade** osatähtsus kõigist surmadest vastavalt 20% ja 14%. Kuigi Tartumaa kohta neid näitajaid arvatud ei ole, olid Tartu maakonnas 2020. a surnud isikutest 17% alla 65-aastased ning enamik neist mehed – see annab kätte ühe selge sihtrühma, kellele ennetustegevusi suunata. Alla 65-aastaste surmadest märkimisväärse osa moodustavad surmad õnnetusjuhtumite tagajärjel. Selliste surmade suhtarv oli kõrgeim Peipsiääre ja Nõo valdades. Koostöös erinevate valdkondade ning kohaliku tasandiga on võimalik planeerida ennetustegevusi, mis aitavad nii liiklusvigastusi, tööõnnetusi kui ka näiteks kodu- ja peresuhtevägivalla tulemusena tekkivaid vigastusi ja surmasid ennetada.

Tööhõive valdkonnas on väljakutseteks nii see, et töövõimereformi tulemusena on tööturul senisest rohkem vähenenud töövõimega inimesi kui ka see, et neljandik töötutest on olnud tööta terve aasta või kauem. Need on kaks sihtrühma, kelle toetamisele saab senisest rohkem keskenduda. Suhtarvuna 1000 elaniku kohta on suurim registreeritud töötute näitaja Peipsiääre ja Kastre valdades.

Samuti on murekohaks meeste ja naiste keskmise brutotulu suur erinevus, mis võib põhjustada struktuurset ebavõrdsust ehk teatud ühiskonnagruppide (üksikemad, ühe leivateenijaga pered) viletsamat toimetulekut. Olulised sissetulekuerinevused on ka omavalitsuste vahel. Vanuselist ebavõrdsust peegeldab see, et palgatöötaja keskmine brutotulu on aastate lõikes pidevalt suurenenud, kuid erinevused vanuserühmade vahel on kasvanud (madalaim brutotulu vanuserühmas <25, kõrgeim vanuserühmas 25-49, kahanedes jälle vanuse kasvades).

Arstiabi kättesaadavuse osas on probleemkohaks eriarstiabi kättesaadavus ning ligipääs arstiabile neile, kes ei ela Tartu linnas. Väikelaste immuniseerimise tase maakonnas on rahuldav, kuid vanemaealiste vaksineerimine gripiviiruse vastu on küll tõusnud, kuid siiski väike (12%). Ka koroonaviiruse vastu vaksineerimine võiks olla märksa aktiivsem. Siin tuleks tegeleda takistustega,

⁵⁷ Allikas: Rahvastiku Tervise Arengukava 2020-2030. <https://www.sm.ee/et/rahvastiku-tervise-arengukava-2020-2030>

mille tõttu eakad vaksineerima ei jõua, milleks võivad olla nii probleemid transpordiga kui adekvaatse info kättesaadavus.

Tervist toetava eluviisi väljakujunemise soodustamine on kindlasti üks ülesandeid, mille lahendamisele on kohalikul tasandil võimalik kaasa aidata. Rahvastiku Tervise Arengukavas on toodud ühe olulise põhimõttena inimese vastutus enda tervise eest, mis eeldab, et kõigi osapoolte (sh kohalik tasand) koostöös on loodud kõik vajalikud võimalused ja tingimused (sh vajalikud teadmised, oskused ja vahendid), mis toetavad inimest oma tervise eest vastutuse võtmisel ning on kõrvaldatud struktuursed takistused.

Tervislikke valikuid soodustavate tegevuste planeerimisel on vajalik **elukaarepõhine lähenemine** – inimese vajadusi vaadeldakse ja arvestatakse sünnist kuni surmani. See on oluline, sest suutlikkus oma valikuid sihipäraselt suunata ning ennast motiveerida kujuneb osaliselt välja juba lapseas ja hilisemates eluperioodides tuleb sageli rakendada teistsuguseid lähenemisi kui noortega.

Lisaks sellele, et tervisealased sekkumised peavad olema kooskõlas eakohaste vajadustega on oluline ka **elanike tervise ja sotsiaalsete vajaduste seostatud käsitlemine**, mis on vajalik, et vähendada ebavõrdsust tervises. Tervist iseloomustavate näitajate puhul ilmnevad sageli suured erinevused, näiteks soo, vanuserühma, piirkonna või mõne muu tunnuse alusel. Seetõttu tuleb sekkumiste planeerimisel arvestada, et need ei suurendaks olemasolevaid lõhesid, vaid pigem aitaks neid vähendada.

Üks olulisemaid ja rohkem tervisekaotust ja kaasnevaid kahjusid põhjustavaid riskikäitumisi täiskasvanute hulgas on **alkoholi liigne tarvitamine**. Lõuna-Eestis tarvitab kaks või enam korda nädalas alkoholi umbes üks viiendik 16-64-aastastest elanikest ning alkoholi riskitarvitajate osatähtsus on suurim vanuserühma 45-54a kuuluvate meeste hulgas. Et alkoholi riskitarvitamine kujuneb enamasti välja juba noores eas, on ennetustegevuste planeerimisel sihtrühmaks lapsed ja noored, sh need, kes ei ole alkoholiga veel kokku puutunud.

Endiselt on Tartumaal ligi **18% elanikest igapäevasuitsetajad**, kuigi viimase 10 aasta jooksul on see osatähtsus aegamööda vähenenud. Kahanemine on meeste hulgas olnud kiirem kui naiste hulgas, kuid meeste hulgas on suitsetajate osatähtsus endiselt suurem. Elu jooksul vähemalt korra kanepit tarvitavate osatähtsus on aastatega kasvanud ning on täiskasvanute hulgas 27%.

Suurt tähelepanu väärib ka **ülekaalulisus ja rasvumine**, sest liigne kehakaal tõstab märkimisväärselt nii südamehaiguste kui ka kasvaja riski ja suurendab tõenäosust liigesahaiguste väljakujunemiseks. Tartu maakonnas on ligi pooled täiskasvanud ülekaalulised või rasvunud, Tartu linnas veidi alla poolte. See tähendab, et pooltel elanikel on kehakaalu tõttu suurenenud risk haigestuda suure suremusriskiga haigustesse. Kõige enam ülekaalulisi on vanuserühmas 55 ja vanemad (üle 65%).

Tihedalt kehakaaluga seotud on toitumine. 4% Eesti elanikest ei söönud viimase seitsme päeva jooksul üldse köögivilju ning tasakaalustatud toitumise põhimõtetest lähtub vaid 29% Tartu maakonna 16-64-aastastest elanikest, süües piisavalt köögivilju. Sedalaadi valikuid on kohalikul tasandil võimalik mõjutada integreerides toitumis- ja liikumisnõustamise sotsiaalsüsteemi ning parandades tasakaalustatud toidu kättesaadavust koostöös haridusasutuste, tööandjate ning kogukondlike algatustega.

Tervisespordi harrastajaid on Tartu maakonnas 61%, kõrgeim on see näitaja kõrgharidusega inimeste hulgas. Sportimisvõimalustega ollakse rahul Tartu linnas (üle 90% on rahul) ning Nõo ja Kambja valdades (70-80% on rahul). Tartu maakonnas tegutseb 7 spordikooli ja Tartu linnas 44, mis tähendab et Tartu linna noortele on loodud süvendatud liikumisvõimalusi. **Kriitiline on aga liikuma saada ka**

ülejäänud 40% elanikest, kes tervisesporti ei harrasta, sest regulaarne liikumine vähendab paljude terviseprobleemide väljakujunemise riski ja parandab ka vaimset tervist. Eakate hulgas aitavad liikumisaktiivsust parandada pigem sotsiaalsele aktiivsusele suunatud tegevused ning kogukonnapõhiste liikumistegevuste toetamine.

Täiskasvanutele suunatud ennetustegevused teeb keeruliseks see, et **vaja on senisest rohkem koostööd** – terviseiga seotud eesmärkide saavutamisel on oluline avaliku, kolmanda ja erasektori (sealhulgas tööandjate) koostöö, mis hõlmaks eri valdkondi nii riigi kui ka kohalikul tasandil ning kaasaks kogukondi.

Lõuna-Eestis on Eesti keskmisest pisut suurem nende osatähtsus, kes hindavad oma tervist pigem halvaks või väga halvaks – 13,9% vastanutest. Sellel võib olla erinevaid põhjuseid, millest osadega on kohalikul tasandil tegelemine tulemusrikkam kui teistega.

Vaimse tervise poole pealt on **55% 16-64-aastastest Tartumaa elanikest olnud viimase 30 päeva jooksul masenduses või õnnetud**, viimase aasta jooksul on mõelnud enesetapule 9% elanikest, Tartu linnas 10%. **Psüühikahäiretega laste arv on viimase viie aasta jooksul oluliselt kasvanud**, samuti on suurenenud psüühikahäirete tõttu määratud puute hulk. 29,3%-l Lõuna-Eesti 11–15-aastastest lastest on viimase 12 kuu jooksul esinenud depressiivseid episooide. Koolikiusamist vähemalt kord kuus kogeb Eestis iga neljas koolilaps. Kõik need näitajad vajavad tähelepanu ning valdkondadeülest koostööd probleemide varajaseks märkamiseks ning ennetuseks.

Nii vaimse tervise probleemide kui ka erinevate uimastitega seotud probleemide ennetamisel on olulisel kohal universaalse ja valdkondadeülese ennetuse põhimõtted. Et heale vaimsele tervisele pannakse alus juba lapseas, on tähtis saada varakult jaole riskiteguritele, mis laste vaimset tervist võivad kahjustada. Ennetustöös on mõistlik kujundada lähenemine nii, et ressursse kasutataks optimaalselt. Eesti valdkondadeülese ennetuse kontseptsioon⁵⁸ on teaduspõhine suunis ennetusvaldkonna otsuste tegemisel ja ressurside eraldamisel, kus tuuakse välja, et uimastiprobleemide, vaimse tervise probleemide, koolist puudumise, õigusrikkumiste ja enamike riskikäitumiste põhjused on sageli samad, mistõttu **tuleb ennetusse panustada valdkondade üleselt**. Inimese käitumist ja tervist mõjutavad erinevad sotsiaalpoliitilised, majanduslikud, kultuurilised, keskkondlikud ja psühholoogilised tegurid. Inimese risk või haavatavus võib tuleneda nii isiklike kui ka keskkonnaomaduste koostoimist. Ennetus keskendub seega elanikkonna teadmisi, hoiakuid ja käitumist suunavate tegurite komplekssele mõjutamisele ja lähtub parimatest olemasolevatest teadmistest käitumise või terviseprobleemi tekketeguritest. Universaalne tasand ennetuses tähendab tegevuste suunamist tervele populatsioonile, olenemata riskist probleemi tekkeks. Siia alla kuulub näiteks kõigile kooliõpilastele teadmiste ja oskuste õpetamine, mis võimaldavad teha informeeritud otsuseid ja hakkama saada igapäevaeluga. Samuti aga ka keskkondlikud tegevused, mille raames vähendatakse ligipääsu tervist ja turvalisust kahjustavatele valikutele ja suurendatakse ja muudetakse kättesaadavamaks tervislikke ja heaolu toetavaid võimalusi.⁵⁹

Laste ja noorte valdkonnas on Tartumaal kaks põletavat probleemi: **ülekaaluliste ja rasvunud laste suur osatähtsus ning koolilaste alkoholi tarvitamine**. 30% Tartu maakonna 1. klassi minevatest poistest ja 23% tüdrukutest olid ülekaalulised või rasvunud, mis on veidi kõrgem Eesti keskmisest. Neljandasse klassi minevatest poistest olid ülekaalulised või rasvunud juba 43% ning tüdrukutest 29%. Alkoholi proovimise kogemus on üle pooltel 11-15-aastastest lastest, kusjuures 12% lastest joob esimese klaasi alkoholi 11- aastaselt või nooremalt. 15-aastastest lastest ligi viiendik tarvitab alkoholi

⁵⁸ Allikas: Eesti valdkondadeülese ennetuse kontseptsioon. <https://www.siseministeerium.ee/media/692/download>

⁵⁹ Samas.

vähemalt iga kuu. Lisaks riskiteguritele tasub jälgida ka kaitsetegureid. Laste jaoks on peamiseks kaitseteguriteks turvaline ja toetav pere- ja kodukeskkond ning positiivne koolikeskkond, mistõttu on riskikäitumiste ennetuses enim abi vanemlike oskuste programmidest ning kiusamisvastastest poliitikatest koolis.

Turvalisuse valdkonnas on mitmed näitajad viimase viie aasta jooksul paranenud. 2020. aastal registreeriti Tartu maakonnas 2739 kuritegu, mis on 7% vähem kui eelneval aastal. Et see vähenemine toimus suures osas isikuvastaste kuritegude arvelt, võib oletada ka koroonapandeemiast tingitud käitumismuutuste mõju. **Valupunktina võib välja tuua perevägivallakuritegude arvu:** perevägivallakuritegusid registreeriti 2020. aastal Tartu maakonnas kokku 333, sh neist ligi 30% lapspealtnägijaga. Samal aastal registreeriti Tartumaal 73 alaealise kannatanuga seksuaalkuritegu. Alaealiste poolt pandi 2020. aastal Tartumaal toime 445 süütegu, millest 386 olid väärteod ja 59 kuriteod. Ümbritseva keskkonna turvalisemaks muutmisel on võimalikud arengukohad politsei senisest aktiivsem suhtlus kohaliku elanikkonnaga, turvakaamerate laialdasem kasutus ning omaalgatuslike ühenduste loomine. **Päästesündmuste** osas registreeriti Tartumaal 3 aasta jooksul kokku 1229 tulekahju, neist 176 eluhoonetulekahju. Tulekahjude peamiseks põhjusteks on hooletus, ebaõige käitumine (sh süütamine) või seadmete rikked. 2021. aastal hukkus tulekahjudes 7 inimest ning vigastada sai 9. Aastatel 2019-2021 oli Tartumaal õnnetusi veekogul 143, milles hukkus kokku 20 inimest. Päästeameti ja KOVide koostöös on arenguvõimalusi, sh tegevuskavade tasemel kokkulepete tegemine ning ühine sihtgruppide analüüs.

Oluline sõnum kohalikele tasandile on see, et **kuigi Tartumaa elanikud on oma elukeskkonnaga üldiselt rahul, ei hinda nad sama kõrgelt kohalike omavalitsuste üldisi arengusuundi** ning eriti madalad on hinnangud elanike kaasamisele arengu planeerimisse. Rahvastiku tervise arendamisel on kaks olulist põhimõtet: inimkesksus ja kogukondade kaasamine. See tähendab mõtte- ja tegutsemisviisi muutmist suunas, kus inimesed on võrdsed partnerid ning lähtutakse nende vajadustest ja ootustest. Inimest nähakse kui indiviidi ning temaga tehakse koostööd, et leida temale sobivad lahendused nii tervise säilitamisel ja parandamisel kui haigustega toimetulekul. Samuti inimeste elukeskkonna loomisel ja parandamisel ning tervise toetamisel ja edendamisel on kogukonnal ja kohalikul tasandil väga suur roll, sest just see on tasand, mis kujundab inimeste elukeskkonna avaliku ruumi ja väärtused ning puutub vahetult inimestega kokku.

Ennetuse kavandamise ja tulemuste hindamise kese peab asuma kohalikul tasandil. Rahvatervise valdkonna arendamise üks kitsaskohti nii terves Eestis kui Tartumaal on see, et rohkem kui poolte Eesti rahvatervise valdkonna eest vastutavate spetsialistide peamine tööülesanne on mõni muu valdkond. Et tervisedenduslikke meetmeid oleks võimalik laiapõhjaliselt rakendada, **oleks oluline ka kohaliku tasandi otsustajatel väärtustada uuemaid, valdkonnaüleseid, jagatud vastutusega ja ühiseid otsuseid nõudvaid tegevussuundi.** Parimate praktikate kohaselt mujalt maailmast peaks vastutuse ennetuse tegevuste kättesaadavuse tagamise ja sihtrühmadeni jõudmise eest võtma omavalitsuse juhtkond, et vältida olukorda, kus vastutus delegeeritakse mõnele valdkondadeülesele koostöö korraldamise mandaadita osakonnale või spetsialistile. Eestis aga eksisteerib lõhe riiklikes arengukavades kohaliku tasandi ennetustegevusele seatud ootuste ning kohaliku omavalitsuse üksuste senise tegevuse, ressursside panustamise ja juhtide ettevaatlike hoiakute vahel seoses vastavate ülesannete endale võtmisega. Mida enam suudetakse ühendada erinevate ametkondade samadele sihtrühmadele suunatud tegevusi ning mida enam neid integreerida asutuste igapäevasesse rutiinsesse töösse (sh haridusasutuste õppekavadesse), seda laiapõhjalisema mõjuga ning pikaajaliselt jätkusuutlikumad on ennetustegevused.